

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความตายเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับชีวิตของมนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตทุกชนิดก็ได้เรารู้โดยไม่ต้องมีการพิสูจน์ว่า สิ่งมีชีวิตทุกชนิดเป็นสิ่งที่ต้องตาย แต่ทั้งที่ความตายมีอยู่คู่กับมนุษย์มาตั้งแต่เกิด แต่เรายังคงมีความหวาดกลัว คงปฏิเสธไม่ได้ว่ามนุษย์เราพยายามกระทำทุกวิถีทางเพื่อที่จะดำรงรักษาชีวิตเอาไว้อย่างสุดความสามารถ ยิ่งมนุษย์พยายามรักษาชีวิตไว้มากเท่าไรก็ยิ่งดูเหมือนว่าจะยิ่งออกห่างจากความตายมากเท่านั้น แต่การออกห่างหรือเหินห่างจากความตายที่ว่านี้ไม่ใช่ความตายในทางกายภาพแต่เป็นการออกห่างความตายในความเข้าใจ เข้าใจว่าแท้จริงแล้วความตายคืออะไร ทั้งที่มันมีอยู่คู่กับชีวิตตั้งแต่ตอนที่เราก่อเกิดและเรารู้ได้ว่าสิ่งมีชีวิตทุกชนิดต้องตายในที่สุด แต่ทำไมเราถึงหวาดกลัวความตายอยู่ตลอดเวลา อาจเป็นเพราะว่าเราไม่เข้าใจว่าความตายเป็นเช่นไรทำให้เราหวาดกลัว และความหวาดกลัวนี้เองที่ทำให้มนุษย์เป็นทุกข์อย่างมาก ทุกข์เพราะความกลัวและกลัวเพราะไม่เข้าใจ

๒.๑ แนวคิดเรื่องการตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

เป็นที่ทราบกันดีว่าการตายเป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่พึงปรารถนา เพราะการตายเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความรักและอาลัยของผู้ที่อยู่กับผู้ที่จากไป พระพุทธศาสนาเห็นว่าการตาย คือกระบวนการจบของชีวิต หรือเป็นกระบวนการขั้นสุดท้ายของการมีชีวิตอยู่ในโลก โดยการตายนี้เป็นสิ่งที่ถือว่าทุกคนจะต้องเผชิญหรือประสบอย่างแน่นอน จนกล่าวได้ว่าไม่มีใครในโลกที่ไม่ตาย นอกเสียจากผู้ที่ไม่เกิดเท่านั้นที่ไม่ตาย ซึ่งบุคคลเช่นนั้นเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก จะมีเฉพาะผู้ที่หลุดพ้นจากกิเลสเท่านั้นที่จะไม่ต้องตาย อย่างไรก็ตามเพื่อที่จะได้เข้าใจในประเด็นเรื่องการตายที่ปรากฏในคัมภีร์ได้อย่างชัดเจนมากขึ้น ผู้วิจัยเห็นว่าควรนำประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาอธิบายดังต่อไปนี้

๒.๑.๑ ความหมายของการตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

คำว่า การตาย เป็นคำที่มาจากศัพท์ภาษาบาลีหลายคำด้วยกัน แต่ที่พบมากที่สุดคือ คำว่า มรณะ ซึ่งประกอบด้วย มร ธาตุ แปลว่า ตาย ลง ยุ ปัจจัย แปลง ยุ เป็น อณ สำเร็จรูปเป็นมรณ แปลว่า การตาย นอกจากนี้ ยังมีคำที่บ่งถึงการตายอื่นอีก เช่น กาลกิรียา แปลว่า การทำกาละ^๑ ปล่อย แปลว่า การตาย^๒ มจจุ แปลว่า การตาย อุจจย แปลว่า ความล่วงไป นิธน แปลว่า การตาย^๓ นาส

^๑ วิ.ม. (บาลี) ๔/๑๖๔/๑๗๐, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๖๔/๒๔๕. พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณมณเฑียรราชเจ้า พระคัมภีร์อภิธานปิณฑิกา หรือพจนานุกรมภาษาบาลีแปลเป็นไทย, (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย ๒๕๓๖) หน้า๑๑๐.

^๒ ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๑/๑๙, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑ ๓๑

^๓ ขุ.อป. (บาลี) ๓๓/๑๕๙/๓๑๖, ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๑๕๙/๔๐๘.

แปลว่า ความพินาศ กาล แปลว่า การตายทำที่สุดแห่งอัตภาพ^๔ อนัต แปลว่า ความที่เป็นไป จวน แปลว่า การเคลื่อนไป^๕

พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้อธิบายความหมายของคำว่า การตายไว้ว่า การตาย หรือ มรณัง หมายถึง ความสิ้นสุดของชีวิตหรือ การตาย คือการที่ขันธ ๕ (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) แตกสลาย การทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ การที่ชีวิตสูญสิ้น ความสิ้นไป ความเสื่อมไป ความแตกแห่งขันธ ความทำลายไป ความไม่เที่ยง ความหายไปแห่งธรรมเหล่านั้น อันใด นี้เรียกว่า มรณะ^๖ ดังปรากฏคำอธิบายในพระสูตรต้นตปิฎกว่า พระสารีบุตรได้กล่าวถึงการตายไว้ว่า

“ผู้ตายไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ ทั้งกายสังขาร คือ ลมหายใจเข้าออกก็ดับไป วจิตสังขาร ได้แก่ วิตก วิจาร คือ ความตรึกความตรองก็ดับไป และจิตตสังขาร คือ สัญญาและเวทนา คือ ความกำหนดได้หมายรู้ก็ดับไป อายุก็หมดสิ้นไป ไอร้อน คือไฟที่เกิดแก่กรรมก็สงบ อินทรีย์ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ก็แตกทำลายไป”^๗

เมื่อเราทราบแล้วว่าการตาย คือ การที่ขันธ ๕ หรือกายกับจิตไม่สามารถประชุมกันเข้า คือ ต่างฝ่ายต่างแยกออกจากกัน กายในฐานะรูปก็สลายสู่ภาวะความเป็นธาตุดั้งเดิม ส่วนจิตหากยังมีเหตุปัจจัย คือ กิเลสซึ่งประกอบด้วย อวิชชา ตัณหา และอุปาทาน ก็ยังคงสำแดงศักยภาพตามธรรมชาติของตนคือสร้างรูป สร้างชีวิต เพื่อรองรับการประกอบกรรม ซึ่งจะเป็นเหตุให้เกิดวิบากคือผลแห่งกรรมต่อไป หรืออีกนัยหนึ่งพระพุทธศาสนากล่าวว่า คนประกอบไปด้วยธาตุ ๖ คือ ๑. ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) ๒. อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) ๓. เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) ๔. วาโยธาตุ (ธาตุลม) ๕. อากาศธาตุ (ธาตุอากาศ) ๖. วิญญาณธาตุ (ธาตุวิญญาณ) และธาตุทั้ง ๖ นี้แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ ธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศธาตุ เป็นธาตุที่ไม่มีความรู้สึกนึกคิด ไม่มีชีวิตจิตใจเป็นฝ่ายสสาร ส่วนธาตุวิญญาณเป็นธาตุที่มีความรู้สึกนึกคิดมีชีวิตจิตใจ เป็นฝ่ายจิต เมื่อธาตุทั้ง ๖ นี้มาประชุมกันชีวิตก็เกิดมีขึ้นหากแยกกันชีวิตก็สิ้นสุด คือ ตาย^๘

ในพระไตรปิฎก กล่าวถึงเรื่องการตายไว้ว่าเป็นสิ่งที่น่าสังเวชใจ เป็นทุกข์ เป็นอุทาทรรณให้เร่งรีบปฏิบัติตนเพื่อพ้นจากการตาย

“ท่านไม่เคยเห็นบ้างหรือ ในโลกนี้ ซึ่งบุรุษหรือสตรีหลังจากตายไปแล้ว ๑ วัน ๒ วัน หรือ ๓ วัน พองขึ้นอืด ข้ำเลือดข้ำหนองมีสีเขียว มีน้ำเหลืองแตกซ่านและเต็มไปด้วยความเน่าเปื่อยก็ความคิดไม่เคยเกิดขึ้นแก่ท่านบ้างเลยหรือว่าท่านก็เหมือนกันจะต้องมีการตายเป็นธรรมดาไม่สามารถหนีพ้นการตายไปได้”^๙

^๔ วิ.ภิกขุณี. (บาลี) ๓/๗๙๓/๗๗-๗๘, วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๗๙๓/๑๒๘.

^๕ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สมนัด็จพระเจ้า, พระคัมภีร์อภิธานปิทีปิกา หรือ พจนานุกรมภาษาบาลีแปลเป็นไทย. หน้า ๑๑๐

^๖ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๙๐/๓๒๕.

^๗ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๕๖-๔๕๗/๔๙๔-๔๙๕.

^๘ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๐๐/๑๑๘.

^๙ อง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๓๖/๑๙๑-๑๙๔.

เหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะอายุคนเรามีเพียงจำกัดเท่านั้น คืออย่างน้อย ๆ ก็ไม่เกิน ๑๐๐ ปี ดังปรากฏในพระพุทฺธพจน์ที่ว่า

“ดูกรภิกษุทั้งหลาย อายุคนเรานี้สั้นนัก ชาติหน้ายังจะต้องไปเกิด กุศลควรสร้างไว้ พรหมจรรย์ควรประพฤติไม่มีใครเลยที่เกิดแล้วไม่ตาย ภิกษุทั้งหลาย คนใดอายุยืน คนนั้นจะอยู่ได้แค่ ๑๐๐ ปีหรือเกินกว่าบ้างก็เล็กน้อยการตายเป็นสิ่งที่ทุกคนหลีกเลี่ยงไม่พ้นและไม่รู้ได้ว่าจะตายลงเมื่อใด พระพุทฺธองค์ทรงเตือนให้รับกระทำแต่กรรมดีและปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ เพราะนานหนักหนาแล้วที่เธอทั้งหลายได้ประสบกับความทุกข์ในการตายของบิดามารดา บุตร ธิดา พี่น้องชายหญิงทั้งหลาย ก็ในขณะที่ประสบความทุกข์เช่นนั้นเธอทั้งหลายได้หลั่งน้ำตา ลงบนหนทางอันยาวนี้มากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ที่เดียว”^{๑๐}

ท่านพุทธทาสภิกขุ ปราชญ์ทางพุทธศาสนาได้ให้ทัศนะเกี่ยวกับการตายไว้ว่า “การตายเป็นหน้าที่ของสังขาร สังขาร คือ สิ่งปรุงแต่งจากเหตุจากปัจจัยเมื่อเหตุปัจจัยบางส่วนหยุดปรุงแต่งมันก็มี การตายบางส่วนปรากฏออกมา สำหรับสังขารส่วนนั้นจึงถือว่าการตายเป็นหน้าที่ของสังขารหรือสังขารมีหน้าที่ที่จะต้องตาย หรือ การตายคือ หมดดี หมดสงบสุข หมดความประเสริฐ หมดอะไร ฯลฯ นี้เรียกว่า ตาย ตายในภาษาธรรมซึ่งเราตายติดกันทุก ๆ วัน ทุก ๆ คืนก็ว่าได้ คือการตายตามภาษาธรรมนี้เพราะมีความหนักอกหนักใจเราร้อนอยู่เสมอเป็นห่วงวิตกกังวลอยู่เสมอ ยิ่งฉลาดมาก ยิ่งตายได้ลึกซึ้งกว่าตายได้อย่างที่เรียกว่าพิเศษกว่าคนโง่”^{๑๑}

สรุปได้ว่า การตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาแสดงถึงการทอดทิ้งร่างกายไว้ การขาดสิ้นในภพหนึ่งและการตายในที่นี้มุ่งถึงการตายของคนเท่านั้น การตายจึงเป็นสภาวะการเปลี่ยนแปลงของระบบการทำงานของอวัยวะภายในร่างกาย การตายของคนจะมีอาการที่สังเกตได้เช่น ตาทั้งสองจะมีมัวมอมองอะไรไม่เห็น หูก็ไม่ได้ยินเสียง จมูกก็ไม่รู้กลิ่น ลิ้นก็ไม่รู้รส การไม่รู้สึกรู้ส การสัมผัส หมดความรู้สึกรู้สทั้งอารมณ์และความนึกคิดต่าง ๆ มีลักษณะเหมือนกับคนหลับ แต่หัวใจหยุดเต้นไม่หายใจ ความรู้สึกต่าง ๆ ทางกายจะดับก่อนคงเหลือแต่จิตทำงานอยู่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ต่อมาประสาทและสมองค่อย ๆ หมดความรู้สึกรู้สเป็นอันดับสุดท้าย

๒.๑.๒ องค์ประกอบของการตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในพระไตรปิฎกมีทัศนะเกี่ยวกับความตายหลายประการ ผู้วิจัยได้แบ่งความตายในพระไตรปิฎกออกเป็น ๒ ลักษณะคือ

๑) ความตายทางกายภาพ คือการสิ้นชีวิตของมนุษย์และสัตว์ทั่วไป ทำให้ร่างกายแตกสลายไป ในพระไตรปิฎกได้ให้ความหมายของคำว่า ตาย ในลักษณะนี้ไว้คือ “ความจืดความเคลื่อนไหว ความทำลายไป ความหายไป ความตาย กล่าวคือ มฤตยู การทำกาละ ความแตกแห่งขันธ ความทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์”^{๑๒} ในหมู่สัตว์ นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่า

^{๑๐} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๖/๑๙๑-๑๙๕.

^{๑๑} พุทธทาสภิกขุ, **พจนานุกรมพุทธทาสพร้อมคำอธิบายขยายศัพท์**, เนื่องในมงคลกาล ๑๐๐ ปีพุทธทาสพุทธศักราช ๒๔๔๙-๒๕๔๙, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๗๕.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๘

มรณะ”^{๑๓} เกณฑ์ตัดสิน คือ “เมื่อธรรม ๓ ประการ คือ (๑) อายุ (๒) ไออุ่น (๓) วิญญาณละกายนี้ไป กายนี้จึงถูกทอดทิ้ง นอนนิ่งเหมือนท่อนไม้ที่ปราศจากเจตนา”^{๑๔} “สัตว์ผู้ตาย คือ ทำกาละไปแล้ว มีกายสังขาร วจีสังขาร และจิตสังขาร ดับระงับไป มีอายุหมดสิ้นไป ไม่มีไออุ่น มีอินทรีย์แตกทำลาย”^{๑๕} ความตาย หมายถึง “ความขาดแห่งชีวิตินทรีย์ที่เนื่องอยู่กับภพอันหนึ่ง ได้แก่การสิ้นชีวิตของสัตว์โลกในภพหนึ่ง ๆ โดยปกติหมายถึงการสิ้นชีวิต ซึ่งกำหนดเอาชาติหนึ่งที่มีสมมติกันว่าเป็นคนเป็นสัตว์”^{๑๖}

พระพุทธศาสนายอมรับว่ามนุษย์มีส่วนประกอบอยู่ ๒ ส่วน คือ รูป และ นาม รูป คือ ส่วนที่มองเห็นได้ด้วยตาทั้งหมด และนาม คือ ส่วนที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่าหรือจิตใจนั่นเอง ส่วนประกอบเหล่านี้เมื่อแยกออกมาแล้วมีส่วนประกอบสำคัญอยู่ ๕ ประการ ดังนี้

๑. รูป คือ ร่างกาย และส่วนประกอบที่เป็นร่างกาย
๒. เวทนา คือ ความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉย
๓. สัญญา คือ ความจำได้หมายรู้อารมณ์
๔. สังขาร คือสภาพปรุงแต่งจิตให้ดีหรือชั่วหรือเป็นกลาง ๆ
๕. วิญญาณ คือการรับรู้อารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

โดยธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายเมื่อส่วนประกอบสำคัญเหล่านี้มีการรวมกันเข้าก็ย่อมมีการสลายหรือแยกออกจากกันเป็นธรรมดา มนุษย์ก็เช่นเดียวกัน สภาพที่ส่วนประกอบของมนุษย์ คือ ขันธ์ ๕ หรือกายกับจิตแยกสลายออกจากกันเราเรียกว่าตาย การตายหรือจุดขณะที่ขันธ์ ๕ หรือกายกับจิตไม่สามารถประชุมกันได้อีกต่อไป^{๑๗}

ในขณะที่มนุษย์จะตายนั้น มีนิमित ๓ ประการ ปรากฏแก่ผู้จะตายได้แก่

(๑) กรรม คือ สิ่งที่จะตายทำในขณะที่ใกล้จะตาย (๒) กรรมนิमित คือ นิमितมีรูป เป็นต้นที่เคยทำไว้ ที่ปรากฏแก่ผู้ตาย ให้ผู้ตายระลึกถึงสิ่งที่เคยทำไว้ในอดีต (๓) คตินิमित คือ นิमितที่ปรากฏแก่ผู้ตายโดยปรากฏเป็นสถานที่ที่ผู้ตายจะไปเกิด^{๑๘}

๒) ความตายทางจิตวิญญาณ แม้บุคคลยังมีชีวิตอยู่ก็อาจเชื่อว่าตายได้เช่นเดียวกัน ความตายในลักษณะนี้ไม่อาจมองเห็นได้จากทางกายภาพ เป็นองค์ประกอบทางด้านจิตใจ ตัวอย่างเช่น ความประมาทเป็นทางแห่งอมตะ ความประมาทเป็นทางแห่งความตาย คนผู้ไม่ประมาทเชื่อว่าย่อมไม่ตาย คนประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว^{๑๙} กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการตายจากคุณธรรมความดีต่าง ๆ นั้นเอง ภิกษุที่มีราคะครอบงำก็เช่นเดียวกันได้เชื่อว่าตายแล้วเพราะตายไปจากคุณงามความดี มนุษย์ที่

^{๑๓} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๙๐/๒๖๐, ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๙๐/๓๒๕

^{๑๔} ส. ข. (บาลี) ๑๒/๔๕๖/๔๐๕, ส. ข. (ไทย) ๑๒/๔๕๖/๔๙๕

^{๑๕} ส. ข. (บาลี) ๑๒/๔๕๖/๔๐๕, ส. ข. (ไทย) ๑๒/๔๕๖/๔๙๕

^{๑๖} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

^{๑๗} ส.ข. (ไทย) ๑๗/๔๘/๖๖-๖๗.

^{๑๘} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, อภิธัมมัตถสังคหบาลี และ อภิธัมมัตถวิภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๑๔๙

^{๑๙} ข.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๑/๑๙, ข.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑

มีความทุกข์อยู่เช่นปัจจุบันนี้ก็เพราะว่าเป็นผู้ตายทางจิตและวิญญาณ ถ้ามนุษย์มีคุณธรรมความดี ประจำจิตใจก็จะไม่ตาย คนที่ตายในลักษณะนี้ก็ยังต้องการที่จะแสวงหาสิ่งที่จะต้องตายต่อไป การแสวงหาสิ่งที่ประเสริฐก็คือการแสวงหาสิ่งที่ไม่ต้องตาย นั่นก็คือนิพพานนั่นเอง “บุคคลผู้ทำความเพียรพยายามอย่างลูกผู้ชาย แม้จักต้องตาย ก็จะไม่ถูกญาติ เทวดา และพรหมทั้งหลายนินทา ทั้งจะไม่เดือดร้อนในภายหลัง”^{๒๐}

๒.๒ ความมุ่งหมายการสอนเรื่องความตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

จุดมุ่งหมายการสอนเรื่องความตาย มีปรากฏอยู่มากแห่ง ดังนั้น ผู้วิจัยจะได้ศึกษาพอเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

พระสารีบุตรได้กล่าวถึงความประพฤติดังตนเอง ได้ยกเอาความเข้าใจในความตายมา กล่าวไว้ด้วย ทานกล่าวไว้สรุปได้ว่า ทานไม่ยินดีต่อความตายและชีวิต ทานมีสติสัมปชัญญะจักละร่างกายนี้ไป รอคอยเวลาตาย เหมือนลูกจ้างรอให้หมดเวลาทำงาน ทานกล่าวถึงความตายนี้มีแน่นอน ในสองคราว คือ ในเวลาแก่ หรือในเวลาหนุ่ม ผู้ที่จะไม่ตายเลยนั้นไม่มี บุคคลทั้งหลายไม่ควรปล่อยเวลาให้ผ่านไปโดยเปล่าประโยชน์^{๒๑}

พระรัฐपालเถระได้กล่าวแสดงถึงชีวิตและความตายไวนาสนใจ สรุปได้ว่า ร่างกายนี้มีความวิจิตรพิสดาร มีกระดูก ๓๐๐ ทอน กระสับกระส่าย ไม่มีความยั่งยืน ประดับประดาด้วยแก้วมณีและกุณฑล ห่มด้วยหนังมีมีรางกระดูกอยู่ภายใน งามพร้อมไปด้วยผ้าต่าง ๆ มีเท้าทั้งสองอันฉาบทาด้วยครั่งสด มีหน้าอันโลทาด้วยฝุ่น มีกายอันเปื่อยเน่าที่ตกแต่งแล้วเหมือนกลองยาตาใหม่ ๆ วิจิตรด้วยลวดลายต่าง ๆ ทานพบเห็นบุคคลที่มีทรัพย์ แล้วไม่ให้ทานเพราะความลุ่มหลง ได้ทรัพย์แล้วทำการสังสมไว้ และปรารถนาอยากได้ยิ่งขึ้นไป พระราชาอยากได้แผ่นดินที่มีสาครเป็นที่สุด ตลอดฝั่งนี้แล้วก็ยังไม่รู้จักอิ่ม ยังปรารถนาจะครอบครองฝั่งมหาสมุทรข้างโนนอีกต่อไป พระราชาก็ดี มนุษย์ก็ดี ยังไม่สมปรารถนา ก็ถึงแก่ความตายไปเสียก่อน ความอึดด้วยกามทั้งหลายไม่มี หมูญาติก็พากันร้องไห้ถึงผู้นั้น และรำพันว่าทำอย่างไรหนอ พวกญาติของเราจะไม่ตาย ครั้นพวกญาติตายแล้วก็เอาผ้าห่อนำไปเผาเสียที่เชิงตะกอน ผู้ที่ตายนั้นถูกเขาแทงด้วยหาวเผาด้วยไฟ เมื่อบุคคลจะตายญาติก็ช่วยไม่ได้ มรดกก็เอาไปด้วยไม่ได้ สัตว์ที่ตายก็ต้องไปตามยถากรรม ทรัพย์สมบัติอะไร ๆ คือ พวกบุตร ภริยา ทรัพย์ แวนแคว้นสิ่งใด ๆ จะติดตามไปไม่ได้เลย บุคคลจะมีอายุยืนก็หาไม่ จะละความแก่ไปเพราะทรัพย์ก็หาได้ไม่ นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวชีวิตนั้นวนออย ไม่ยั่งยืน มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา^{๒๒}

ในเทมียชาดก พระเตมียทอดพระเนตรพระบิดาลงโทษโจรผู้ร้ายด้วยการทำทารุณกรรมต่าง ๆ จึงได้คิดหาวิธีหลบหนี เมื่อออกผนวชแล้วพระบิดาไปอ่อนวอนขอให้สึกออกมา พระองค์ทรงแสดงความเข้าใจเกี่ยวกับความตายของพระองค์ไว้โดยสรุปดังนี้

ไม่ว่าเด็กชายหรือเด็กหญิงซึ่งเป็นบุตรที่รักอันได้มาด้วยยากยิ่ง ยังไม่ทันแก่ก็ถึงแก่ความตายเสียแล้ว สิ้นชีวิตเหมือนหนอนไหมที่ถูกถอน จริยอยู่ไม่ว่าชายหรือหญิงแม้จะยังเป็นหนุ่มสาวอยู่ก็

^{๒๐} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๒๕-๑๒๖/๒๐๓, ขุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑๒๕-๑๒๖/๖๘

^{๒๑} พระราชวรมณี (ประยูรค์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพ ฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๒๘), หน้า ๑๔๒

^{๒๒} ขุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๗๖๙-๗๗๓/๔๖๘-๔๗๑, ขุ.เถร. (บาลี) ๒๖/๗๖๙-๗๗๓/๓๗๔-๓๗๗

ตาย เพราะฉะนั้น ไม่พึงวางใจในชีวิตนั้นว่า เรายังเป็นหนุ่มสาว อายุของคนเป็นของน้อยนัก เพราะวันคืนล่วงไป ๆ เปรียบเหมือนอายุของฝูงปลาในน้ำน้อย ความเป็นหนุ่มสาวในวัยนั้นจะทำอะไรได้ สัตว์โลกถูกรอบงำและห้อมล้อมอยู่เป็นนิตย...สัตว์โลกถูกความตายครอบงำไว้ มีความแกล่ห้อมล้อม ขางหูกทอไปได้เท่าใด ส่วนที่จะต้องทอก็ยิ่งเหลืออยู่น้อยเท่านั้น แม่นั่นใด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็ฉับนั้น แม่น้ำที่เต็มฝยอมน้ำไหลไปสู่ที่สูง ฉับใด อายุของมนุษย์ทั้งหลายยอมไม่กลับมาสู่ความเป็นเด็กอีก ฉับนั้น แม่น้ำที่เต็มฝย ยอมพัดพาเอาต้นไม้มาก่ออยู่ริมฝั่งให้หักโค่นไปฉับใด สัตว์ทั้งปวง ยอมถูกขราและมรณะพัดพาไป ฉับนั้น...บุคคลไม่ควรเสื่อมจากความดีเพราะทรัพย์ ไม่ควรตายเพราะภริยา ประโยชน์อะไรด้วยความเป็นหนุ่มสาวซึ่งต้องแก่เฒ่า ความขราและมรณะนั้นเป็นธรรมดา ไม่มีประโยชน์ด้วยความเปลือยเปลือย ด้วยการเลินเล่อ ไม่มีประโยชน์ด้วยการแสวงหาทรัพย์ ไม่มีประโยชน์ด้วยบุตรและภรรยา เมื่อบุคคลถูกมัจจุราชครอบงำ จะยินดีไปทำไม จะประโยชน์อะไรด้วยการแสวงหาทรัพย์ ผลไม้ที่สุกแล้วย่อมจะล่วงหล่นไปฉับใด สัตว์ทั้งหลายที่เกิดแล้วย่อมมีภัยแต่ความตาย เป็นนิตยฉับนั้น คนเป็นอันมากได้พบกันในเวลาเขาพอเวลาเย็นก็ไม่เห็นกัน คนเป็นอันมากได้พบกันในเวลาเย็น พอเวลาเขาก็ไม่ได้เห็นกัน ควรรีบทำความเพียรเสียแต่วันนี้ที่เดียวใครเล่าจะพึงรู้ ว่าความตายจะมีในวันพรุ่งนี้ เพราะความผิดเพี้ยนกับมัจจุราชผู้มีเสนาใหญ่นั้นไม่มีเลย^{๒๓}

ในปพฺพโตปมสูตรที่ ๕ โกศลสังยุต พระพุทธเจ้าตรัสสอนพระเจ้าปเสนทิโกศลถึงจุดมุ่งหมายในการปฏิบัติตนต่อความตายไวดังนี้

ภูเขายุใหญ่แล้วด้วยศิลา จดทองฟ้า กลิ้งบดสัตว์มาโดยรอบทั้ง ๔ ทิศแมฉับใด ขราและมัจจุก็ฉับนั้น ยอมครอบงำสัตว์ทั้งหลาย คือ พวกกษัตริย์พวกพราหมณ์ พวกแพศยพวกศูทร พวกจันฑาลและคนเทมุลฝอย ไม่เว้นใคร ๆ ไฉนเลย ยอมย้ายเสียสิ้น ณ ที่นั้น ไม่มียุทธภูมิสำหรับพล ข่าง พลม้า ไม่มียุทธภูมิสำหรับพลรถ ไม่มียุทธภูมิสำหรับพลราบ และไม่อาจจะเอาชนะแม้ด้วยการรบหรือด้วยมนตร์หรือด้วยทรัพย์ เพราะฉะนั้นแล บุรุษผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญา เมื่อเล็งเห็นประโยชน์ตน พึงตั้งศรัทธาไว้ในพระพุทธเจ้าในพระธรรมในพระสงฆ์ ผู้ใดมีปรกติประพฤติธรรมด้วยกาย ด้วยวาจา หรือด้วยใจ บัณฑิตทั้งหลายยอมสรรเสริญผู้นั้น ในโลกนี้นั้นเทียว ผู้นั้นละโลกนี้ไป ยอมบันเทิงในสวรรค์^{๒๔}

ในปฐมอายุสูตร พระพุทธเจ้าตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า อายุของมนุษย์ทั้งหลายนั้นน้อยนัก จำต้องไปสู่สัมปรายภพ ควรทำกุศล ควรประพฤติพรหมจรรย์ สัตว์ผู้เกิดมา แล้วจะไม่ตายไม่มี คนที่มีอายุนาน อยู่ได้ก็เพียงร้อยปี หรือจะอยู่เกิดไปได้บ้าง ก็มีน้อย ควรประพฤติเหมือนกับคนที่ถูกไฟไหม้ศีรษะฉับนั้น การไม่มาแห่งความตายไม่มีเลย และในทุติยอายุสูตร พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า วันคืนผานผ่านไป ชีวิตย่อมรุกรนไป อายุของสัตว์ทั้งหลาย ยอมสิ้นเปลืองไป ดุจน้ำแห่งแม่น้ำน้อย ฉะนั้น^{๒๕}

พระพุทธศาสนามีคำสอนให้พิจารณาความตาย โดยให้พิจารณาทุก ๆ วัน ให้เข้าใจว่า คนเราทุกคนเกิดมาแล้วก็ต้องตายเป็นธรรมดาควรที่จะเร่งชวนชวาททำกิจที่ควรทำเสียแต่เนิ่นๆ เมื่อความตายมาเยือนก็ไม่โศกเศร้า ไม่เสียใจ ไม่นึกน้อยใจว่า ทำไมจึงเกิดขึ้นกับเรา เมื่อมนุษย์สามารถทำใจในความตายได้ก็จะทำให้พิจารณาเห็นชีวิตตามความเป็นจริง เมื่อกระทำให้มากเข้า ก็จะทำให้เป็นคนไม่ประมาทในการทำมาหากิน เมื่อความตายมาเยือนก็กลัวที่จะเผชิญกับความตายอย่างมีสติมั่นคง

^{๒๓} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑-๑๒๒/๑๘๓-๒๐๒, ขุ.ชา. (บาลี) ๒๘/๑-๑๒๒/๑๒๗-๑๓๘

^{๒๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๕/๑๘๔-๑๘๕, ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๔๕/๑๓๐

^{๒๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๔๖/๑๘๕-๑๘๖, ส.ส. (บาลี) ๑๕/๑๔๖/๑๓๐-๑๓๑

ไม่หลงตาย ไม่หวาดกลัว ไม่รู้สึกพรั่นพรึงต่อความตาย ผู้นั้นก็มีสுகติเป็นที่หวัง ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า เมื่อจิตไม่เศร้าหมองสுகติย่อมเป็นที่หวัง เมื่อจิตเศร้าหมองทุกขีย่อมเป็นที่หวัง การเข้าใจเรื่องความตายจึงช่วยให้เราเข้าใจชีวิตได้ดีขึ้น^{๒๖}

การศึกษาเรื่องความตายมีความสำคัญในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของชีวิต การศึกษาความตายจึงช่วยให้เราเข้าใจชีวิตได้ดียิ่งขึ้น ความมุ่งหมายของการสอนเกี่ยวกับความตายก็เพื่อเอาชนะความตาย เมื่อครั้งเจ้าชายสิทธัตถะปรารภเหตุที่จะออกผนวชนั้นก็ปรารภเหตุเพื่อเอาชนะความตายเช่นกัน^{๒๗} และเมื่อตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วทรงตอบปัญหาโมฆราชมาณพที่ทูลถามว่าบุคคลผู้พิจารณาเห็นโลกอย่างไร มัจจุราชจึงจะไม่เห็น พระองค์ตรัสพยากรณ์ว่า “ผู้มีสติทุกเมื่อพิจารณาเห็นโลกนี้โดยความเป็นของว่างเปล่า ถอนความเห็นว่าเป็นตัวตนเสีย จะเป็นผู้ข้ามพ้นมัจจุราชได้ ผู้พิจารณาเห็นโลกอยู่อย่างนี้มัจจุราชจึงมองไม่เห็น”^{๒๘}

พระพุทธเจ้าทรงนำเอาความตายมาเป็นตัวส่งเสริมให้ภิกษุตั้งใจปฏิบัติธรรมโดยทรงสั่งสอนให้ภิกษุคิดว่า ความตายจะมาถึงแม้ขณะที่เคี้ยวข้าวคำหนึ่งกลืนกิน แม้ขณะที่หายใจเข้าและหายใจออก หรือหายใจออกแล้วหายใจเข้า^{๒๙} ความตายปรากฏแก่บุคคลที่อยู่บนบก ในน้ำ หรือในอากาศ ไม่มีที่ใดที่จะมีที่ว่างสำหรับผู้ที่จะไม่ตาย พึงนึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า ควรทำกิจให้มาก ควรเป็นอยู่ด้วยความไม่ประมาท เจริญมรณสสติ เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายอย่างแรงกล้า

พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนภิกษุทั้งหลายว่าให้พิจารณาความตาย เพื่อละความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว เมื่อพิจารณาว่าเราจักต้องตายเป็นธรรมดาเราไม่อาจลวงพ้นความตายไปได้^{๓๐} แม้เวลาตายของเราก็ไม่แน่นอน เด็กก็ตาย เป็นหนุ่มก็ตาย ผู้ใหญ่ก็ตาย คนแก่คนเฒ่าก็ตาย เช่นเดียวกัน ไม่มีเหตุหรือนิमितที่จะบอกได้เลยว่าผู้นั้นจะตายเมื่อไร จะทำให้ไม่มัวเมาในความเป็นหนุ่มเป็นสาว ไม่ทำชั่วด้วยกายวาจาและใจ และในวิสุทธีมรรค^{๓๑} ได้นำเอาคำสอนเรื่องความตายมารวบรวมเป็นหมวดหมู่ในลักษณะของการปฏิบัติสมถกรรมฐาน เพื่อทำให้จิตใจเกิดความสงบจนถึงอุปปจารสมาธิได้ ถือได้ว่าเป็นความสงบสุขประการหนึ่งเลยทีเดียว การเจริญมรณสสติอยู่เสมอจะทำให้เรามองโลกตามที่มันเป็นจริงมากขึ้น การระลึกถึงความตายนั่นเป็นการฝึกอบรมจิตใจอีกวิธีหนึ่งที่พิจารณาถึงความตายด้วยความรู้ทัน และนำจิตไปได้ถูกทางก็จะทำให้จิตใจสงบ ไม่ฟุ้งซ่านกระวนกระวายไม่มีความหวาดกลัว นอกจากนั้นจิตยังจะเจริญก้าวหน้าองงามในคุณความดีอีกด้วย

แม้ความตายเป็นสิ่งไม่น่าพึงใจ จัดว่าเป็นอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา (อนิฏฐารมณ์) เป็นการพลัดพรากจากกัน แตว่าแม้จะประสบกับสิ่งที่เป็นอารมณ์อันไม่น่าพึงใจ มีเหตุการณ์อันทำให้เกิดความทุกข์ความโศกเศร้า คำสอนในทางพระพุทธศาสนาที่ใช้เหตุการณ์ที่โศกเศร้าเหล่านี้ทำสิ่งที่เป็นกุศล ทำคุณธรรมให้บังเกิดมีขึ้นในจิตใจ เป็นคุณเป็นประโยชน์ต่อตนเองยิ่งขึ้น

^{๒๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๗๐/๖๒-๖๓, ม.ม. (บาลี) ๑๒/๗๐/๔๘

^{๒๗} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, พุทธประวัติ, พิมพ์ครั้งที่ ๕๒ (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑) หน้า ๒๓-๒๔

^{๒๘} ข.ส. (ไทย) ๒๕/๑๑๒๖/๗๗๒, ข.ส. (บาลี) ๒๕/๑๑๒๖/๕๔๙

^{๒๙} อ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๙/๔๔๖, อ. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๙/๒๙๕

^{๓๐} อ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๙๙, อ. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๗/๖๗

^{๓๑} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธีมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑, หน้า ๒๓-๒๔.

๒.๓ วิธีปฏิบัติต่อความตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

การสอนให้ระลึกถึงความตายในชีวิตประจำวันมีปรากฏมากแห่งในพระไตรปิฎก ในวิทยานิพนธ์นี้ จะศึกษาตัวอย่างการทำความเข้าใจชีวิตเกี่ยวกับความตายซึ่งการสอนเรื่องความตายนี้น่าจะให้เขาใจชีวิตว่า ชีวิตมีลักษณะอย่างไร

ในสัลลสูตร กล่าวถึงวิธีปฏิบัติต่อความตายไว้ เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาถึงวิธีปฏิบัติตนต่อความตาย ดังนี้

“ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ไม่มีนิมิต ใคร ๆ รู้อะไรไม่ได้ ทั้งลำบาก สิ้นชนิดเดียว ปล่อยประกอบไปด้วยทุกข์

วิธีที่สัตว์ผู้เกิดมาแล้วจะไม่ตายย่อมไม่มี แม้จะอยู่ไปจนถึงชรา ก็จะต้องถึงแก่ความตาย เพราะสัตว์ทั้งหลายมีความตายอย่างนี้เป็นธรรมดา

สัตว์ที่เกิดมาแล้ว มีภัยจากความตายเป็นนิตย์ เหมือนผลไม่สุกแล้วมีภัยจากการหล่นไปในเวลาเขา ฉะนั้น

ภพขณะดินที่ขางหม้อทำไวทั้งหมด มีความแตกเป็นที่สุด ฉันทใด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ก็เป็นฉันทนั้น

มนุษย์ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ โง่ และฉลาด ทั้งหมด ย่อมไปสู่อำนาจความตาย มีความตายรออยู่ข้างหน้า

เมื่อมนุษย์เหล่านั้นถูกความนายครอบงำอยู่ กำลังจะจากโลกนี้ไปสู่ปรโลก บิดาก็ตันทานบุตรไฉนไม่ได้ หรือหมูญาติก็ตันทานญาติไฉนไม่ได้

เมื่อพวกญาติ กำลังเพ่งมองดูอยู่ รำพันกันเป็นอันมากอยู่นั้นแหละว่า จงดูสัตว์แต่ละตน ๆ ถูกความตายนำไป เหมือนโคถูกนำไปฆ่า ฉะนั้น

สัตว์โลกถูกความแก่และความตายครอบงำอยู่อย่างนี้ เพราะฉะนั้น นักปราชญ์ทั้งหลาย ทราบชัด ความเป็นจริงของสัตว์โลกแล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก

ท่านไม่รู้ทางของผู้มาหรือผู้ไป เมื่อไม่เห็นที่สุดทั้ง ๒ นี้ ถึงจะคร่ำครวญ เปียดยืนตนอยู่ จะพียงนำประโยชน์อะไรมาได้บ้าง บัณฑิตผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์ก็จะพียงกระทำเช่นนั้นบาง

บุคคลผู้ได้รับความสงบใจ เพราะการรื้อให้ เพราะความเศร้าโศกก็หาไม่ ทุกขย่อมเกิดแก่ผู้นั้นยิ่งขึ้น และร่างกายของเขาก็มีแต่จะชืดเซียวลง

ผู้ที่เปียดยืนตนเอง ย่อมจะชুবผอม ไม่ผ่องใส สัตว์ทั้งหลายผู้ละไปสู่ปรโลก หากคุมครองตนอยู่ด้วยการคร่ำครวญนั้นได้ไม่ ฉะนั้น การคร่ำครวญจึงเป็นสิ่งที่ไร้ประโยชน์

ผู้ทอดถอนใจถึงคนที่ตายไปแล้วอยู่เสมอ บรรเทาความเศร้าโศกไม่ได้ ตกอยู่ในอำนาจแห่งความเศร้าโศก ย่อมได้รับทุกข์มากขึ้น

ท่านจงดูแม่คนเหล่านี้ผู้ใกล้จะตายไปตามกรรมและสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้ ผู้ตกอยู่ในอำนาจมัจจุราช ต่างพากันดิ้นรนอยู่ทั้งนั้น

อาหารใด ๆ ที่สัตว์ทั้งหลายสำคัญหมาย อาการนั้น ๆ ย่อมแปรผันเป็นอันไป การพลัดพรากจากกันและกันเช่นนี้ มีอยู่เป็นประจำ ท่านจงพิจารณาดูความเป็นจริงของสัตว์โลกเถิด

บุคคลแม่จะดำรงชีวิตอยู่ถึง ๑๐๐ ปี หรือเกินไปบ้างก็ตาม ก็ต้องพลัดพรากจากหมู่ญาติ และต้องละทิ้งชีวิตไว้ในโลกนี้แน่นอน

เพราะฉะนั้น บุคคลฟงธรรมเทศนาของพระอรหันตแล้ว เห็นคนลงลำดับชีวิตไป กำหนดรู้ วาผู้ลงลำดับชีวิตไปนั้น ไม่สามารถฟื้นคืนชีวิตอยู่ร่วมกับเราได้อีก ควรกำจัดความรำครวญ

ธีรชนผู้มีปัญญา ฉลาดปราศรัยเปรื่อง ควรจัดความโศกเศร้าที่เกิดขึ้นโดยฉับพลัน เหมือน ลมพัดจนปลิวไป เหมือนคนไข่น้ำดับไฟที่กำลังไหม้ลูกกลม ฉะนั้น

บุคคลผู้แสวงหาความสุขแทน ควรกำจัดความคร่ำครวญ ความทะยานอยาก และโหม่นัส ของตน

บุคคลผู้ถอนลูกศรคือกิเลสได้แล้ว เป็นผู้ไม่มีตัณหาและ ทิฐิอาศัย ถึงความสงบใจ ลงพ่น ความเศร้าโศกได้ทั้งหมด ไม่มีความเศร้าโศก ชื่อว่าดับกิเลสได้แล้ว”^{๓๒}

ความตาย แม้จะมีความหมายในเชิงลบ แต่พระพุทธศาสนามีได้มองในเชิงลบ กลับนำมา เป็นกำลังใจในการสร้างสิ่งที่ดีงามให้เกิดขึ้นในจิตใจ พระพุทธเจ้าทรงนำสิ่งที่ปรากฏอยู่ในชีวิตจริงมา เป็นอุปกรณ์ในการสอน ทรงนำเอามาเป็นเครื่องเตือนสติไม่ให้ประมาทในวัยหลังคิดว่า เรายังอยู่ในวัย หนุ่ม ยังมีชีวิตอีกยืนยาว ทรงสอนว่าในชีวิตของมนุษย์นั้นมีเวททูตมาเตือนใจไม่ให้ประมาทอยู่เสมอ สุดแต่ความมนุษย์จะเข้าใจได้มากน้อยเพียงใด ถ้ามนุษย์เข้าใจในเวททูตที่ปรากฏอยู่ในชีวิต ประพฤติ ตนไม่ประมาท เห็นภัยในความยึดมั่นถือมั่น ที่เป็นบ่อเกิดของการเกิดและการตาย ไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็ จะพ้นจากความเกิดและความตายที่ประสบอยู่ได้ พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้ ในเวททูตสูตร^{๓๓} พระพุทธเจ้าตรัสถึงความตายว่าเป็นหนึ่งในเวททูต ๕ ประการ ที่ปรากฏอยู่บนโลกมนุษย์ โดยสอนให้ พิจารณาว่า แม่ตัวเรา ก็มีความตายเป็นธรรมดาไม่ลงพ่นความตายไปได้ ควรที่เราจะทำความดีทาง กาย ทางวาจา ทางใจ พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ในเวททูตสูตร ว่า

มาณพเหล่าใดอันเวททูตตักเตือนแล้ว ยังประมาทอยู่ มาณพเหล่านั้นเข้าถึงหมู่ที่เลว ย่อม เสร้าโศกตลอดกาลนาน สอนสัตว์บุรุษเหล่าใดเป็นผู้สงบในโลกนี้ อันเวททูตตักเตือนแล้ว ไม่ประมาทใน อริยธรรมในกาลใด ๆ เห็นภัยในความยึดมั่นถือมั่น ที่เป็นบ่อเกิดแห่งความเกิดและความตาย เพราะไม่ ยึดมั่นจึงหลุดพ้น ในธรรมเป็นที่สิ้นความเกิดและความตาย สัตว์บุรุษเหล่านั้นจึงถึงความเกษม มีความสุข ดับสนิทในปัจจุบัน ลงพ่นแสรและภัยทุกอย่าง ขามพณทุกขทั้งสิ้นได้แล้ว^{๓๔}

พระพุทธเจ้าตรัสสอนภิกษุทั้งหลายถึงการที่มนุษย์ทุกคนต้องมีความตายเป็นธรรมดาไม่ ลงพ่นความตายไปได้เลย ดังนี้

“ภิกษุทั้งหลาย ฐานะ ๕ ประการนี้ อันสตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิตควรพิจารณาเนื่องๆ ๕ ประการเป็นไฉน คือ สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า เรามีความแก่เป็น ธรรมดา ไม่ลงพ่นความแก่ไปได้ ๑ เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ลงพ่นความเจ็บไข้ไปได้ ๑ เรามี ความตายเป็นธรรมดาไม่ลงพ่นความตายไปได้ ๑ เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น

^{๓๒} ขุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๕๘๐-๕๘๙/๖๔๑-๖๔๔, ขุ.สุ. (บาลี) ๒๕/๕๘๐-๕๘๙/๔๕๐-๔๕๓

^{๓๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๖๑-๒๗๑/๓๐๙-๓๑๘, ม.อ. (บาลี) ๑๔/๒๖๑-๒๗๑/๒๓๐-๒๔๐

^{๓๔} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๖-๓๗/๑๙๑-๑๙๕, อัง.ติก. (บาลี) ๒๐/๓๖-๓๗/๑๓๓-๑๓๗

๑ เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง จักทำกรรมใด ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ๑”^{๓๕}

พระพุทธเจ้าตรัสสอนชาวเมืองอาฬวีให้ระลึกถึงความตาย เพื่อจะได้ไม่ต้องกลัวความตายที่จะมีในภายภาคหน้าโดยตรัสสอนถึงว่าผู้ที่ไม่เจริญมรณสติจะกลัวความตายที่จะมาถึงตน แต่สำหรับผู้เจริญมรณสตินั้นจะไม่สะดุ้งกลัวความตายเลย พระองค์ตรัสสอนว่า

ทานทั้งหลายจงเจริญมรณสติอย่างนี้ว่า ชีวิตของเราไม่ยั่งยืน ความตายเป็นของยั่งยืน เราพึงตายแน่แท้ ชีวิตของเรามีความตายเป็นที่สุด ชีวิตของเราไม่เที่ยง ความตายเป็นของเที่ยง คนที่ไม่เจริญมรณสติในภายภาคหน้า จะมีความสะดุ้งกลัวต่อความตาย จะร้องด้วยความกลัว เห็นความตายเหมือนเห็นงูพิษ สวนบุคคลใดเจริญมรณสติ ต่อไปในภายหน้า บุคคลนั้นจะไม่สะดุ้งกลัวความตาย เหมือนกับบุคคลที่เห็นงูพิษแต่ไกลจับท่อนไม้คอยระวังอยู่ตัวอยู่นั้น เพราะเหตุนี้ทานทั้งหลายพึงเจริญมรณสติเถิด^{๓๖}

จุดมุ่งหมายของคำสอนนี้เพื่อให้เข้าใจชีวิตที่เป็นจริง เมื่อพิจารณาความตายนั่นอยู่เนื่อง ๆ ยอมละความมัวเมาในชีวิตได้ หรือทำให้เบาบางลง ได้สรุปไว้ว่า อริยสาวกนั้นยอมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวง บรรดาที่มีการมา การไป การจุติ การอุปบัติ ล้วนมีความตายเป็นธรรมดาไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนื่อง ๆ มรรคยอมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นยอมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพอบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ยอมละสังโยชนได้ อนุสัยยอมสิ้นไป^{๓๗}

พระพุทธเจ้าตรัสเน้นย้ำให้ระลึกถึงความตายว่าจะมีเกิดขึ้นแก่มนุษย์ทุกคนแม้ขณะที่เคี้ยวข้าวคำหนึ่งกลืนกิน แม้ขณะที่หายใจเข้าและหายใจออก หรือหายใจออกแล้วหายใจเข้า^{๓๘} สิ่งที่จะทำให้นมนุษย์ตายมีมาก งูพิษกัดเราก็กได้ แมงป่องตอยเราก็กได้ หรือตะขาบกัดเราก็กได้ เพราะเหตุนี้ เราพึงตาย เราพึงมีอันตราย เราพึงพลาดหล่นก็กได้ อาหารที่เรากินแล้วไม่ย่อยก็กได้ ดีของเราพึงกำเริบก็กได้ เสมหะของเราพึงกำเริบก็กได้ หรือลมมีพิษเพียงดังศาสตราของเราพึงกำเริบก็กได้ เพราะเหตุนี้เราพึงตาย เราพึงมีอันตรายนั่น^{๓๙} เพราะฉะนั้น เราไม่พึงประมาทในชีวิตเร่งชวนขวยทำสิ่งที่ควรทำเสียโดยไม่ต้องรอให้มีสิ่งอื่นมากระตุ้นให้เราทำ ไขคุณธรรมคือความตายนี้นี้แหละเป็นเครื่องกระตุ้นให้ทำความดี เพราะการไขความตายที่จะบังเกิดมีแก่ตัวเรานั้นเป็นคุณธรรมที่ไม่ประกอบด้วยความโลภ ความอยากได้ของผู้อื่น ไม่ประกอบไปด้วยความพยาบาทต่อผู้อื่น ไม่ประกอบด้วยความหลงผิดต่าง ๆ

เรื่องเกี่ยวกับมรณสติมีปรากฏเป็นหลักฐานวาสอนกันมาโดยชัดเจนปรากฏเป็นหมวดหมู่ อยู่ในเรื่อง มรณสติในวิสุทธิมรรคพระพุทธโฆษาจารย์ได้รจนาเรื่องมรณสติไว้สรุปได้ดังนี้^{๔๐}

ผู้เจริญมรณสติหาที่สังัดจากสิ่งรอบข้างที่ทำให้ทวนใจออกไป ตัดปริโยท คือความกังวลทั้งหมดเสีย แล้วนึกในใจว่า ความตายจะมาถึงเรา ชีวิตเราจะดับสูญไป หรือ นึกเพียงคำว่า ตาย ตาย

^{๓๕} อจ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๙๙-๑๐๐, อจ. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๗/๖๖-๖๗

^{๓๖} ขุ.ธ.อ. (บาลี) ๖/๓๙

^{๓๗} อจ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๓, อจ. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๗/๖๙

^{๓๘} อจ. ฉกก. (ไทย) ๒๒/๑๙/๔๔๖, อจ. ฉกก. (บาลี) ๒๒/๑๙/๒๙๕

^{๓๙} อจ. ฉกก. (ไทย) ๒๒/๒๐/๔๔๗, อจ. ฉกก. (บาลี) ๒๒/๒๐/๒๙๕-๒๙๖

^{๔๐} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑, หน้า ๒-๔

ตาย เหย ๆ ก็ได้ เช่นเดียวกัน การทำเช่นนี้ถ้ามีสติกำกับอยู่ จะเกิดธรรมสังเวชขึ้นในใจว่า โอหนอเรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่อาจล่วงพ้นความตายไปได้เลย หมู่สัตว์ทั้งหลายก็มีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ รู้สึกสังเวชสลดใจในชีวิต ขณะเดียวกันพึงระวังความคิดเรื่องที่เรานึกถึงความตายนี้ต้องนึกถึงความตายโดยแยบคาย เพราะมีฉะนั้นแล้วเมื่อเรานึกถึงความตายของคนที่เรารัก ก็จะเกิดความรู้สึกเศร้าใจ นึกถึงความตายของคนที่เราเกลียดก็รู้สึกดีใจ หรือนึกถึงคนตายที่เราไม่ได้รักไม่ได้เกลียดก็รู้สึกเฉย ๆ เหมือนกับสัปเหร่อที่เห็นศพจนเคยชินแล้ว

เมื่อพิจารณาความตายของบุคคลที่เรารู้จัก การเศร้าโศกอาลัยเสียดายถึงผู้ที่ตายไปแล้ว ไม่เป็นทางก่อให้เกิดประโยชน์แก่มิใช่และมิใช่ เพราะไม่ช่วยให้ผู้ล่วงลับไปแล้วกลับคืนเป็นขึ้นมา แต่กลับเป็นโทษแก่ผู้ที่ยังอยู่ จิตใจเศร้าหมองขุนมัวเป็นทุกข์ และทำปัญญาให้อับเฉาด้วย การรำลึกถึงผู้ตายนั้นจะบังเกิดประโยชน์ต่อเมื่อรู้จักพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการ ทำให้เกิดความไม่ประมาทและกำลังใจเข้มแข็งในการทำความดีต่อไป

แต่ถ้ากล่าวตามเหตุผลที่แท้จริงแล้ว เรื่องความตายนี้ท่านก็จัดอยู่ในคติของธรรมดา คือ เป็นเรื่องธรรมดาอย่างหนึ่งมีเกิดก็ต้องมีตาย คือเกิดมาแล้วก็ต้องตาย หรือที่ตายก็เพราะได้เกิดมาแล้ว ความเกิดกับความตายนั่นเป็นของคู่กันจะเลือกเอาเพียงอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ และเป็นไปตามกระบวนการเหตุผลหรือเป็นไปตามเหตุปัจจัย มีเกิดก็มีดับหรือว่าสิ่งทั้งหลายมีความเกิดในเบื้องต้นมีความเปลี่ยนแปลงแตกสลายไปในที่สุด

การนึกถึงความตายอย่างไม่ถูกต้อง คือ มีความหวาดหวั่นพรั่นกลัว มีความสลดหดหู่ท้อแท้ ถ้าหากระลึกถึงความตายของบุคคลที่ตนเองเกลียดชังหรือไม่พอใจ ก็จะมีอารมณ์ดีใจ แต่ถ้าหากว่าบุคคลที่ตายนั่นไม่เกี่ยวข้องกับตนเองเป็นบุคคลทั่ว ๆ ไป ก็จะระลึกถึงด้วยความเฉย หรือว่า ถ้าจะระลึกถึงความตายจะมาถึงตนนั้นก็มีความหวาดหวั่นพรั่นใจหวาดเสียวหรือมีความสลดหดหู่ ท้อแท้ พระพุทธศาสนาสอนให้ระลึกถึงความตายเพื่อเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจตนเองว่าความตายนั่นเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต มันจะต้องเกิดมีขึ้น เป็นเรื่องสืบต่อไปจากความเกิด ในเมื่อมันเป็นเรื่องธรรมดาก็ไม่ต้องไปกลัว แต่มีข้อที่นาพิจารณาว่าความตายนั่นซึ่งเป็นของแน่นอนแต่จะมาถึงเมื่อไรไม่แน ชีวิตของคนเราอาจจะสั้นหรืออาจจะยาว ไม่มีเครื่องกำหนดให้มองเห็นได้ชัดเจน เพราะฉะนั้นจึงควรใช้เป็นเครื่องเร่งเร้าตนเองให้มีความไม่ประมาท ที่ว่าไม่ประมาทก็คือ ชีวิตนี้มีกิจมีหน้าที่อะไรก็ควรเร่งรัดจัดทำ ชีวิตของตนจะมีค่าและความดีงามอย่างไรก็ควรเร่งชวนชวนประกอบกรรมที่จะให้เป็นอย่างนั้น ให้ชีวิตของตนมีคุณค่า ให้อยู่อย่างมีประโยชน์ และตายไปก็มีคุณค่าเหลือทิ้งไว้เป็น ประโยชน์แก่คนอื่นภายหลังด้วย

การนึกถึงความตายนั่นต้องพิจารณาโดยแยบคายดังกล่าวแล้ว ซึ่งถ้ายังไม่สามารถทำให้ธรรมสังเวชเกิดขึ้นได้ พระพุทธโฆษาจารย์แนะนำให้พิจารณาดังต่อไปนี้^{๔๑}

(๑) พิจารณาความตายจะเกิดขึ้นเหมือนเราเป็นนักโทษอยู่ต่อหน้าเพชรฆาตที่กำลังเงื้อดาบจะฟันเราอยู่ คนที่เกิดมาแล้วบนโลกนี้ต้องตายทุกคน ความตายติดมากับการเกิด คนที่เกิดมาแล้วต้องตายด้วยกันทุกคน ตั้งแต่เวลาที่เราก่อเกิดมาเราก็กายหน้าสู่ความตายอยู่ตลอดเวลา เหมือนดวงอาทิตย์ที่ขึ้นแล้วก็บายคล้อยไปสู่พระอาทิตย์ตกดิน ชีวิตเราก็เช่นเดียวกัน เมื่อเกิดมาแล้วก็หันหน้าไปสู่ความ

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒-๔.

ตายทุกนาที ทุกวินาที น้ำค้างที่หยดหล่น เมื่อพระอาทิตย์ขึ้นก็ค่อยๆ หายไป อายุของสัตว์ทั้งหลายก็เหมือนกันฉันนั้น วันและคืนลวงไป ชีวิตก็ใกล้ดับเข้าไป อายุของสัตว์ทั้งหลายก็สิ้นไป ดังนั้นความตายจึงเกิดขึ้นกับเราอย่างแน่นอน

(๒) พิจารณาความตายเป็นสิ่งสุดท้ายของชีวิต โลกทั้งปวงถูกชาติติดตาม ถูกขราไลตาม ถูกพยาธิครอบงำ ถูกภพครอบงำ ทำลายล้าง สมบัติที่เรามีอยู่ถูกความตายทำลายไปเสียหมดสิ้นไม่เหลือสิ่งใดไว้เป็นของเราไว้เลยแม้แต่สิ่งเดียว ความตายนั้นบดขยี้ไม่เว้นแม้ใคร ๆ ชัยภูมิสำหรับพลมากก็ไม่มี สำหรับพลรักก็ไม่มี สำหรับพลรบก็ไม่มี และไม่มีใครอาจเอาชนะได้ด้วยเวทมนต์หรือด้วยให้ทรัพย์ เป็นสินบน ความตายจึงเป็นสิ่งเที่ยงแท้ สำหรับสัตว์ทั้งหลาย เมื่อความตายเกิดขึ้นเราก็ไม่เหลือทรัพย์หรือสิ่งใด ๆ เลยแม้แต่สิ่งเดียว

(๓) พิจารณาความตายโดยการเปรียบเทียบกับบุคคลทั้ง ๗ ประเภทคือ ๑) เปรียบเทียบกับผู้มียศใหญ่ ๒) เปรียบเทียบกับผู้มีบุญมาก ๓) เปรียบเทียบกับผู้มีเรี่ยวแรงมาก ๔) เปรียบเทียบกับผู้มีฤทธิ์มาก ๕) เปรียบเทียบกับผู้มีปัญญามาก ๖) เปรียบเทียบกับพระปัจเจกพุทธ ๗) เปรียบเทียบกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยบุคคลทั้งเจ็ดประเภทนี้เป็นผู้ที่ชาวโลกยกย่องก็ยังคงต้องตาย แล้วเราเลาจะรอดพ้นจากความตายได้อย่างไร ความสำเร็จหรือความล้มเหลวทุกอย่างในโลกนี้มีจุดสุดท้ายคือความเสื่อมสลายทั้งสิ้น สิ่งเหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นบุคคล สถาบัน อารยธรรม หรือชีวิตของมนุษย์เองก็ตามไม่พ้นการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเช่นกัน

(๔) พิจารณาร่างกายเป็นสาธารณะแก่สัตว์และปัจจัยแห่งความตายมากชนิด มีสัตว์ที่อาศัยอยู่ในร่างกายนี้มากมาย ไม่ว่าจะเป็นเชื้อโรค เชื้อแบคทีเรีย พยาธิหรือแม้แต่สัตว์ต่าง ๆ ก็อาศัยอยู่ในร่างกายของเราได้เช่นกัน ร่างกายนี้เป็นที่ เกิด แก่ ตาย เป็นที่ถายอุจจาระ ปัสสาวะของพวกสัตว์เหล่านั้น เป็นทั้งอาหารของพวกสัตว์เหล่านั้น บางคราวก็ทำให้เราเจ็บปวด เป็นไข้ เป็นโรคภัยต่าง ๆ บางคราวก็อาจทำให้เราตายได้เช่นกัน

ปัจจัยทั้งหลายที่มีอยู่ภายนอกในร่างกายนี้ก็อาจทำให้เราตายได้เช่นกัน สัตว์มีพิษทั้งหลายอาจกัดเราหรือตอยเราทำให้เราตายก็ได้ อวรุททั้งหลายอาจมาทิ่มแทงเราเมื่อไรก็อาจเป็นได้ทั้งตอนตื่นอยู่และตอนหลับอยู่ แม้แต่สิ่งธรรมดาที่ไม่เป็นอวรุทก็อาจฆ่าเราได้เช่นเดียวกัน ไม่เสียบตาย ไฟฟ้าดูดตาย หรือตกต้นไม้ตาย ตกบ้านตาย เป็นต้น

ปัจจัยที่ทำให้เราตายนั้นมีทั้งภายนอกในร่างกายของเรา และทั้งภายในร่างกายของเรา ปัจจัยแห่งความตายจึงมีมากมาย พึงกำหนดดูเถิด แม้แต่เราจะระวังตัวอย่างไร ก็ไม่อาจหลุดรอดพ้นความตายไปได้เลย ควรที่เราจะเร่งรีบขวนขวายทำกิจที่เป็นประโยชน์ที่เป็นแกนสารในชีวิตให้มากเถิด

(๕) พิจารณาความตายโดยพิจารณาอายุเป็นของอนันต์ อายุของคนเรานี้จะหมดไปนั้นง่ายตาย เนื่องจากชีวิตของมนุษย์ผูกพันอยู่กับลมหายใจเข้าออก ผูกพันอยู่กับอิริยาบถน้อยใหญ่ ผูกพันอยู่กับความเย็นความร้อน ผูกพันอยู่กับธาตุ ๔ และผูกพันอยู่กับอาหาร

มนุษย์นั้นหายใจเข้า ไม่หายใจออกก็ตาย หายใจออกไม่หายใจเข้าก็ตาย ไม่หายใจเลยก็ตายเช่นกัน อายุของเราจึงนับว่าน้อยเพราะผูกติดอยู่กับลมหายใจเข้าออก มนุษย์นั้นนอนมากก็ไม่ได้ นั่งมากก็ไม่ได้ ยืนมากก็ไม่ได้ เดินมากก็ไม่ได้ ถ้าทำเกินไปก็อาจขาดใจตายได้ เช่นเดียวกัน

ธาตุทั้ง ๔ คือ ธาตุดิน น้ำ ไฟ ลม มีสิ่งใดมากเกินไปก็อาจทำให้คนเราตายได้เช่นกัน มีดินมากเกินไปน้ำ ไม่ได้ทานน้ำก็ตาย มีน้ำมากน้ำก็ท่วมปอดตาย มีไฟมากก็เป็นลมชักตาย มีลมมากก็จุกเสียดแน่น

นท่องเที่ยวได้เช่นเดียวกัน อาหารนั้น เมื่อมนุษย์เรามีอาหารทานจึงจะมีชีวิตอยู่ได้ ไม่มีทานก็ต้องตาย เช่นกัน มีทาน แต่ทานมากก็ตายเช่นเดียวกัน

(๖) พิจารณาความตายโดยชีวิตไม่มีนิมิต คำวานิมิตนี้ หมายถึง ชีวิต พยาธิ กาล สถานที่ สัตว์จะตาย และภพที่ไปในเบื้องหน้า ชีวิตไม่มีนิมิตเพราะมนุษย์จะตายตั้งแต่เมื่อไรนั้น ไม่อาจทราบได้แน่นอน จะตายตั้งแต่ปฏิสนธิในครรภ์มารดา จะตายตั้งแต่อยู่ในครรภ์ หรือคลอดมาแล้วอยู่นานได้เท่าใดนั้นไม่อาจทราบได้ ชีวิตจึงชื่อว่าไม่มีนิมิต พยาธิไม่มีนิมิตเพราะเราจะตายด้วยโรคอะไรนั้นไม่อาจทราบได้แน่นอน จะทราบได้แน่นอนก็เฉพาะได้ตายไปแล้วเท่านั้น ตอนที่ยังมีชีวิตอยู่จึงไม่อาจทราบได้ กาลเวลาที่จะตายก็ไม่แน่นอนเช่นกัน อาจจะเป็นไปได้ทั้ง เช้า สาย เย็น บ่าย เย็น กลางคืน ก็อาจตายได้ตลอดเวลา สถานที่สัตว์จะตายก็ไม่อาจทราบได้ว่า เมื่อเกิดมาแล้วจะต้องไปตายที่ตรงนั้น หรือที่ตรงนั้นเป็นที่ตายของสัตว์นั้น ๆ และท้ายที่สุด ภพที่จะไปในเบื้องหน้าก็ไม่มีทางที่จะรู้ได้ว่าจะไปในภพภูมิใด จะไปเกิดเป็นมนุษย์ เป็นเทวดา หรือว่าเป็นสัตว์ ก็ไม่อาจทราบได้

(๗) พิจารณาความตายว่าชีวิตมีกำหนดกาล มนุษย์ที่เกิดมาแล้วมีกำหนดอายุน้อย ที่มีอายุมากกว่ารายนั้นหายาก ที่น้อยกว่ารายนั้นมีเยอะกว่า อายุของเรานั้นอาจสั้นก็ได้ หายใจเข้ายังไม่หายใจออกก็อาจตายได้ หายใจออกยังไม่ทันหายใจเข้าก็อาจตายได้เช่นกัน อายุจึงชื่อว่าน้อย มีนิมิตน้อยเท่านั้น

(๘) พิจารณาว่าชีวิตมีขณะสั้น ชีวิตนี้เมื่อพูดถึงในทางปรมาตมแล้วความตายเกิดขึ้นเพียงชั่วขณะจิตดวงหนึ่งเท่านั้น เกิดขึ้นและดับไป การเกิดขึ้นและดับลงอยู่ตลอดเวลาเหมือนดังล้อ เหวียนเคลื่อนที่อยู่ จะมีเพียงจุดเดียวเท่านั้นที่สัมผัสกับพื้น อดีตหมดไป อนาคตก็ไม่ใช่ว่าจริง ชีวิตจริงมีแต่ปัจจุบันที่เกิดและดับอยู่ตลอดเวลา

สรุปได้ว่า เมื่อพิจารณาความตายบ่อย ๆ หรือทำจนคล่องแคล่ว สติมีความตายเป็นอารมณ์ จะปรากฏขึ้น ความสังเวชสลดใจในชีวิตก็จะเกิดขึ้น และญาณก็เกิดขึ้น นิรวณทั้งหลายก็จะระงับ องค์ฌานก็จะปรากฏ แต่อารมณ์นี้มาพร้อมกับความสังเวชจึงมีความตั้งมั่นของจิตไม่ถึงอุปปนาสมาธิถึงได้แต่เพียงอุปจารสมาธิเท่านั้น

๒.๔ จุดมุ่งหมายของประเพณีการตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

ในกรณีการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับศพนั้นพระพุทธศาสนาได้กำหนดจุดมุ่งหมายที่สำคัญ ๒ ประการ คือ (๑) ดำเนินการเพื่อจัดการเผาศพหรือฝังศพให้เสร็จเรียบร้อยไม่เป็นที่อุจาดตาแก่ผู้พบเห็น (๒) ให้มีการใช้ศพเป็นอุปกรณ์ในการปฏิบัติธรรมคือการพิจารณาเพื่อให้เกิดธรรมสังเวชและการเห็นความไม่แน่นอนของสังขาร ดังมีบทพิจารณาว่า “อีกไม่นานนัก ร่างกายนี้จักปราศจากวิญญาณถูกทอดทิ้งทับถมแผ่นดิน เหมือนท่อนไม้ที่ไร้ประโยชน์ ฉะนั้น”^{๔๒} การจัดการเกี่ยวกับศพในสมัยพุทธกาลถือเป็นเรื่องของชาวบ้านพระสงฆ์เป็นเพียงผู้เข้าไปพิจารณาเพื่อความก้าวหน้าของการปฏิบัติธรรมเท่านั้น ไม่ได้มีการนำพิธีกรรมอื่นเข้ามาเกี่ยวข้อง และให้คติธรรมที่ดีแก่ญาติด้วยการให้เห็นหลักความจริงไม่เศร้าโศกหันมาทำบุญอุทิศให้ดีกว่าการมานั่งร่ำไห้หาคนที่จากไป^{๔๓}

^{๔๒} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๑/๓๘.

^{๔๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธมฺปทญฺญกถา (ปฐม ภาค), พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๙๖

ในกรณีของผู้มีพระคุณได้แก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอรหันต หรือพระเจ้าจักรพรรดิ จะจัดพิธีกรรมที่ยิ่งใหญ่และมีการเก็บพระธาตุไว้สักการบูชา นั่นถือเป็นจุดประสงค์เพื่อการบูชาคุณของผู้ประเสริฐเท่านั้นไม่ได้มุ่งเพื่อให้เกิดความยุ่งยากทั้งยังคงมีสาระอยู่ที่จุดประสงค์หลักก็คือการให้ศพบเป็น อุปรณสอนธรรม ดังที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสว่า

“วัยของเราแก่หง่อม ชีวิตของเราเหลือน้อย เราจะจากพวกเธอไป เราทำที่พึงแกลตแล้ว พวกเธอจงอย่าประมาท มีสติ มีศีลบริสุทธิ์มีความดำรงมั่นคงตรึกขาคจิตของตนไว้ ผู้ที่ไม่ประมาทอยู่ในธรรมวินัยนี้ ละการเวียนว่ายตายเกิดแล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้”^{๔๔}

“อาณนท เราเคยบอกเธอไว้อ่อนมิใช่หรือว่า ความพลัดพราก ความทอดทิ้ง ความแปรเปลี่ยนเป็นอย่างอื่นจากของรักของชอบใจทุกอย่างจะต้องมี ฉะนั้น จะพึงหาได้อะไรจากที่ไหนในสังขารนี้ สิ่งที่เกิดขึ้น มีขึ้น ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น มีความแตกสลายเป็นธรรมดา เป็นไปไม่ได้ที่จะปรารถนาว่า ของสิ่งนั้นจงอย่าแตกสลายไปเลย”^{๔๕}

สรุปได้ว่า พระพุทธองค์ทรงเน้นย้ำในเรื่องการตายว่าจะพึงมีอยู่ในหมู่สัตว์ตลอดเวลา ดังนั้นจึงไม่ควรประมาท การแตกสลายของกายนั้นถือว่าเป็นเรื่องปกติไม่ควรคร่ำครวญหรือพร่ำเพ้อเพราะนั่นเป็นเรื่องของธรรมชาติ และนั่นก็คือสาระหรือจุดประสงค์หลักที่สำคัญของการจัดงานศพในสมัยพุทธกาล

๒.๕ ผลที่ได้รับจากคำสอนเรื่องความตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

พระพุทธเจ้าตรัสรับรองถึงการนึกถึงความตายทุก ๆ วันว่า จะทำให้เป็นคนไม่มัวเมาในความเป็นหนุ่มสาว หรือไม่มัวเมาในชีวิต ทำให้เร่งชวนชวยทำความดีต่าง ๆ ทำให้ไม่ทำความชั่วทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ เมื่อบำเพ็ญมรณสติมาก ๆ เขามรรคก็จะเกิดขึ้น เมื่อเจริญมรรคมาก ๆ เขาก็สามารถละสังโยชนได้ และอนุสัยก็จะสิ้นไป^{๔๖}

สวนในหนังสือวิสุทธิมรรคได้แสดงผลของการปฏิบัติว่า ผู้เจริญมรณสถิน้อยเป็นประจำจะเป็นผู้ไม่ประมาทได้ความไม่ยินดีในภพทั้งปวง เป็นคนไม่กลัวความตาย เป็นผู้เตือนการทำบาปไม่มากไปด้วยการสะสม ปราศจากความตระหนี่ อนิจจสัญญาที่ซ้ำของ ทุกขสัญญาและอนัตตสัญญาก็ยอมปรากฏไปตามแนวของอนิจจสัญญานั้น เป็นผู้ไม่สะอึก ไม่กลัวตาย ไม่หลงตาย ถ้ายังไม่ได้บรรลุธรรมในชาติปัจจุบันก็เป็นผู้มีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ผู้เจริญมรณสถินี้จะมีสติที่ประกอบไปด้วยความตายเป็นอารมณ์ แต่ด้วยอารมณ์ของมรณสถินี้เป็นสภาวะธรรม และมีอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความสังเวชจึงได้สมาธิถึงขั้นอุปรณสมาธิเท่านั้น ยังไม่ถึงอัปนาสมาธิ แม้ได้เพียงเท่านี้ก็ระงับเสียได้ซึ่งนิรวณทั้งหลาย^{๔๗}

การระลึกถึงความตายที่ทานเรียกว่ามรณสติ มาเป็นเครื่องกระตุ้นเร่งเร้าใจให้ชวนชวยกระทำการต่าง ๆ มิใช่กระทำด้วยโลภะ โทสะ โมหะ และแม้ไม่มีความทุกข์ ไม่มีกิเลสเข้ามาบีบคั้น ก็ให้สามารถชวนชวยกระทำการสิ่งที่ดีงามอันเป็นการกระทำได้ด้วยคุณธรรมของตนเอง คือมีความไม่

^{๔๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๕/๑๓๒.

^{๔๕} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๓/๑๓๐.

^{๔๖} อภ. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๐-๑๐๓, อภ. ปญจก. (บาลี) ๒๒/๕๗/๖๘

^{๔๗} คณะกรรมการแผนกตำรา มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๒ ตอน ๑, หน้า ๒๓-๒๔

ประมาทได้เสมอ^{๔๘} ความตายแม้เป็นสิ่งที่ไม่น่าพอใจเป็นการพลัดพรากจากกัน ก็ใช้เหตุการณ์ที่โศกเศร้านั้นเป็นตัวสร้างบุญ สร้างกุศลให้เกิดขึ้นกับใจตัวเอง และแกผู้อื่น^{๔๙}

การระลึกถึงความตายนั้นสอนให้ระลึกถึงความตายเรื่องเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจตนเองว่าความตายเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต มันจะต้องเกิดมีขึ้นแน่นอน เป็นเรื่องสืบต่อจากความเกิดในเมื่อมันเป็นเรื่องธรรมดาก็ไม่ต้องไปกลัวแต่มีข้อที่นาพิจารณาว่าความตายนั้นเป็นของแน่นอน แต่จะมาถึงเมื่อไรไม่แน่นอน ชีวิตของคนเราอาจจะสั้น หรืออาจจะยาว ไม่มีเครื่องกำหนดให้มองเห็นได้ชัดเจน เพราะฉะนั้นจึงควรใช้ความตายเป็นเครื่องเร่งรัดตนเองให้ตนเองไม่มีความประมาท ที่ว่าไม่ประมาทก็คือ ชีวิตมีกิจมีหน้าที่อะไรก็ควรเร่งรัดจัดทำ ชีวิตของตนจะมีค่าและมีความดีงามอย่างไรก็ควรเร่งชวนชวนประกอบกรรมที่จะให้เป็นอย่างนั้น ให้ชีวิตของตนมีคุณค่า ให้อยู่อย่างมีประโยชน์ และตายไปก็มีคุณค่าเหลือทิ้งไว้เป็นประโยชน์แก่คนอื่นภายหลังด้วย^{๕๐}

สรุปได้ว่า ความตายเป็นสิ่งที่มีความหมายต่อชีวิตไม่เฉพาะแต่ภายหลังเมื่อระบบชีวะในร่างกายหยุดทำงานหรือเมื่อชีวิตสิ้นสุดลงเท่านั้น แต่ในฐานะที่มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่มีความสำคัญในการดำรงอยู่และสามารถอนุมานถึงความสิ้นสุดการดำรงอยู่ของตนเองที่ต้องเกิดขึ้นอย่างแน่นอน เหมือนกับสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ทั้งหลาย ดังนั้นการเข้าใจความตายย่อมมีผลกระทบต่อชีวิตตลอดการดำรงอยู่ที่เดียว เพราะเหตุนี้การศึกษาเพื่อให้เข้าใจความหมายที่แท้จริงของความตายจึงมีความสำคัญต่อมนุษย์อย่างยิ่ง เพราะนอกจากความเข้าใจที่ถูกต้องในเรื่องความตายจะเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ในขณะนาที่แห่งการเผชิญกับความตายแล้วยังเป็นประโยชน์ต่อทุกขณะของการดำรงอยู่อีกด้วย

๒.๖ ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีเกี่ยวกับพิธีกรรมการจัดงานศพในประเทศไทย

บอเกิดความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการจัดงานศพ จากการศึกษาเราจะพบว่า ความเชื่อเรื่องการประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนากับประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการตายในชุมชนที่บ่งชี้ว่าเราสามารถที่จะอธิบายถึงบอเกิดความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีงานตายดังจะกล่าวได้ดังต่อไปนี้

๒.๖.๑ บอเกิดความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีงานศพในประเทศไทย

ความเชื่อเรื่องประเพณีเกี่ยวกับงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์นั้นมีเริ่มแรกมาจาก “ความกลัว” ที่มีต่อการตายอันเป็นภัยคุกคามจิตใจมนุษย์จึงได้พากันประกอบพิธีกรรมคือการอ้อนวอนต่อเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์มี ภูเขา ปาไม รุกขชาติทั้งหลาย เป็นต้น ว่าเป็นที่พึ่ง ดังปรากฏในพระพุทธพจน์ที่ว่า มนุษย์จำนวนมาก ผู้ถูกภัยคุกคาม ต่างถึงภูเขา ปาไม อาราม และรุกขเจดีย์เป็น สรณะ^{๕๑} โดยพระพุทธองค์ตรัสว่านั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันเกษมเพราะการทำเช่นนั้นไม่สามารถที่จะแก้ปัญหาได้ แต่ในระยะแรกเมื่อไม่มีที่พึ่งก็จึงพากันยึดเอาสิ่งเหล่านั้นเป็นที่พึ่งและประกอบพิธีกรรมเพื่ออ้อนวอนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่อมาเมื่อความคิดทางศาสนาเกิดขึ้นในสังคมอินเดียที่เชื่อเรื่องพระเจ้า คือพระอินทร์ พระพรหม และ

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **มรณสติ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕), หน้า ๓๖

^{๔๙} **เรื่องเดียวกัน**, หน้า ๒๗

^{๕๐} **อ้างแล้ว**, หน้า ๓๑

^{๕๑} **ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๘/๙๒.**

เหล่าฤษีทั้งหลายก็สอนให้นับถือพรหมและบูชาพรหม การประกอบพิธีกรรม ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับชีวิต จึงเกิดขึ้นไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเกิด การแก่ การเจ็บ และการตาย ก็จะมีเรื่องพิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้อง ในที่สุดก็กลายมาเป็นพิธีกรรมหรือประเพณีที่มีการปฏิบัติกันสืบมาโดยการจัดงานศพนั้นถือเป็นเรื่องที่ นำมาซึ่งความเศร้าโศกสำหรับคนทั่วไป คนอินเดียในสมัยพุทธกาลมีวิธีการจัดการเกี่ยวกับศพนั้นจะใช้ วิธีการ

(๑) นำศพไปทิ้งในป่าเขาผิบบเพื่อให้เป็นอาหารของแรงกา สัตวปา

(๒) นำศพไปฝังดิน กรณีของหลานสาวของนางวิสาขาชื่อ นางสุทตติ ภายหลังเธอได้สิ้นชีวิต นางวิสาขาก็ให้นำร่างของเธอไปฝัง

(๓) นำศพไปไว้ในป่าเขาแล้วให้คางจางสับหรือทำหน้าที่ในการเผา

(๔) นำศพไปเผาแล้วนำกระดูกมาก่อเจดีย์เก็บไว้บูชา

(๕) วิธีการอื่น ๆ เช่น การนำไปลอยทิ้งในแม่น้ำสายสำคัญ

วิธีการทั้งหมดนั้น วิธีการที่ (๑) เป็นวิธีการของคนที่มีฐานะยากจนเพราะไม่มีเงินทองในการดำเนินการ วิธีการที่ (๒) เป็นวิธีการที่ชนชั้นผู้มีฐานะจะดำเนินการกันเพราะถือว่าการเก็บศพไว้ ด้วยการฝังยังเป็นการแสดงออกซึ่งความคิดถึงผู้ตายอยู่วิธีการที่ (๓) เป็นวิธีการของบุคคลทั่วไปที่มีเงินจ้างสับหรือ (๔) เป็นวิธีการที่จะพึงทำสำหรับศพของผู้ที่เป็นนักบวชหรือผู้นำทางศาสนาหรือ บรรดาพระราชามหากษัตริย์ทั้งหลายหรืออาจจะรวมถึงผู้ที่มีฐานะทั้งหลายด้วย^{๕๒} สำหรับกรณีการจัดการศพเช่นนี้ก็ เช่น กรณีของท้าวจิชะผู้บรรลอรหันตขณะเป็นฆราวาสแล้วถูกวัววิดเสียชีวิต พระพุทธองค์มีรับสั่งให้เผาแล้วเอากระดูกมาก่อเจดีย์ไว้ให้คนเคารพบูชา^{๕๓} หรือกรณีการจัดการถวาย พระเพลิงพระพุทธรูปของเจ้ามัลลกษัตริย์และคณะสงฆ์จะพบว่าเป็นการนำรูปแบบที่ (๔) คือการ ถวายพระเพลิงแล้วก่อเจดีย์ไว้ให้คนรุ่นหลังสักการบูชา ส่วนวิธีการที่ (๕) เป็นแนวคิดที่เกิดมาจาก ศาสนาพราหมณ์^{๕๔}

สรุปได้ว่าพระพุทธศาสนาเห็นว่าความเชื่อเกี่ยวกับการจัดประเพณีงานศพนั้นมีพัฒนาการ มาตั้งแต่ยุคเริ่มต้นการมีมนุษย์เนื่องจากความกลัวเป็นเหตุตั้งต้นแล้วพัฒนารูปแบบมาสู่ความเป็น ศาสนาทั้งศาสนาพราหมณ์และพระพุทธศาสนา โดยมีแกนความเชื่อของพระพุทธศาสนาอยู่ที่การจัด ประเพณีให้ถูกต้องและให้เป็นไปอย่างเรียบง่าย

๒.๖.๒ จุดมุ่งหมายของพิธีกรรมการจัดงานศพในประเทศไทย

สำหรับจุดมุ่งหมายที่สำคัญของการจัดงานศพในประเทศไทยนั้นเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้วก็ มีจุดประสงค์ที่สำคัญดังต่อไปนี้

^{๕๒} ปริมาณุชิตชินโรส, กรมสมเด็จพระ, พระปฐมสมโพธิกถา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๓), หน้า ๓๑๒. และดูเพิ่มเติมในพระครูกัลยาณสิทธิวัฒน์, (สมาน กลยานธมโม). พุทธประวัติตามแนวปฐม สมโพธิ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐๓-๒๐๔.

^{๕๓} คณะกรรมการแผนกตำรากรมการศาสนาวิทยาลัย. พระอัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์กรมการศาสนาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.), หน้า ๑๔๓.

^{๕๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓๙/๑๗๙.

๑) เพื่อทำการฌาปนกิจสรีระของผู้ตายให้เป็นไปอย่างเรียบร้อย กล่าวคือ เมื่อมีคนตายแล้วต้องเป็นหน้าที่ของญาติมิตรที่จะต้องทำหน้าที่จัดการศพของผู้ตายให้เรียบร้อยด้วยการประกอบพิธีกรรมตามประเพณีเพื่อเผาหรือฝังให้เรียบร้อย

๒) เพื่อเป็นการแสดงออกกระลึกถึงคุณความดีของผู้ตายในวาระสุดท้าย กล่าวคือ เมื่อมีคนตายแล้วคนใดรอบครัวโดยเฉพาะผู้ที่เป้นญาติจะต้องมาช่วยกันจัดงานศพเพื่อเป็นการแสดงออกถึงความสำนึกในคุณความดีของผู้ตายในขณะที่มีชีวิตอยู่เขาได้มีอุปการะกับญาติอย่างไรการจัดงานศพก็เพื่อจุดมงหมายนั้น

๓) เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณของผู้ตายในกรณีที่ผู้ตายเป็นบิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่ ไกลชิด ในกรณีที่ผู้ตายเป็นบิดามารดาของบุตรหลาน เขาเหล่านั้นจะต้องดำเนินการจัดงานศพให้อย่างสมเกียรติเพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณในฐานะที่ตนเองเป็นบุตรหลานของผู้ตายเพราะถ้าหากไม่ทำก็จะถูกตำหนิจากสังคมได้

๔) เพื่อสงวนวิญญาณของผู้ตายให้ไปสู่สุคติ จุดมงหมายอีกประการหนึ่งของการจัดงานศพก็คือความหวังว่าเมื่อจัดงานศพให้แก่ผู้ตายแล้ว ผู้ตายจะได้ไปสู่สุคติสัมปรายภพเบื่องหนา จุดมงหมายนี้ถือเป็นเรื่องที่เป้นไปตามเจตนารมณของสังคมที่เขาใจหรือเชื่อกันอย่างนั้น

๕) เพื่อเป็นมรณสติแก่ผู้ที่มีชีวิตอยู่ว่าควรดำเนินชีวิตไปโดยไม่ประมาท การจัดประเพณีเกี่ยวกับการทำศพของคนในสังคมไทยนั้นหากพิจารณาจากมุมมองทางพระพุทธศาสนาก็มีจุดหมายเพื่อการสร้างแรงกระตุ้นให้เกิดกับผู้ที่มมีชีวิตอยู่ว่าจะต้องทำความเข้าใจกับเรื่องของการตายและสามารถที่จะวางท่าทีต่อการตายได้อย่างถูกต้อง ไม่ตกอยู่ในความกลัวต่อการตายและจะได้ใช้ชีวิตอยู่อย่างไม่ประมาทและหลงระเริงกับความสุขที่ไม่จีรังยั่งยืน

๖) เพื่อเป็นอุปกณ์สอนธรรม ในสังคมไทยนั้นเมื่อมีคนตายพระมักกล่าววว่าควรให้คนตายสอนคนเป้น คือใช้งานศพนั้นมาพิจารณาชีวิตของเราที่เป็นอยู่ว่าสักวันหนึ่งเราก็จะเป็นเช่นนั้นเหมือนกัน เพราะชีวิตที่เกิดขึ้นนี้เป็นเพียงเล็กน้อยไม่ได้ยาวนานอย่างทีคิด ดังนั้นเมื่อมีคนตายและการจัดงานศพก็ควรจะต้องคิดถึงหลักการดังกล่าวจะได้รับประโยชน์ที่แท้จริงจากการจัดประเพณีงานศพนั้น

อย่างไรก็ตามเมื่อนำเอาหลักการด้านจุดมงหมายการจัดงานศพของทั้งที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและในประเทศไทยมาเปรียบเทียบกันก็จะพบว่าจุดมงหมายการจัดประเพณีงานศพของพระพุทธศาสนากับในประเทศไทยนั้นมีทั้งส่วนที่คล้ายกันและแตกต่างกันส่วนที่มีจุดมงหมายคล้ายกันก็คือเรื่องการใช้งานศพเป็นอุปกณ์ในการสอนธรรมและเป็นมรณสติแก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งทั้งสองกรอบความคิดมีจุดมงหมายที่คล้ายกัน ส่วนในด้านที่มีความแตกต่างกันนั้นเราจะพบว่า ในประเทศไทยจะมีเรื่องของสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องเพราะถ้าไม่จัดงานศพให้กับผู้ตายก็就会被ตำหนิแต่ในสมัยพุทธกาลระเบียบพิธีการในการทำงานศพนั้นยังไม่มีเพราะปรากฏว่าในสมัยพุทธกาลบางครั้งการทำศพคนตายไม่ได้มีอะไรมาเพียงนำไปทิ้งที่ป่าช้าผิติดก็เป้นอันเสร็จพิธี เพราะสังคมในยุคนั้นมีความเชื่อและวัฒนธรรมแบบนั้น

สรุปได้ว่า เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับจุดมงหมายของสังคมไทยจึงมีความแตกต่างกันอยู่พอสมควร อีกประการหนึ่งการจัดประเพณีเกี่ยวกับการตายในประเทศไทยนี้มีจุดหมายที่มากเนื่องจากเป็นยุคที่มีระเบียบสังคมความเชื่อต่าง ๆ เขามาผสมผสานกันเป้นจำนวนมากทำให้มี คานิยมและความเชื่อที่แตกต่างกันออกไป

๒.๖.๓ รูปแบบของพิธีกรรมการจัดงานศพในประเทศไทย

สำหรับรูปแบบของพิธีกรรมการจัดงานศพหรือพิธีกรรมเกี่ยวข้องกับงานศพนั้นในสมัยพุทธกาลใช้วิธีการเผา เช่น กรณีมารดาของท่านสังกัจจสามเณร หรือของนางสิริมา การฝังกรณีของบุตรเศรษฐีซึ่งเชื่อว่ามีภูษณภูษณ หรือการทิ้งไว้ตามป่าเขาผิบบนในกรณีของศพที่พระภิกษุในพระพุทธศาสนาไปบังสุกุลเอาผ้าห่อศพมาตัดเย็บเป็นจีวรสำหรับนุ่งห่มหรือเป็นการนำศพไปลอยน้ำคงคาตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ในทางพระพุทธศาสนาการดำเนินการทำศพนั้นจะใช้รูปแบบที่ไม่ยุ่งยากเหมือนกับศาสนาพราหมณ์ คือ โดยมากจะใช้วิธีเผาซึ่งหากจะกล่าวถึงรูปแบบของพิธีกรรมการเผานั้น จะทำโดยการทำเชิงตะกอนด้วยไมแห้ง จากนั้นนำศพผู้ตายไปวางไว้ข้างบน จากนั้นจะนิมนต์พระภิกษุมาพิจารณาจากนั้นก็ทำการเผาโดยการเผานั้นเป็นหน้าที่ของสัปเหร่อ การจัดงานศพในสมัยพุทธกาลนั้นจะไม่มีระเบียบพิธีกรรมมากมายนัก เนื่องจากสังคมเห็นว่าเมื่อคนตายแล้วไม่รู้อะไรอีกมากนัก แคล้วคลาดเป็นเสร็จเรื่อง แต่เมื่อเผาเสร็จแล้วเท่านั้นเป็นสิ่งที่สำคัญคือการทำบุญอุทิศไปให้โดยการบริจาคทานแกภิกษุสงฆ์และตั้งตัวด้วยการรักษาศีลเจริญภาวนาเพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับผู้ที่จากไป เป็นเหตุให้ผู้มีชีวิตอยู่จะพึงทำหรือสร้างเหตุแห่งความดีนั้น ส่วนรูปแบบการจัดงานศพที่ปรากฏในสังคมไทยนั้น จากการศึกษาพบว่าประเพณีการทำศพของชุมชนตำบลทับกุงนั้นมีรูปแบบการทำศพอยู่ ๒ ประการ คือ การเผาและการฝัง แต่รูปแบบที่นิยมทำกันมากในสมัยนี้ก็คือ การเผา เพราะสะดวกไม่เปลืองพื้นที่มากนักแค่ไปจัดงานที่วัดก็เป็นอันเสร็จพิธีส่วนการฝังนั้นจะต้องอาศัยพื้นที่ในการฝังซึ่งเป็นพื้นที่มากแต่ปัจจุบันที่มีจำเพาะ ดังนั้น โดยมากจึงนิยมการเผามากกว่าแต่ก็จะมี บางสำหรับบางพื้นที่ซึ่งนิยมการฝังอยู่

๒.๖.๔ คุณค่าที่เกิดจากพิธีกรรมการจัดงานศพในประเทศไทย

สำหรับคุณค่าที่เกิดจากพิธีกรรมงานศพในประเทศไทยนั้น จากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่าคุณค่าที่ได้จากการจัดงานศพในทั้งสองแนวคิดนั้นมีดังต่อไปนี้

๑) คุณค่าสำหรับคนเป็นหรือผู้ยังมีชีวิตอยู่ การจัดงานศพหรือพิธีกรรมการจัดศพไม่ว่าจะเป็นที่ปรากฏในสมัยพุทธกาลและในสมัยปัจจุบันนั้น คุณค่าที่เกิดกับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ก็คือ การที่ผู้ยังมีชีวิตอยู่ได้มีโอกาสทำความเข้าใจเกี่ยวกับการตายว่าการตายนั้นไม่นานกลัว เพราะการตายนั้น (๑) เป็นกฎธรรมดาของชีวิตที่ทุกคนเกิดมาก็ต้องตายและต้องตายแน่ ๆ (๒) เมื่อทราบว่าเป็นเช่นนั้นก็ไม่ควรประมาทในการดำเนินชีวิต ควรเร่งสร้างความดีและทำบุญเพื่อเป็นเสบียงในการเดินทางไปสู่โลกหน้า (๓) ไม่หลงระเริงกับความสุขแบบโลก คือ เมื่อทราบวาระเราจะต้องตายอย่างแน่นอนก็จะได้พิจารณาต่อไปว่าความสุขที่เกิดในโลกนี้ก็มีอยู่หลายระดับไม่ควรหลงไปกับความสุขที่จะทำให้ชีวิตมีติดขัดคือเป็นความสุขที่เต็มไปด้วยกิเลส ควรเลือกเสพความสุขที่เป็นไปเพื่อธรรมหรือเอาความสุขมาสร้างประโยชน์ให้กับสังคมไม่ยึดติดแค่การเสพความสุขแต่ควรหาสาระจากความสุขที่เกิดจึงจะไม่ประมาทและเดินทางไปสู่จุดหมายที่ดีของชีวิต

๒) คุณค่าสำหรับสังคมไทย การจัดประเพณีเกี่ยวกับการตายนั้นให้ประโยชน์กับสังคมในการแสดงออกให้เห็นถึงความสามัคคีของชุมชนในการแสดงออกถึงความร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมดังกล่าวโดยเฉพาะสังคมปัจจุบัน สังคมชาวพุทธมีทั้ง ฝ่ายพระภิกษุ ฝ่ายคฤหัสถ์ การมีงานศพยอมทำให้ทั้งสองฝ่ายได้มีโอกาสในการติดต่อสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องศาสนา ปรัชญาทางพระพุทธศาสนาผ่านการเทศนาสั่งสอนก็เป็นเหตุให้สังคมได้รับประโยชน์ อีกทั้งงานศพนั้นถือได้ว่า

เป็นงานรวมญาติที่ผู้มารวมงานนั้นมีโอกาสได้กลับมาพบหน้าพูดคุยจากกันอันเป็นเหตุที่จะได้สร้างความสัมพันธ์กันระหว่างเครือญาติ พี่น้อง ซึ่งนี่ก็คือคุณค่าหรือประโยชน์ที่จะเกิดจากการจัดงานประเพณีเกี่ยวกับการตาย

๒.๖.๕ โทษของพิธีกรรมการจัดงานศพในประเทศไทย

จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องการตายและพิธีกรรมการจัดงานศพในคัมภีร์พระพุทธศาสนากับสังคมไทยมาทั้งหมดเราจะพบว่า ประเพณีเกี่ยวกับการตายในคัมภีร์พระพุทธศาสนาและชุมชนตำบลทับกุงนั้นพิธีกรรมที่ปรากฏในคัมภีร์นั้นถือว่าเป็นแนวคิดที่อยู่ในสมัยพุทธกาลซึ่งจากการศึกษาในเรื่องปัญหาการจัดประเพณีนั้นไม่มีปัญหาแต่อย่างใดเนื่องจาก (๑) สังคมในยุคนั้นไม่ได้ให้ความสำคัญกับการจัดการศพคนตายมากนัก (๒) สังคมอินเดียยุคนั้นมีรูปแบบการจัดการเกี่ยวกับศพคนตายที่หลากหลายมีตั้งแต่การจุ่มน้ำในแม่น้ำหรือฝัง จนมาถึงการห่อศพแล้วเอาไปทิ้งในป่าช้าผิ ดิบ ซึ่งรูปแบบการจัดการศพดังได้กล่าวมานั้นประชาชนมีอิสระในการจัดการศพเป็นอย่างมาก ดังนั้น ปัญหาเกี่ยวกับการจัดการดังกล่าวจึงไม่พบ และจากการศึกษาวิธีการที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จมาจัดการเรื่องพิธีกรรมเกี่ยวกับศพก็เป็นการวางแบบอย่างการทำศพที่มีความเรียบง่ายไม่มีพิธีการสำคัญมากนักแม้ว่าผู้นั้นจะมียศศักดิ์สักปานใดก็ตาม ดังที่ปรากฏในการทำศพของนางสิริมานัน แม่นางสิริมาจะเป็นถึงมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร แต่พระองค์ทรงปล่อยให้ศพขึ้นอืดก่อนแล้วเสด็จไปเพื่อพิจารณาสุกกรรมฐานก่อนที่จะอนุญาตให้ดำเนินการเผาแสดงให้เห็นว่าการจัดการศพในยุคนั้นเป็นการทำอย่างเรียบง่ายไม่ได้มีความยุ่งยากซับซ้อนมากนัก ดังนั้น เมื่อว่าโดยภาพรวมแล้วปัญหาที่เกิดเพราะการประกอบพิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในสมัยพุทธกาลจึงไม่มีหรือถ้ามีก็ปรากฏให้เห็นน้อยมาก

๒.๗ พิธีกรรมการจัดงานศพในประเทศไทย

จากการศึกษาพิธีกรรมการจัดงานศพของสังคมไทยพบว่า มีขั้นตอนและการประกอบพิธีกรรมเป็นรูปแบบทั้งที่มีส่วนใกล้เคียงหรือเป็นแบบแผนเดียวกันกับประเพณีงานศพของภาคอื่น ๆ อาจมีบางขั้นตอนและการประกอบพิธีกรรมบางประการที่เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ซึ่งแตกต่างอยู่บ้าง นอกจากนั้นการประกอบพิธีกรรมที่เคยกระทำกันในอดีตบางประการก็เลิกปฏิบัติ ทั้งนี้แล้วแต่ความเหมาะสมตามความเชื่อ ความเคร่งครัดในพิธีกรรมของเจ้าภาพ และวัสดุสิ่งของเครื่องใช้ที่จะหา มาได้ในการประกอบพิธีกรรม

ในอดีตก่อนตาย เมื่อมีผู้ป่วยอาการหนัก ญาติมิตรมักจะจัดให้มีพิธีกรรมสวดธำมตุตชะตาสูตรขวัณกลอง คำโพธิ์คำไฮ หรือทำพิธีตัดกรรมตัดเวรให้ ซึ่งบางครั้งเมื่อทำพิธีตัดกรรมตัดเวรแล้วก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงกับผู้ป่วยได้เร็ว เช่น ผู้ป่วยที่ทรมาณอยู่เป็นปักษ์จะเร่งตายภายใน ๒ – ๓ วัน บางคนเมื่อพระสวดเสร็จไม่ถึงชั่วโมงก็ถึงแก่ความตาย มีบางคนป่วยมาเป็นแรมปักษ์เริ่มหายวันหายคืนและเป็นปกติในที่สุด

เมื่อมีอาการหนักจนสิ้นใจ ลูก ๆ และญาติมิตรจะคอยเตือนให้ผู้ป่วยตั้งสติ เพื่อระลึกถึงพระรัตนตรัยและบอกหนทางสวรรค์ให้คนป่วยได้ยินดัง ๆ ว่า พุทโธ ๆ หรือ อรหัน ๆ จนกว่าจะสิ้นลมหายใจ เมื่อผู้ป่วยถึงแก่กรรมแล้ว ญาติมิตรก็จะแจ้งข่าวการตายให้ญาติผู้ใกล้ชิดและผู้เคารพนับถือที่อยู่ใกล้เคียงและทางไกลทราบข่าวด้วยวิธีการต่าง ๆ

ประเพณีงานศพของสังคมไทย ก็มีวิธีการและขั้นตอนประกอบพิธีกรรมจำแนกตามข้อมูลที่ปรากฏได้ ๔ ขั้นตอน คือ

๑. วันถึงแก่กรรม (วันตาย)
๒. วันตั้งศพบำเพ็ญกุศล (วันฉัตรเย็น)
๓. วันฌาปนกิจศพ (วันเผา)
๔. วันหลังฌาปนกิจศพ (วันเก็บอัฐิ)

๑. วันถึงแก่กรรม (วันตาย) ภาษิตโบราณอีสานกล่าวไว้ว่า “เชื่อว่าความตายนี้แขวนคอทุกบาดยาง ไผ่กะแขวนอ่อนตอนเสมอตามดั่งกัน” หรือ “เชื่อว่ากรรมถึงแล้วจำใจจาก บมีไผ่ แก่พื้น คื่นได้โลกเฮา” หรือว่า “วาผู้เพิ่นไปคาทางไกลยังฮู้ตาว คันบกลับตาวบ้านยังได้ขาสาร” “อันวาการตายนี้มีทางสิเห็นใจ จักวาตกเขตกำเหนื่อใดที่ใด จักวาไปตีสายทางใดบเห็นกลั่น ผูกหมูญญาติพี่น้องเฮ ให้อ้าหา”

ตามคติธรรมทางพุทธศาสนาถือว่าสังขารมนุษย์นั้นปรุงแต่งขึ้นมาจากธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน ได้ แก่ เนื้อ หนัง กระดูก น้ำ ได้ แก่ น้ำ เลือด น้ำเหลือง น้ำลาย เป็นต้น ลม ได้ แก่ ลมหายใจเข้าออก และ ไฟ ได้ แก่ ความร้อนในร่างกาย สิ่งเหล่านี้เป็นอนัตตา คือไม่อยู่ในการควบคุมของใคร หรืออาจกล่าวได้ว่า ความตายนั้นจะเกิดขึ้นเมื่อไรก็ได้ ไม่มีใครกำหนดวันตายของตนเองหรือหยั่งรู้วันตายได้

เมื่อมีการตายเกิดขึ้นจะต้องมีการจัดการเกี่ยวกับผู้ตาย หรือศพ หรือผี เพราะถือว่า การตายเป็นเรื่องอัปมงคล เป็นเสนียดจัญไร จะต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อป้องกันมิให้ผีร้ายกลับมาทำอันตราย หลอกหลอนผู้คนได้ หรืออาจจะเป็นการแสดงความนับถือ ความรักความห่วงหาอาลัยต่อผู้ตายด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

การอาบน้ำศพ เป็นพิธีที่จะต้องทำในขั้นตอนแรก โดยญาติของผู้ตายจะทำการอาบน้ำศพให้ร่างกายสะอาด ซึ่งเชื่อกันว่าจะทำให้จากไปสู่โลกอื่นอย่างบริสุทธิ์ หมดจดในสมัยก่อนจะตมน้ำให้เดือด แล้วผสมด้วยน้ำเย็นตักอาบ ไซ้ไขมัน มะกรูดตำป่นกันขี้ดกศพให้ทั่ว บางแห่งใช้น้ำต้ม ใบส้มป่อยกับมะกรูดขี้ดก ซึ่งวัสดุเหล่านี้เป็นการกระทำเพื่อแสดงออกถึงความเคารพรักในหมู่ญาติ พี่น้อง จึงปฏิบัติต่อศพอย่างดี และปรารถนาจะให้ผู้ตายหมดสิ้นบาปกรรมที่เคยทำไว้

เมื่อทำความสะอาดศพดีแล้ว ก่อนจะมัดศพก็แต่งตัวศพให้เสร็จก่อนดังนี้

หวีผม การหวีผมศพมีความเห็นที่แตกต่างกัน บางท่านก็ว่าต้องหวีเพียง ๓ ครั้ง บางท่านก็ว่าต้องหวีเป็น ๒ ซีก คือหวีไปทางด้านหน้าและด้านหลัง หมายถึง ให้คำนึงถึงเรื่องอดีตคือการกระทำของผู้ตายตั้งแต่เกิดจนตาย อันจะเป็นเหตุกำหนดอนาคตว่าผู้ตายจะไปเกิดยังที่ใดซึ่งยังให้ ข้อคิดกับคนเป็นอีกว่า หากต้องการอนาคตที่ดีก็ต้องสร้างเหตุในปัจจุบันให้ดีก่อน เมื่อหวีแล้วต้องหักหวีออกเป็น ๒ ทอนขวางทั้ง บางแห่งหักหวีออกเป็น ๓ ทอน แล้วกลาวว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แต่ทางภาคอีสานหวีลงอย่างเดียวห้ามหวีขึ้น เมื่อหวีแล้วหักออกเป็น ๒ ทอนทิ้งเลย ต่อจากนั้นจึงแต่งตัวศพด้วยการเอาแปรงน้ำหอมมาทาและประพรมบริเวณ ใบหน้าตลอดจนทั่วร่างกาย^{๕๕}

นุ่งผ้าให้ศพ ไซ้ผ้าขาวนุ่ง ๒ ชั้น ชั้นในเอาชายพกไว้ข้างหลังแล้วนุ่งทับข้างนอกอีกทีหนึ่ง เอาชายพกไว้ข้างหน้า การที่นุ่งผ้าเอาชายพกไว้ข้างหลังนับเป็นการนุ่งสำหรับคนตายและการนุ่งเอา

^{๕๕} แปลก สนธิรักษ์, **พิธีกรรมและลัทธิประเพณี**, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๔),

ชายพกไวข้างหน้านั้นนุ่งสำหรับคนเป็น หมายถึง การเกิดต่อไป แสดงว่าตนเราเมื่อเกิดมาแล้วต้องตาย ตายแล้วก็เกิดอีก ทนทุกข์เวทนา เวียนวายตายเกิด อยู่ไม่รู้จักสิ้นสุด การที่นุ่งขาวนั้นเป็นการแสดง ทางที่จะหนีทุกข์ คือ ให้รักษาศีลปฏิบัติธรรม รักษากาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์^{๕๖}

การนุ่งผ้าและสวมเสื้อให้ศพในประเพณีความเชื่อของชาวอีสานนั้น การใช้เครื่องนุ่งห่มแต่ง ตัวศพต้องใช้ของใหม่ ๆ ทุกอย่าง ไม่ใช่ขางขาวหมากขาว เครื่องนุ่งห่มต้องทำตำหนิเสียทุกชิ้น คือฉีกให้ เสียหายบ้างเล็กน้อย เวลานุ่งให้กลับทาง เช่น นุ่งผ้าขึ้นก็ต้องกลับทางตีนขึ้น ขางบน เอาหัวขึ้นไว้ ขางล่าง การนุ่งให้เอาชายพกไวข้างหลัง ผ้าที่ห่มให้เฉลี่ยงบา เสื้อที่สวมให้ กลับข้างหน้าไวข้างหลัง อย่างนี้เป็นต้น^{๕๗}

ใส่เงินในปากศพ เงินใส่ปากศพนั้นชาวอีสานนิยมใช้เงินเหรียญ อาจเป็นเหรียญบาท เหรียญ สิบบาทคงดีโลกถือว่ามอบให้ผู้ตายเป็นคนเดินทาง จährจรจ้งเรือ สำหรับเดินทางไปสู่เมืองผีหรือเมือง สวรรค์ ทางคติธรรม สอนให้รู้จักใช้เงินให้เป็นประโยชน์ คือ ให้แบ่งกิน แบ่งใช้ เก็บไว้เป็นทุน ทำบุญ ให้ทาน อย่าตระหนี่ถี่เหนียวเกินไป^{๕๘}

ขี้ผึ้งปิดตาปิดปาก มีการใช้ขี้ผึ้งปิดตาปิดปากศพ ทางคติโลกถือว่า ป้องกัน ความจุจาด ลามก ทางคติธรรมถือว่า เป็นการสอนคนเป็นให้รู้จักระวังรักษาตา หู จมูก ลิ้น กาย อยาให้ทุกข์ เกิดขึ้น เพราะทุกข์ที่เกิดขึ้น เกิดจากการไม่สำรวม ระหวางสิ่งเหล่านี้

การมัดศพ เมื่อแต่งตัวศพเรียบร้อยแล้วก็ถึงตอนมัดศพเรียกว่า มัดตราสัง คือ มัดสาม เปลาะให้มือถือกรวยดอกไม้มือ เทียน เครื่องตราสังใช้ด้ายดิบมาจับให้เป็นเส้นขนาด ๓ ทบ เพื่อให้ เหนียวดีขังไม่ขาด ทำให้เป็นห่วงคล้องคอ มือ เทา ทางคติโลกถือว่าเพื่อมิให้ศพพอง ขึ้นอืดโองแตก ทาง คติธรรมถือว่า เครื่องผูกมัดคนมี ๓ อย่าง คนที่มีมัดตราสังจะพูดว่า “ปุดโต คีเว” หมายความว่า หวง ลูกผูกคอตึงหัวใจอยู่เสมอจากนั้นจะทำการรัดประคดที่อกแล้วเอาเชือกโยงมา กลางตัว ทำหวง ตะกรุดเบ็ดผูกหัวแม่มือแล้วรวบรัดผูกมัดมือทั้งสองให้พันมวไว้ที่อกพูดคาถาว่า “ภริยา หัตถเถ” หลังจากนั้นโยงด้ายดิบมาที่เท้า ทำหวงผูกข้อเท้าทั้งสองข้างให้ติดกันแล้วพูดคาถาว่า “ธนัง ปาเท” เชือกคือ สมบัติมัดที่เท้า ตรงกับภษิตโบราณว่าไวว่าต้นหาฮักลูกคือเชือกผูกคอ ต้นหาฮักเมียเหมือนดังปอผูก คอก ต้นหาฮักขำของคือดังปอกสุบดิน ต้นหาสามอันนี้มาขึ้นให้ เป็นเชือกให้กลิ้งเกลือกอยู่ในวิญญูะ สงสาร^{๕๙}

การตั้งศพ ชาวอีสานเรียกว่าดอยศพโดยศพที่แต่งแล้วจะใส่ในโลงหรือไม่ก็ตาม จะตั้งไว้ในที่ ไต่ก็ตาม ต้องหันหัวศพไปทางทิศตะวันตกเสมอ ทางคติโลกถือว่าการนอนหันหัว ไปทางทิศตะวันตก นอนอย่างผี หันไปทางทิศตะวันออกนั้นนอนอย่างคน ทางคติธรรมถือว่าสอนให้พิจารณาว่า การตาย คือ การเสื่อมไป สิ้นไป เหมือนกับพระอาทิตย์ตกไป

การทำโลงศพ ไม่นำมาทำโลงศพเป็นไม้ประเภทเนื้ออ่อน แห้งเร็ว ชับน้ำได้ง่าย

^{๕๖} อรุณันท์ วิริยะบุญณะ, ประเพณีไทยฉบับพระมหาราชครู, (กรุงเทพฯ : ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๓๑).

^{๕๗} เสถียร โกเศศ, ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตและการตาย, (กรุงเทพฯ : แม่คำผาง, ๒๕๓๑), หน้า ๕๔

^{๕๘} ปรีชา พิณทอง, ประเพณีโบราณอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๖. (อุบลราชธานี : ศิริธรรม, ๒๕๓๐). หน้า ๔๐

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

และติดไฟได้เร็ว สะดวกในการตอกตะปู ปัจจุบันไม่นำมาทำโรงศพนั้นหาได้ยาก จึงเลือกเอาไม้อะไรก็ได้ที่จัดอยู่ในลักษณะที่กล่าวมาแล้ว หากเป็นโรงศพที่จำหน่ายตามท้องตลาดมักใช้ไม้กระดานอัดและไม่ประเภทเนื้ออ่อนทั่ว ๆ ไป

การทำโรงศพ ทำให้ปากโลงยาวกวาดอนกลางของโรงศพเล็กน้อยหรือตาม ความเหมาะสม กับสวนสูงของผู้ตาย เมื่อประกอบเป็นตัวโลงและฝาโลงแล้วจะเอาปูนซีเมนต์ดิบฉาบบาง ๆ ภายในทั้ง ๔ ด้าน เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำเน่า น้ำหนองไหลซึมออกมา เอายาฉุน ถ่านไฟ ใบฝรั่ง กากใบชา เทาที่จะหาได้โรยใส่ไว้ในเพื่อดับกลิ่นและดูดซึมซับน้ำเน่า กลิ่นเน่าเหม็น เมื่อทำโลงเสร็จแล้ว ชาวที่ทำโรงศพจะนำเครื่องบูชาที่เตรียมไว้แล้วมาปดรงควานภายในโรงศพ และไขมีด ฟนไปที่ขอบโลงทั้ง ๔ ด้าน เพื่อแสดงว่าเป็นโรงศพที่เกาและไม่ดีต้องเผาทั้ง

ในอดีตเมื่อทำโรงศพเสร็จ ชาวบ้านก็มีภูมิปัญญาที่จะสร้างสุนทรียศาสตร์โดยใช้ครามหา ข่างโลงให้สวยงาม ต่อมาจึงใช้แบบแท่งหยวกโดยใช้กากกล้วยแท่งด้วยมีดเป็นลายไทยติดข้างโลง ภายหลังจึงตัดโฟมลายไทยและตัดลายกระดาดด้วยสีสันทึบงามขึ้น ปัจจุบันมีเทคโนโลยี ที่ทันสมัย โดยใช้โรงศพติดแอร์ลดลายไทยติดมากับโลงศพ จึงไม่จำเป็นต้องออกแบบและใช้ฝีมือช่างแต่อย่างใด

การเบิกโลง เป็นพิธีกรรมที่ทำกับโรงศพก่อนที่จะยกศพใส่โลง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้โรงศพวางจากสิ่งที่เป็นเสนียดจัญไร ผีสากรรุธขเทวดาทั้งหลายที่สิงสถิตอยู่กับไม้ที่เอามาทำโลงถือว่าเป็นโลงที่มีวิญญานเป็นเจ้าของแล้ว เมื่อนำศพผู้ตายบรรจุวิญญานของคนตายจะถูกรบกวนถูกรังแก และไม่ยอมเดินทางไปกับซากศพของตนจะเป็นผีสิงสถิตอยู่ในบ้านไม่ไปผุดไปเกิดเสียที นับว่าเป็นจัญไร จึงให้มีพิธีทำนํ้ามนตรธรรณสารอันเป็นนํ้ามนต์กำจัดเสนียดจัญไรให้ออกจากโลง อารธนาคุณพระรัตนตรัยมาช่วยขจัดขับไล่ด้วยอีกทางหนึ่ง

จากการสังเกตของผู้วิจัยที่ได้ไปร่วมงานศพในที่ต่าง ๆ ของสังคมไทย ได้เห็นการเตรียมวัสดุอุปกรณ์ใส่ลงในโลงศพก่อน ก่อนที่จะนำศพลงในโลง หลาย ๆ ลักษณะ เช่น นำเสื้อและถุงใส่ลงในโลง แล้วนำปูนขาวโรยทั่วบริเวณถุงและเสื้อเพื่อเป็นการดูดซับน้ำเหลืองที่ซึมออกจากร่างศพและป้องกันสัตว์แมลง นอกจากนั้นยังช่วยป้องกันกลิ่นเหม็นอับจากศพได้อีก นอกจากนั้นยังนำยาฉุนและใบฝรั่งวางหรือโรยรอบ ๆ ศพ เพื่อเป็นการป้องกันกลิ่นหรือดับกลิ่นศพที่เก็บไว้ หลาย ๆ วันซึ่งอาจจะรบกวนแขกที่มาร่วมทำพิธีทางศาสนาได้ ปัจจุบันนิยมใช้โลงเย็นเป็นสวนมากการใช้ยาฉุน ใบฝรั่งหรือสิ่งป้องกันกลิ่นพึงรังเกียจอื่นจึงเลิกใช้ไป

ตามไฟศพ เมื่อตั้งศพไว้เรียบร้อยแล้วให้จุดตะเกียงหรือโตะไฟทางศีรษะศพ ตลอดทั้งวันและคืน ซึ่งมีความหมายนัยว่า ทางคติโลกถือว่าจุดไฟไว้แทนไฟธาตุผู้ตายบางจุดไว้กับความกลัวบางทางคติธรรมถือว่าสอนให้คนมีปัญญาเพราะปัญญานั้นเป็นแสงสว่างในโลกที่โลกเจริญรุ่งเรืองได้ก็เพราะปัญญา

สวดมาติกา ญาติมิตรของผู้ตายจะนิมนต์พระมาสวดศพ ซึ่งชาวอีสานเรียก ชักอนิจจา หมายถึง การสวดพระอภิธรรมหน้าศพหรือสวดหน้าศพ กระทำในวันตายซึ่งได้บรรจุศพและมัดตราสังไว้แล้ว โดยมีจำนวนพระสงฆ์ ๔ รูปเป็นผู้สวด เมื่อพระสงฆ์สวดพระอภิธรรมจบ เจ้าภาพก็ถวายเครื่องไทยธรรมเป็นเสร็จพิธี

๒. วันตั้งศพบำเพ็ญกุศล (วันงันเฮือนดี) จากการศึกษาประเพณีงานศพของชาวอีสานพบว่า การตั้งศพนิมนต์นำศพไว้ที่บ้าน เนื่องจากเกิดความรักความผูกพันจากที่เคยอยู่ด้วยกันมานาน

ครั้งนี้จะนำไปมาปนกิจศพโดยเร็วก็เหมือนกับการปลงศพใส่โลงถ้าผู้ตายมีอายุมากก็ยิ่งให้เวลาอยู่ที่บ้านนาน เช่น ๕ คืน ๗ คืน เป็นต้น ยกเว้นกรณีที่สิ้นชีวิตแบบตายโหงคือตายเร็วกว่าเวลาที่จะเป็นจึงรีบกระทำการมาปนกิจเพื่อให้เสร็จโดยเร็ว แค่นี้หนึ่งก็เพียงพอแล้ว

การตั้งศพบำเพ็ญกุศลเป็นพิธีกรรมที่มีจุดประสงค์เพื่อจะได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศล แก่ผู้ตายเป็นสำคัญและอีกส่วนหนึ่งเป็นการให้เจ้าภาพญาติมิตรและคนอื่น ๆ รวมแสดงออก ซึ่งความกตัญญู กตเวทิตะความเคารพรักนับถือที่มีต่อผู้วายชนม์อีกด้วย

วันตั้งศพบำเพ็ญกุศลอาจกำหนด ๓ วัน ๕ วัน หรือ ๗ วัน แล้วแต่สถานภาพของเจ้าภาพที่มีฐานะแตกต่างกันทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งอายุขัยของผู้ตายอีกด้วย โดยทั่วไปเจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม จำนวน ๔ จบ สวดเป็นระยะ จะสวดครั้งคืนหรือกลางวันแล้วแต่ความต้องการหรือความสะดวกของเจ้าภาพ เมื่อสวดเสร็จก็ถวายเครื่องไทยธรรม

การสวดพระอภิธรรม เป็นการสอนคนเป็นให้พิจารณาสุตตีกัมมัฏฐานทางคติโลกถือ เป็นการสวดเพื่อให้บุญแก่ผู้ตาย ทางคติธรรมถือว่าการชดใช้บุญคุณของท่าน ผู้มีพระคุณ เช่น พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดพระมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้แสดงพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ เป็นการชดใช้คาชวปอนและน้ำนม เป็นต้น

การนั่งเฝ้าศพ หลังจากพระสวดพระอภิธรรมเสร็จแล้ว ญาติมิตรและคนอื่น ๆ ก็จะมาร่วมกันนั่งเฝ้าศพที่บ้านเจ้าภาพ คือ จะอยู่เป็นเพื่อนศพมิให้เจียบเหงาว่างเปล่า เป็นการผ่อนคลาย ความทุกข์โศกอันเนื่องมาจากความสูญเสียคนในครอบครัวของเจ้าภาพ ในอดีตมีการอ่านหนังสือผูก หนังสือใบลาน เล่านิทานชาดกสุกกันฟัง บางกลุ่มมีการละเล่น เช่น เสือกินหมู เสือกินวัว หมากฮอส คล้องข่า หรือแม่แต่เกี่ยวพาราสักกันในระหว่างคนหนุ่มคนสาว ปัจจุบันการเฝ้าศพเปลี่ยนเป็นการฉายวิดีโอ ซีดี วีซีดี และหันมาเล่นการพนันทั้งไพ่ ไฮโล ถึงแม้จะเล่นในวงเงินไม่มาก แต่ก็ เป็นที่นิยมกันแทบทุกงาน

๓. วันมาปนกิจศพ (วันเผา) วันมาปนกิจศพชาวไทยเรียกกันทั่วไปว่า วันเผาศพ เป็นวันสำคัญที่สุด เนื่องจากมีขั้นตอนพิธีกรรมมากมาย และเป็นวันสุดท้ายของศพที่จะเข้าสู่เชิงตะกอน วันหามเผาศพ โบราณอีสานทานหามวันพระ วันอังคาร และวันเกากอง วันนอนนั้นก็เผาได้ทั้งสิ้น

สุทัศน์ ตันสุวรรณ^{๖๐} กล่าวว่า ตามประเพณีอีสาน ศพเด็กที่มีอายุต่ำกว่า ๑๐ ขวบ ตลอดจนคนตายร้าย และตายด้วยโรค เช่น อหิวาตกโรค และไข้ทรพิษ เป็นต้น ห้ามนำไปเผา ต้องฝังทั้งนั้น และเมื่อฝังแล้วก็ห้ามขุดขึ้นมาเผา ถ้าตายด้วยเจ็บไข้ธรรมดา เมื่อฝังแล้วก็ขุดขึ้นมาเผาภายหลังได้ คนอีสานมีความเชื่อว่าศพที่ห้ามเผา ถ้าขุดขึ้นมาเผาก็จะเกิดความเดือดร้อน เกิดเจ็บไข้ต่าง ๆ แก่คนเป็น จึงมีคำปราชญ์กล่าวว่า “บ่ให้คนผีลูก ปลุกผีตื่น” เห็นจะตรงกับที่พูดกันว่า “ปล้ำผีลูก ปลุกผีตื่น” ซึ่งแสดงตนเคาให้เห็นว่า ประเพณีห้ามขุดศพขึ้นมาเผา แต่ก่อนคงถือกัน ทั่วไปอย่างจริงจัง ปัจจุบันก็ลดความเชื่อลงไปมาก

^{๖๐} สุทัศน์ ตันสุวรรณ, ประเพณีการตายของชาวไทยอีสานบ้านแซงบาดาล ตำบลแซงบาดาล อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดกาฬสินธุ์, **ปริญญาณิพนธ์ ศศ.ม.** (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัย ศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๓๖), หน้า ๔๗.

สำหรับพิธีเผาศพของชุมชนตำบลทับกุง ส่วนใหญ่แล้วจะปฏิบัติคล้าย ๆ กับพิธีศพทั่วไปของไทยในภาคต่าง ๆ ซึ่งมีรายละเอียดจากการสังเกตของผู้วิจัยตามขั้นตอนต่าง ๆ ก่อนทำการเผาดังนี้

การยกศพออกจากเรือน มีประเพณีปฏิบัติจนเป็นเงื่อนไขว่า ก่อนยกศพออกจากเรือนเจ้าภาพจะต้องนิมนตพระสงฆ์มาสวดศพที่บ้านให้ผู้ตายเรียกว่ามาให้อัญ และนิมนตพระสงฆ์มาบวชให้ลูกหลานผู้ตายเพื่อจะทำพิธีจุ่งศพ ชายให้บวชเป็นสามเณรถือศีล ๑๐ ข้อ หญิงให้บวชเป็นชีพรามณถือศีล ๘ ข้อ เมื่อถึงเวลาขณะยกศพออกพินเรือนก็จุดประทัดเป็นสัญญาณเพื่อให้ชาวบ้านทั่วไปรวมส่งสการศพโดยพร้อมเพรียงกัน ในอดีตเมื่อยกศพพินเรือนแล้วบรรดาลูกหลานของผู้ตายจะต้องเทน้ำในหม้อ ในคุในถังคว่ำทั้งหมด ชักบันไดขึ้นเก็บและพลิกกลับบันไดเสีย โดยมีความเชื่อกันว่าทำเพื่อบังมิให้วิญญาณผู้ตายจำทางกลับบ้านได้

การส่งสการศพ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒^{๖๑} อธิบายว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับการปลงศพ ส่งสการก็ว่า เช่น รุดเร่งส่งสการ พระอริยานุวัตร เขมจารี^{๖๒} ได้ให้ความเห็นว่าการส่งสการศพ คือการส่งสการกระดูกนั่นเอง แต่ชาวชุมชนตำบลทับกุงเรียกสั้นจึงกลายเป็นส่งสการศพ ได้แก่ การนำเครื่องสการกระดูก ดอกไม้ รูปเทียน ไปสการกระดูกศพการทำสการกระดูกนี้ถือเป็นประเพณีที่ดั้งเดิม เมื่อเราได้ประมาท พลาดพลั้งแก่ผู้ตาย ถ้าเราเอาเครื่องสการกระดูกไปทำความเคารพในป่าช้าก็ถือว่าหมดโทษหมดภัยต่อกัน ดังนั้น จึงมีผู้นิยมไปส่งสการศพผู้ตายถึงป่าช้าเป็นจำนวนมาก

การห้ามศพ ประเพณีห้ามศพของสังคมไทยให้ใช้คนหามไม้ไผ่บ้าน ๒ ลำ เอาโลงศพขึ้นตั้งชันด้วยดอกชะเนาะ เลือกลูกหลานชายหนุ่มหามข้างละ ๓ - ๔ คน ก่อนหามนำรูปเทียนดอกไม้ทัดหูแล้วยกคนหามศพขึ้นบ่า เอาเท้าศพไปก่อน ห้ามพังกกลางทาง ห้ามเปลี่ยนบ่า ห้ามข้าม สวนข้ามนา ด้วยถือว่าเป็นของต้องห่อหุ้ม (กะล่ำ) ปัจจุบันในสังคมไทย พบว่า ญาติพี่น้องจะช่วยกันขับโลงศพจากที่ตั้งแล้วยกลงจากเรือนไสบนรถกระบะเล็กที่มีการตกแต่งอย่างดีไว้พร้อมไว้ การห้ามศพแบบเดิมนี้นับวันจะสูญหายไป

การจุ่งศพ เมื่อเคลื่อนศพไปสู่ป่าช้า จะมีการจุ่งศพโดยใช้ดาบโยงใหม่โยงจำนวนหลายทบขนาดใหญ่เป็นเชือกจุ่ง ถือว่าเป็นเกียรติแก่ผู้ตายและเจ้าภาพ ถ้าผู้ตายมีลูกชายหลานชายก็บวชเป็นสามเณรจุ่งศพ ถ้ามีลูกสาวหลานสาวก็บวชชีพรามณจุ่งศพไปป่าช้าด้วยกัน ในขบวนจุ่งศพจะมี พระสงฆ์จำนวนหนึ่งนำหน้า ผู้บวชจุ่ง ผู้เคารพนับถือและญาติมิตรตามลำดับ ระหว่างเดินทาง มีการหว่านข้าวตอกนำหน้าการจุ่งศพ ตลอดระยะทาง ทางคติโลกถือว่า หวานข้าวตอกให้ผีลงมา เก็บกินจะไม่ทำให้ผู้หามหนัก ทางคติธรรมถือว่า สอนให้คนเป็นพิจารณาคุณค่าตนตายว่า คนตายรูปกับนามแตกจากกันเหมือนข้าวตอกแตกก็เป็นเช่นนี้

ที่ปลงศพ ที่ปลงศพหรือที่เผาศพปัจจุบันมี ๓ ประเภท คือ กองฟอน เมรุชั่วคราว หรือเมรุลอย และเมรุถาวร การเผาศพตามแบบดั้งเดิมของชุมชนตำบลทับกุง จะใช้กองฟอนทั้งนั้น จากการศึกษาและสังเกตการหาที่ตั้งกองฟอนเพื่อเผาศพหลายต่อหลายครั้งพบว่า มีผู้นำพิธีเสี่ยงทายหา

^{๖๑} พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๑๑๖๑

^{๖๒} พระอริยานุวัตร เขมจารี, **ประเพณีอีสานบางเรื่อง เล่มที่ ๑**, (มหาสารคาม : ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูมหาสารคาม, ๒๕๒๖), หน้า ๑๖ - ๑๗.

ที่ตั้งกองฟอนโดยการโยนไขโกดิปไปข้างหนา เพื่อให้ไขแตกตรงไหนจะได้เผาดตรงนั้น ซึ่งกวาไข จะแตกอาจโยนเสี่ยงถึง ๓ – ๔ ครั้งก็เคยมี หลังจากนั้นก็ช่วยกันหาฟนตั้งกองฟอนเพื่อทำพิธีเผาต่อไป สนวนเมรุถาวร ไม่มีการเสี่ยงทายด้วยการโยนไขดิบแต่อย่างใด

การเวียนสามรอบ เมื่อหามศพไปถึงกองฟอนที่ป่าช้าแล้ว ก็ให้หามเวียนซ้ายรอบกองฟอน ๓ รอบ เป็นสิ่งมีความหมายว่า ทุกชีวิตจะตกอยู่ในห้วงวิญญวน ๓ รอบ คือ เว้นเวียนอยู่กับเหตุ ๓ อย่าง ได้แก่ กิเลส กรรม วิบาก ก่อนจะยกศพขึ้นตั้งกองฟอน จะกระแทกกองฟอนแรง ๆ ๓ ครั้ง เป็นสัญญาณเตือนผู้ตายว่าที่นี่เป็นบ้านที่ตั้งอยู่แห่งใหม่ การกระแทก ๓ ครั้งนั้นหมายถึง อนิจจังไม่เที่ยงไม่คงที่ คือ ไม่เด็กตลอดไม่หนุ่มตลอด เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ทุกซัง เจ็บปวด ทุกขทรมาน และอนัตตา ดับตายหรือเอาไว้มองอยู่นั่นเอง^{๖๓}

คาถากระแทกโลง ๓ ครั้งว่า ยังกัญจิ สมุทยะ ธัมมัง สัพพันตัง นิโรธธัมมัง อะไรก็ตามที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติทั้งหมดก็ดับไปตามธรรมชาติ

การล้างหน้าศพ เมื่อตั้งศพแล้วก่อนเผาก็จะมีการล้างหน้าศพ ในพิธีการมักเรียกรदनน้ำศพ โบราณอีสานนิยมเอาน้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ โดยมีความเชื่อว่า เป็นน้ำสะอาดบริสุทธิ์ที่สุด เมื่อล้างแล้วจะทำให้สรวงงามบริสุทธิ์ไปจนถึงชาติหน้าภพหน้า พิธีกรรมนี้จะมีพระสงฆนารदनน้ำก่อน จึงเป็นฝ่ายฆราวาสญาติมิตร มีการบริการมคาลาหน้าศพพา

นัตถิเม เอตะสังสะโย แปลว่า ไม่ต้องสงสัยหรือกลัวเราจะไม่ตายการโยนผ้าข้ามโลง เมื่อทำพิธีรดน้ำศพเสร็จแล้วญาติของผู้ตายจะโยนผ้าที่คลุมศพข้ามโลง กลับไปกลับมา ๓ ครั้ง โดยโยนข้ามโลงศพไปมาให้ตกดิน ๒ ครั้ง พอโยนครั้งที่สามจึงมี ผู้คอยรับเอาไว้นำเอาไปถวายพระ การโยนผ้านี้ชาวบ้านเชื่อกันว่า ทำให้ผีหลงทาง คือ โยนไปโยนมาผีก็ตาลาย เลยหลงทางตามมาเอาผ้า ในทางพระท่านสอนคนเป็นว่าสมบัติหรือสิ่งของในโลก มันเป็นของในโลก มิได้เป็นของใคร มันหมุนเวียนเปลี่ยนมืออยู่อย่างนั้น ไม่ว่าเงินหรือสิ่งของจะเก็บจะสะสมไว้ทำไมมากมาย ตายไปมันก็เป็นของคนอื่น ถ้าเขาใช้ในทางที่ถูกก็ดีไป แต่ถ้าเขาใช้ผิดบาป กรรมก็ตกเป็นของผู้สะสมด้วย เพราะเป็นเสมือนสะสมอาวุธให้คนใจชั่ว คาถาโยนผ้า รับผ้าว่า

ปุตตา นัตถิ ทะนะมัตติ ฌาปตัมป

นะเต สะรีรัง กุโต ปุตตา กุโต ธารัง

แปลว่า จะมัวบนเพออยู่ทำไมลูกของเรา ทรัพย์ของเรา แม้ร่างกายของเขาก็ยังถูกเผาอยู่ขณะนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว ทรัพย์อยู่ที่ไหน ลูกอยู่ที่ไหน

การทำไม้ขมเหง หลังจากโยนผ้าแล้ว ก็จะหาไม้ขนาดใหญ่และหนักพอสมควร ๒ ทอนมาวางทับโลงศพไว้ทั้งซ้ายและขวา ตามประเพณีอีสานเรียกว่าไม้ขมเหง คนอีสานมีความเชื่อเป็น ๒ อย่าง คือ กันมิให้โลงศพตกลงไปข้างใดข้างหนึ่ง เมื่อไฟไหม้ฟนจะยุบลง และเชื่อว่าผีจะออกมาอาละวาดไม่ได้ เพราะกลัวไม้ขมเหงใหญ่นี้ สนวนทางพุทธศาสนาสอนคนเป็นว่าโลกนี้ มีการต่อสู้กันอยู่ ๒ อย่างคือ ธรรม (ความดี) กับ อธรรม (ความชั่ว) ทั้งสองฝ่ายจะสู้กันอย่างหนัก ถ้าฝ่ายไหนอ่อนแอฝ่ายนั้นก็จะถูกขมให้ตายไปกับศพ คาถาวางไม้ขมเหง ให้ว่า

นะหิธัมโม อะธัมโม จะอุโก สะมะวิปากิโน

^{๖๓} สวิง บุญเจิม, มรดกอีสาน, พิมพ์ครั้งที่ ๔. (อุบลราชธานี : มรดกอีสาน, ๒๕๓๙), หน้า ๕๒๐ – ๕๒๑.

อะรัมโม นิระยัง เนติ ัมโม ปาเปติ สุกะตัง
 แปลว่า ความดีกับความชั่วให้ผลต่างกัน ความชั่วพาไปตกทุกข์ ความดี พาไปถึงสุข
 การทอดผ้าบังสุกุล ก่อนจะเผาศพจะมีพิธีทางศาสนาเริ่มด้วยไหว้พระสมณาทานศีล แสดง
 พระธรรมเทศนาหนาคศพ สวดมตีกาบังสุกุล และถวายปัจจัยไทยธรรม แล้วจึงทอดผ้าบังสุกุล

ทองสุข มันทาท^{๒๔} กล่าวถึงหลักปฏิบัติในการทอดผ้าบังสุกุลในพิธีศพไว้ว่า ถ้ามีการทอด
 ผ้าบังสุกุลในพิธีศพ ให้เชิญท่านผู้มีอาวุโสหน่อยไปหาท่านผู้มีอาวุโสมากตามลำดับ และเชิญประธานใน
 พิธีทอดผ้ามหาบังสุกุลเป็นอันดับสุดท้าย เพื่อจะได้ประกอบพิธีประชุมเพลิงหรือประกอบพิธี
 พระราชทานเพลิงศพต่อไป

ผู้เชิญ ถือภาชนะสำหรับรองรับผ้าบังสุกุล เช่น พานทองด้วยมือทั้งสองประคองเข้าไปเชิญ
 โดยทำความเคารพแล้วเชิญและเดินตามหลังผู้รับเชิญไปทางซ้าย เมื่อไปถึงเมรุแล้วยืนห่างจากผู้รับ
 เชิญประมาณ ๑ ก้าว มอบผ้าบังสุกุลให้ท่าน แล้วลงจากเมรุ เตรียมผ้าบังสุกุลใส่ภาชนะรองรับไป
 เชิญท่านต่อไป

ผู้รับเชิญ เดินไปข้างหน้าผู้เชิญ ยังไม่ต้องรับผ้าบังสุกุล เมื่อถึงเมรุแล้วยืน เบื้องหน้าหีบหรือ
 โลงศพหรือโกศศพ ทำความเคารพตามประเพณีนิยม รับผ้าบังสุกุลแล้ววางทอดไว้ วางด้านขวาหรือ
 ตั้งฉากกับโลงศพ แล้วภาวนาวา รุปัง ชีรติ มัจจานัง นามะโคตตัง นะชีระติ ขณะที่เชิญแขกขึ้นทอด
 ผ้าบังสุกุล ก็ต้องนิมนตพระสงฆ์ขึ้นพิจารณาควบคู่กันไป ขณะที่พระสงฆ์ขึ้นไปบนเมรุ ผู้ทอดผ้าบังสุกุล
 พึงน้อมไหว้และประนมมือ ขณะพระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุล แล้วน้อมไหว้อีกครั้งหนึ่ง ขณะพระสงฆ์
 ลงจากเมรุ

ข้อปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ ให้ถือพัดด้วยมือซ้าย มือขวาจับที่ผ้าบังสุกุล โดยให้นิ้วทั้ง ๔
 สอดไว้ใต้ผ้า หัวแม่มืออยู่บนผ้า แล้วพิจารณาบังสุกุลว่า

อนิจจา วตสังขารา อุปาทว ยธัมมิโน

อุปชิตตวา นิรุชฌันติ เตสังวูป สโมสุโข

สำหรับพิธีพระราชทานเพลิงศพทั่วไป พระสงฆ์ใช้พัดรองในการพิจารณาผ้ามหาบังสุกุล
 ยกเวนถาดเป็นผ้าไตรพระราชทาน พระสงฆ์จึงใช้พัดยศ

สวณการทอดผ้าบังสุกุลที่อาสนสงฆ์ ให้ทอดผ้าวางขวางไว้บนภูเขาโยงหรือด้ายโยงเบี่ยง
 หน้าพระสงฆ์แต่ละรูป ถ้าที่ว่างมีน้อยจะวางยาวตามความยาวของภูเขาโยงหรือด้ายโยงก็ได้ (ไม่ต้อง
 ประเคน) แล้วนั่งอยู่เบื้องหน้าพระสงฆ์ ประนมมือขณะพระสงฆ์พิจารณาผ้าบังสุกุล

การฌาปนกิจศพ เป็นขั้นตอนสุดท้ายหลังจากประธานและคนอื่น ๆ ทอดผ้าบังสุกุลเสร็จ
 แล้ว โดยประธานในพิธีจะเป็นผู้ทอดผ้ามหาบังสุกุลและวางดอกไม้จันทน์ ผู้มารวมงานหรือมาส่งสการ
 ทุกคนลุกขึ้นทยอยกันขึ้นวางดอกไม้จันทน์บนเมรุ โบราณอีสานทานว่า เพื่อเป็นการไม่ให้บาปที่ไป
 เฝาร่างกายพ่อแม่หรือญาติ หรือเพื่อนกัน ให้บริกรรมคาถาวา

อะยมโปโข เม กาโย เอวังภาวี

เอวังธัมโม เอวังอะนะติโต

^{๒๔} ทองสุข มันทาท, ศิลปะการเป็นพิธีกร, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (ขอนแก่น : เพ็ญพรินต์ติ้ง, ๒๕๔๓), หน้า

แปลว่า ร่างกายของเรานี้ก็จะเป็นอย่างนี้ จะมีสภาพอย่างนี้และข้ามพ้นความเป็นอย่างนี้ไม่ได้เลย

เมื่อทุกคนวางดอกไม้จันทน์เรียบร้อยแล้วก็จัดการเผาศพไป เป็นอันเสร็จพิธีฌาปนกิจศพ

เมื่อเสร็จจากการเผาศพ ผู้ที่ไปร่วมงานต้องเข้าวัดล้างมือ ล้างหน้าหรืออาบน้ำ ประเพณีนี้เป็นการปลดปล่อยมลทินที่ไปเผาศพ มีความเชื่อว่าได้ล้างสิ่งจัญไรหรืออัปมงคลที่อาจ ติดตัวมาให้สะอาดหมดจด เหลือแต่สิ่งมงคลนั่นเอง ประเพณีที่ยังทำกันอยู่ในชนบทก็คือ ล้างเท้า ล้างหน้า ล้างศีรษะ เสยผม หรือบางแห่งก็ไปอาบหม้อในสระที่วัดก็มี^{๖๕}

๔. วันหลังฌาปนกิจศพ (วันเก็บอัฐิ) การเก็บกระดูกหรืออัฐิหลังจากเผาศพ ส่วนใหญ่จะทำในวันรุ่งขึ้น ซึ่งคาดว่าไฟที่เผาศพดับสนิทแล้ว (บางแห่งก็เก็บกระดูกหลังจากเผาศพได้ ๓ - ๗ วัน) บรรดาลูกหลานและญาติมิตรของผู้ตายจะไปนิมนต์พระสงฆ์ไปยังที่เผาศพ จัดอาหารคาวหวานไปด้วย เมื่อไปถึงก็นำอาหารคาวหวานเลี้ยงผีคนตายตรงบริเวณที่เผาศพนั้น ลูกหลานจตุรปูเทียบบอกผีผู้ตายให้กินอาหาร ทิ้งไว้สักครู่เมื่อคิดว่าผู้ตายกินอิ่มแล้วจึงยกอาหารไปเก็บ หลังจากนั้นบรรดาลูกหลานและญาติพี่น้องก็ช่วยกันเกลี่ยเศษกระดูกและขี้เถ้าบริเวณที่เผาให้เป็นรูปคนนอนหงาย หันหัวไปทางทิศตะวันตก สมมุติว่าตาย เสร็จแล้วนิมนต์พระสงฆ์มาบังสุกุลตาย โดยสวดว่า

อนิจจา วต สังขารา อุปาทว ย ธัมมิโน

อุปชิตตวา นิรุณันติ เตสังวูป สโมสุโข

แปลความว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดขึ้นและเสื่อมไปเป็นธรรมดา มีเกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความเข้าใจสงบระงับแห่งสังขารทั้งหลายเท่านั้น ยอมนำมา ซึ่งความสุขเมื่อพระสงฆ์บังสุกุลตาย (ชักอนิจจาตาย) เสร็จแล้ว จึงเกลี่ยรูปนั้นแล้วทำรูปใหม่ขึ้นอีก โดยหันหัวไปทางทิศตะวันออก สมมุติว่า เกิด เสร็จแล้วลูกหลานและญาติพี่น้องช่วยกันโปรยดอกไม้ ประพรมน้ำหอมลงบนรางกระดูกนั้น แล้วนิมนต์พระสงฆ์มาบังสุกุลเป็น (ชักอนิจจาเป็น) อีกครั้งหนึ่ง โดยสวด ว่า

อจิริัง วต ยิง กาโย ปฐวิง อธิเสสติ

ฉุทโท เปต วิญญาณ นีรัตถัง วะ กลิงคัง

แปลความว่า ร่างกายนี้คงไม่นานหนอ จักนอนทับซึ่งแผ่นดิน เมื่อวิญญาณปราศจาก ร่างอันบุคคลทั้งเสียแล้ว เป็นราวกับท่อนฟันทันไม่มีประโยชน์

เมื่อเสร็จจากบังสุกุลแล้ว จึงช่วยกันเก็บกระดูกใส่ขวดโหลที่มีฝาปิดนำไปฝากพระให้ช่วยเก็บรักษาไว้ที่โบสถ์หรือศาลาวัด ถ้าหากลูกหลานและญาติพี่น้องของผู้ตายเป็นผู้มีฐานะดีก็จะสร้างธาตุให้ภายในบริเวณวัดและนำกระดูกเหล่านั้นบรรจุไว้ในธาตุต่อไป ส่วนเถาถ่านบริเวณที่เผาศพก็รวบรวมห่อผ้าขาวนำไปลอยที่แม่น้ำลำคลอง ซึ่งบางแห่งก็ฝังดินไป

อัฐิที่เก็บในขุดนั้นลูกหลานและญาติพี่น้องจะนำมาทำบุญแจกข้าวอุทิศส่วนกุศลอีกครั้งหนึ่ง ประเพณีการทำบุญ เช่นนี้ชาวอีสานถือเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะมีความเชื่อว่าผู้ตายจะรอรับกองบุญที่ยิ่งใหญ่ที่ลูกหลานญาติพี่น้องจัดไปให้

ประเพณีทำบุญแจกข้าวเป็นการทำบุญอุทิศถึงผู้ตาย มีกำหนด ๒ วัน วันแรกเป็นการทำบุญเลี้ยงแขก และถวายภัตตาหารเช้าและเพลแด่พระสงฆ์ มีเทศน์อาานิสงส์เจริญพระพุทธมนต์

^{๖๕} เสถียร โกเศศ, ประเพณีเกี่ยวกับชีวิตและการตาย, หน้า ๑๖๒

กลางคืนมีมหรสพสมโภช วันที่สองนำภัตตาหารและไทยธรรมไปถวายพระที่วัดและทำพิธีบรรจ้อัฐิธาตุเป็นอันเสร็จพิธี หากลูกหลานญาติมิตรมีฐานะดีอาจทำบุญอุทิศส่วนกุศล ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน หรือทำบุญถนุแทนการทำบุญแจกข้าวก็ได้

๒.๘ แนวการเสริมสร้างการจัดงานศพที่พึงประสงค์ของสังคมไทย ตามหลักศีล ๕

๒.๘.๑ ความหมายของศีล ๕

คำว่า “ศีล” ตามรูปศัพท์ แปลว่าปกติ นอกจากนี้ยังหมายถึงความเย็น และความดีเลิศอีกด้วย แต่จะพูดถึงใจความอย่างกว้างๆ แล้วก็จะหมายถึง กฎ ระเบียบ วินัย เครื่องควบคุมความประพฤติของคนในสังคม ดังนั้น ในพุทธศาสนาจึงได้กำหนดให้ศีลเป็นคุณธรรมขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ซึ่งถือว่าเป็นบ่อเกิดของคุณธรรมอื่น ๆ ดังมีพุทธพจน์บทหนึ่งว่า “อาทิสีลํ ปตัญญา จ กลยานญจ มาตุกํ ปมุขํ สพพมมานํ ตสฺมา สีลํ วิโสธเยฯ” แปลว่า ศีลเป็นที่พึงเบื้องต้น เป็นมารดาของกัลยาณธรรมทั้งหลาย เป็นหัวหน้าของธรรมทุกอย่าง ฉะนั้น ควร (ชำระ) รักษาศีลให้บริสุทธิ์ (อย่าลืมนึกที่มา) อย่างไรก็ตามแม้กล่าวโดยสรุป ศีล ก็คือ ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม^{๖๖} เป็นข้อปฏิบัติสำหรับงดเว้นความชั่วต่าง ๆ อันเป็นไปเพื่อการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ข้อปฏิบัติที่เรียกว่าศีลมีหลายระดับ คือ ศีล ๕ และศีล ๘ สำหรับชาวบ้าน ศีล ๑๐ สำหรับสามเณร และศีล ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ

คำว่า “เบญจศีล” แปลว่า ศีล ๕ เป็นข้อปฏิบัติสำหรับชาวบ้านขั้นพื้นฐานที่สุดเพื่อให้รู้จักควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน หรือความประพฤติชอบทางกายและวาจา

๒.๘.๒ องค์ประกอบของศีล ๕

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
๒. อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าเขาไม่ได้ให้มาเป็นของตน
๓. กาเมสุมิฉฉาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติดิฉิดในคู่ครองและของรักของผู้อื่น
๔. มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ
๕. สุราเมรยมชชพมาทัฏฐานา เวรมณี เว้นจากการดื่มสุราเมรัยของมึนเมาและสิ่งเสพติด^{๖๗}

๒.๘.๓ วิธีรักษาศีล

การรักษาศีลเพื่อให้กายและวาจาของตนเรียบร้อยเป็นปกตินั้นจะต้องมีเจตนาเป็นเครื่องงดเว้นที่เรียกว่า วิริติ สำหรับเป็นเครื่องแบ่งแยก ความแตกต่างด้านจิตใจ ระหว่างมนุษย์กับสัตว์เดรัจฉาน ถ้าเราเป็นคนไม่มีศีล ก็เท่ากับว่าเราเป็นมนุษย์เพียงแต่ร่างกายเท่านั้น การรักษาศีลบางครั้งท่านก็เรียกว่า “วิริติ” แปลว่า “การงดเว้น” แยกได้เป็น ๓ ประการ คือ

๑. สัมปัตตวิริติ การงดเว้นจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า หรือขณะเผชิญหน้า โดยไม่ได้ตั้งใจมาก่อน เช่น เราไปเจอกระเป๋าเงินของคนอื่นตกอยู่ข้างถนน ถ้าเราเจอถือเอาเป็นคุณสมบัติของเราที่ไม่มีใครรู้แต่เราก็ไม่ทำอย่างนั้น เพราะคิดว่าเป็นสิ่งที่ไม่ดี เราก็งดเว้นที่จะยึดเอามาเป็นของ

^{๖๖} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๙๒.

^{๖๗} อัง.ปญจก. ๒๒/๑๗๑/๒๘๗.

เราเสีย การเว้นจากการกระทำความชั่วเมื่อตนมีโอกาสมารถที่จะกระทำได้แต่ไม่ทำแม้ไม่ได้
สมาทานศีลมาก่อน เช่น ได้โอกาสมารถลักทรัพย์ของคนอื่นได้แต่ไม่ทำเพราะมาพิจารณาเห็น
พฤติกรรมเช่นนั้นไม่สมควรแก่ชาติ ตระกูล ยศศักดิ์ บริวาร หรือความรู้ มีใจเมตตาปราณีเห็นอก
เขาอกเรา มีความละอายบาป เกรงกลัวบาป เล็งเห็นประโยชน์ในการเว้นจากความชั่วนั้น แล้วจึง
ไม่กระทำความชั่วนั้น ๆ

๒. สમાทานวิริติ การงดเว้นด้วยการสมาทาน หรือการตั้งใจเอาไว้ก่อน ได้แก่ การที่เรา
สมาทานว่าจะงดเว้นจากการกระทำความชั่วอย่างใดอย่างหนึ่งนั่นเอง เช่น การที่เราสมาทานว่าจะไม่
ทานอาหารที่เป็นเนื้อสัตว์ ก็เรียกว่า เราสมาทาน มังสวิริติ การงดเว้นจากความชั่วเพราะเหตุที่ตนได้
สมาทานไว้ ซึ่งคำว่าสมาทานแปลว่าการรับถือ จะสมาทานด้วยตนเอง คือ ตั้งจิตว่าจะงดเว้นจาก
การกระทำที่เป็นความชั่วชั่วนั้น ๆ เองก็ได้ จะสมาทานด้วยการรับจากผู้อื่นที่เป็นผู้มีศีลเช่นจาก
พระภิกษุ สามเณรก็ได้

๓. สมุจเฉทวิริติ การงดเว้นอย่างโดยเด็ดขาด ได้แก่การงดเว้นของพระอริยบุคคล
ชั้นต่าง ๆ ซึ่งท่านจะไม่ทำความชั่วใด ๆ อีกแล้วโดยอัตโนมัติ นับตั้งแต่วันที่ท่านได้บรรลุเป็น
พระอริยบุคคลแล้ว การละเว้นด้วยการตัดขาด เป็นคุณธรรมของพระอริยเจ้าผู้มีปกติไม่ประพฤติล่วง
ข้อห้ามเหล่านั้น จำเดิมแต่เวลาที่ท่านได้เป็นพระอริยเจ้า เป็นต้น

ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี แปลว่า เว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลง คือ
เว้นจากการฆ่าสัตว์ จุดมุ่งหมายของศีลข้อนี้ บัญญัติขึ้นหวังให้รู้จักปลูกเมตตาจิตในสัตว์ทุกจำพวก
และไม่ให้เกิดการเบียดเบียนประทุษร้ายร่างกายและชีวิตของสัตว์รวมทั้งมนุษย์ ไม่ว่าจะเป็นการ
ฆ่า การประทุษร้าย การทำให้บาดเจ็บ การกักขัง การทรมาน หรือวิธีการใดๆ ก็ตามซึ่ง
เป็นบาปเป็นอกุศล ทำให้จิตใจเศร้าหมอง แต่ให้มนุษย์มีความเมตตากรุณาต่อกัน และเผื่อแผ่แก่
สัตว์ทั้งหลาย อันเป็นการนำสู่การอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข และมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน รวมทั้ง
ต่อสัตว์ด้วย ขอบเขตของศีลข้อนี้คือ

๑. งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ทุกชนิด คำว่า สัตว์ ในที่นี้ไม่ใช่หมายความว่าเฉพาะสัตว์ เดรัจฉาน
เท่านั้น ยังรวมถึงมนุษย์ด้วย เพราะถือว่าเป็นสัตว์เหมือนกันหมด โดยมีลักษณะดังนี้

๑) การฆ่า ได้แก่ การทำให้ตาย แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) ฆ่ามนุษย์ มีโทษหนักทั้งฝ่ายพุทธจักรและราชอาณาจักร ฝ่ายพุทธจักรปรับโทษแก่
ภิกษุผู้กระทำถึงขั้นปาราชิก ขาดจากความเป็นภิกษุ ฝ่ายอาณาจักรปรับโทษผู้กระทำถึงขั้นประหาร
ชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิต

การฆ่าที่ต่างกันโดยเจตนา มี ๒ ประเภท คือ

๒) ฆ่าโดยจงใจ คือ ตั้งใจไว้แต่แรกว่าจะฆ่าเขาให้ตาย แล้วพยายามใช้เครื่องมือหรือ
อุบายอย่างใดอย่างหนึ่งทำให้เขาตาย

๓) ฆ่าโดยไม่จงใจ คือ ไม่ได้คิดไว้ก่อน แต่บังเอิญเป็นเหตุให้เขาตาย เช่นต้องการที่จะ
ตีให้เขาหลบจำ แต่บังเอิญถูกที่สำคัญ ผู้ถูกตีนั้นตาย เป็นต้น

การฆ่าโดยไม่จงใจนั้นเจตนาไม่เต็มที่ย่อมมีโทษเพลาลงมาทั้งฝ่ายพุทธจักรและ
ราชอาณาจักร

การฆ่าที่สำเร็จด้วยความพยายาม ๒ ประการ คือ

(๑) ฆ่าเอง

(๒) ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า

ไม่ว่าจะใช้เครื่องมือหรืออุบายอย่างไรอย่างหนึ่ง ทั้งผู้ทำ ทั้งผู้ใช้ ทั้งผู้รับใช้ มีโทษฐานฆ่ามนุษย์ทั้งฝ่ายพุทธจักรและราชาอาณาจักรเหมือนกัน

(๒) ฆ่าสัตว์เดรัจฉาน มีโทษเบาลงมาจากการฆ่ามนุษย์ ฝ่ายพุทธจักรปรับโทษแก่ภิกษุผู้กระทำให้เพียงปาจิตตีย์ ฝ่ายราชาอาณาจักรมีจำกัดโทษเฉพาะฆ่าสัตว์บางชนิดที่มีพระราชบัญญัติสงวนสัตว์ป่าคุ้มครอง

การขาดไปของศีลนั้นต้องมียกประกอบครบทั้ง ๕ อย่าง ดังต่อไปนี้

- ๑) ปาโณ สัตว์ที่มีชีวิตอยู่ (ยังไม่ตาย มีลมหายใจอยู่)
- ๒) ปาณสญญิตา รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต
- ๓) วรกจิตต์ มีเจตนาที่จะฆ่าสัตว์นั้นให้ตาย
- ๔) อุปกโม มีความพยายามที่จะฆ่าสัตว์นั้นให้ตาย ด้วยวิธีการต่าง ๆ
- ๕) เตน มรณ สัตว์นั้นตายสมเจตนา เพราะวิธีการ ด้วยความพยายามนั้น

ถ้าหากครบองค์ประกอบทั้ง ๕ ข้อนี้ ศีลข้อที่ ๑ ก็จะขาดทันที แต่ถ้าทำไม่ครบองค์ประกอบนี้ ก็ถือว่าศีลต่าง ศีลทะลุ ไม่บริสุทธิ์

๒. จตเวณจากการทำร้ายร่างกายมนุษย์ และสัตว์ ได้แก่การทำอันตรายให้ได้รับบาดเจ็บ เป็นต้น แต่มนุษย์ และสัตว์นั้น ไม่ถึงกับเสียชีวิต แต่ก็ทำให้ได้รับความเจ็บปวดทรมานแม้ไม่ทำให้ศีลขาด แต่ก็เรียกว่าศีลมีมลทิน ศีลไม่บริสุทธิ์ บาดเจ็บแต่ไม่ถึงตาย ในที่นี้มุ่งเฉพาะแต่ในมนุษย์เท่านั้น โดยจำแนกเป็น ๓ สถาน คือ

๑) ทำให้พิการ ได้แก่ ทำให้อวัยวะบางส่วนของร่างกายเสียหาย เช่น ทำให้ตาบอด ขาขาด แขนขาด เป็นต้น

๒) ทำให้เสียโฉม ได้แก่ การทำร้ายร่างกายให้เสียรูปโฉม เสียความสวยงาม แต่ไม่ถึงกับพิการ

๓) ทำให้เจ็บทรมาน ได้แก่ การทำร้ายไม่ถึงกับเสียโฉม แต่เสียความสำราญ

๓. จตเวณจากการทรมาน ได้แก่ การทรมานด้วยวิธีต่าง ๆ ให้ได้รับความเจ็บปวดทรมาน เจ็บช้ำน้ำใจ หรือสูญเสียอวัยวะ ความประพฤติเหี้ยมโหดต่อสัตว์โดยปราศจากความเมตตาปรานี ทำให้สัตว์ได้รับความลำบาก จัดเป็น ๕ ลักษณะ คือ

๑) ใช้งาน ได้แก่ การใช้สัตว์เป็นพาหนะโดยปราศจากความปรานีและเอาใจใส่ในการบำรุงเลี้ยงดู ปล่อยให้หิวอดอยากซูบผอม ไม่ให้พักผ่อนตามเวลา หรือใช้งานเกินกำลัง

๒) กักขัง ได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ไว้ในกรง หรือผูกไว้เพื่อดูหรือข่มเล่น จนมันไม่สามารถผลัดเปลี่ยนอิริยาบถได้ ทำให้ไม่ได้รับความสุข

๓) นำไป ได้แก่ การผูกมัดสัตว์แล้วนำไปโดยผิดอิริยาบถของสัตว์ เช่น ผูกมัดเปิด ไก่ แล้วหัวหรือหางเอาศีรษะลง ทำให้สัตว์ได้รับความทรมานเพราะเลือดลงศีรษะ หรือการเอาปลาขังข้อง ปล่อยให้ทับยัดเหยียดกัน ปล่อยให้ดิ้นกระเสือกกระสนจนกว่าจะตาย

๔) เล่นสนุก ได้แก่ การเอาสัตว์มาเล่นเพื่อความสนุกสนาน เช่น การเอาก้อนหินขว้างป่านก การหักขาสัตว์ มีดักแตน จิ้งหรีด เป็นต้น

๕) ผจญสัตว์ ได้แก่ การจับสัตว์ให้ต่อสู้หรือชนกัน เช่น ชนโค ชนไก่ กัดปลา เป็นต้น
 คนเราทุกคนรักชีวิตและปรารถนาความสุขสำราญฉันใด คนอื่นและสัตว์อื่นย่อมมีความรัก
 ในชีวิตและปรารถนาความสุขสำราญฉันนั้น จึงควรมีเมตตากรุณาปรารถนาความสุขไม่มีเวร ไม่มีภัย
 แก่มนุษย์และสัตว์ทั่วไป

ส่วนการฆ่าสัตว์มีบาปมากหรือน้อยตัดสินได้ด้วยการพิจารณาดังนี้ คือ ถ้าฆ่าสัตว์ที่มีคุณ
 มาก เจตนาที่คิดฆ่าแรงมาก มีความพยายามมาก ใช้วิธีการฆ่าที่ทรมาณมาก ก็มีโทษมากหรือบาปมาก
 ถ้าฆ่าสัตว์ที่มีคุณน้อย เจตนาที่คิดฆ่าอ่อน มีความพยายามน้อย วิธีการฆ่าทรมาณน้อย ก็มีโทษหรือ
 บาปลดลงมาตามส่วน^{๖๘} โทษของการละเมิดศีลข้อที่ ๑ มีดังนี้

(๑) โทษที่เกิดแก่ผู้ละเมิด ทำให้กลายเป็นคนที่มีจิตใจโหดร้าย ถูกคนอื่นจองเวร
 อาฆาต พยาบาท ถูกลงโทษจากสังคม และกฎหมายบ้านเมือง และได้รับโทษตาม วิชากรรมที่ตนได้
 ทำ ทั้งในชาตินี้และชาติหน้า หรือ สัมปรายภพ

(๒) โทษที่เกิดกับผู้ถูกล่วงละเมิด ทำให้ต้องสูญเสียชีวิต สูญเสียคนรัก และทรัพย์สิน
 ตลอดจนการสูญเสียอิสรภาพ เป็นต้น

(๓) โทษที่เกิดขึ้นกับสังคม ทำให้คนในสังคมเกิดความหวาดกลัว สุขภาพจิต
 เสื่อมโทรม ไม่มีความสุข ขาดสวัสดิภาพทางสังคม

ศีลข้อที่ ๒ อทินนาทานา เวรมณี แปลว่า การงดเว้นจากการล่วงละเมิดสิทธิ์ในทรัพย์สิน
 ของผู้อื่น ในลักษณะอาการ การลักทรัพย์ หมายถึง การละเมิดสิทธิ์ในทรัพย์สินของคนอื่น
 ของหมู่คณะหรือของส่วนรวมเอามาเป็นของตน

คำว่า “ลักทรัพย์” หมายถึง กิริยาที่ถือเอาสิ่งของที่เขาไม่ได้ให้ด้วยอาการเป็นโจร
 สิ่งของที่เขาไม่ได้ให้ หมายถึง ของ ๒ อย่าง คือ

๑. สิ่งของที่มีเจ้าของทั้งที่เป็นสวัญญาณกทรัพย์และอวิญญานกทรัพย์
 ที่เจ้าของไม่ได้ยกให้เป็นกรรมสิทธิ์

๒. สิ่งของไม่ใช่ของใคร แต่มีผู้รักษาหวงแหน ได้แก่ สิ่งของที่อุทิศบูชา
 ปูชนียวัตถุในศาสนานั้น ๆ และสิ่งของที่เป็นของกลางในหมู่ชนอันไม่พึงแบ่งกัน ได้แก่ ของสงฆ์และ
 ของมหาชนในสโมสรสถานนั้น^{๖๙}

คำว่า “สวัญญาณกทรัพย์” หมายถึง ทรัพย์ที่มีวิญญาน เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย
 เป็นต้น

คำว่า “อวิญญานกทรัพย์” หมายถึง ทรัพย์ที่ไม่มีวิญญาน เช่น วิทยุ โทรศัพท์ เป็นต้น
 จุดมุ่งหมายของศีลข้อนี้ ก็เพื่อป้องกันการทำลายสิทธิ์ในทรัพย์สินของกัน และกันให้ ทุก
 คนทำมาหากินกันอย่างสุจริต ขอเขตของศีลข้อนี้ คือ

๑) งดเว้นจากการโจรกรรม ได้แก่การกระทำเหมือนโจรผู้ร้าย คือ การลัก ฉก กรรโชก
 ปล้น ตู๋ ฉ้อ หลอก ลวง ปลอม สับเปลี่ยน ลักลอบ และยกยอก เป็นต้น

^{๖๘} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมวชิรญาณวโรรส, **เบญจศีลและเบญจธรรม (หลักสูตรนักธรรมชั้น
 ตรี)**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๑.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๑๗.

โจรกรรม หมายถึง กิริยาที่ถือเอาสิ่งของที่ไม่มีผู้ให้ด้วยอาการเป็นโจร จำแนกเป็น ๑๔ ประเภท คือ

- (๑) ลัก ได้แก่ การขโมยเอาลับหลัง
- (๒) ฉก ได้แก่ การชิงเอาซึ่ง ๆ หน้า
- (๓) กรรโชก ได้แก่ ชูให้เขากลับแล้วให้ทรัพย์
- (๔) ปล้น ได้แก่ การรวมหัวกันหลายคนตีปล้นเอาทรัพย์
- (๕) ตู่ ได้แก่ การอ้างหลักฐานพยานเท็จเอาทรัพย์ของคนอื่น
- (๖) ฉ้อ ได้แก่ การทำอุบายฉ้อฉลให้เจ้าทรัพย์ตามไม่ทันแล้วเอาทรัพย์
- (๗) หลอก ได้แก่ การปั้นเรื่องขึ้นหลอกให้เขาหลงเชื่อแล้วเอาทรัพย์
- (๘) ลวง ได้แก่ การใช้เครื่องมือแลกเปลี่ยนผิดมาตรฐานตบตาคนอื่น
- (๙) ปลอม ได้แก่ การทำของปลอม ใช้ของปลอมแลกเปลี่ยนได้ทรัพย์มา
- (๑๐) ตระบัด ได้แก่ บิดพริ้วคำมั่นสัญญาเพื่อเอาทรัพย์
- (๑๑) เปียดบัง ได้แก่ การปกปิดซ่อนทรัพย์จนเจ้าของทอดอาลัยแล้วเอาเสีย
- (๑๒) สับเปลี่ยน ได้แก่ การสับทรัพย์ของตนกับของคนอื่นถือเอาที่ตนต้องการ
- (๑๓) ลักลอบ ได้แก่ การหลีกเลี่ยงไม่จ่ายตามพิกัด เช่น เลี่ยงภาษี
- (๑๔) ยักยอก ได้แก่ การใช้อำนาจหน้าที่จำหน่ายทรัพย์ของผู้อื่นมาเป็นของตน

ตนโดยมิชอบ ^{๗๐}

การลักทรัพย์ในศีลข้อที่ ๒ จะต้องมืองค์ประกอบครบองค์ ๕ จึงจะถือว่าขาดศีลข้อที่ ๒ ถ้าไม่ครบองค์ ๕ ถือว่ายังไม่ขาด เป็นเพียงศีลต่างพร้อย ถ้าใครทำอย่างใดอย่างหนึ่ง และการกระทำนั้นครบองค์ประกอบอีก ๕ ศีลก็ว่าขาดทันที คือ

๑. ปรปริคคหิต ทรัพย์สินนั้นมีเจ้าของ
๒. ปรปริคคหิตตสญญิตา รู้ว่าทรัพย์สินนั้นมีเจ้าของ
๓. เถยยจิตตัม มีเจตนาที่จะเอามาเป็นของตัว
๔. อุปกุกโม พยายามลักของนั้น
๕. เตน หรณัม ได้ของนั้นมาด้วยความพยายามนั้น

๒) จดเว้นจากการอนุโลมโจรกรรม คือ การแสวงหารายได้ หรือประกอบอาชีพที่ไม่สุจริต เช่น การรับซื้อของโจร การหลอกลวง และการรับสินบนความเลี้ยงชีพ อนุโลมโจรกรรม กิริยาที่แสวงหาทรัพย์ในทางที่ไม่บริสุทธิ์ แต่ยังไม่นับเข้าในโจรกรรม มี ๓ ประเภท คือ

- (๑) สมโจร ได้แก่ การสนับสนุนให้คนอื่นทำโจรกรรม
 - (๒) ปอกลอก ได้แก่ คบคนอื่นเพื่อหวังลอกเอาทรัพย์
 - (๓) รับสินบน ได้แก่ ถือเอาทรัพย์ที่เขาให้เพื่อทำธุระให้แก่เขาในทางที่ผิด ^{๗๑}
- ๓) จดเว้นฉาโยโจรกรรม ได้แก่ การกระทำอันก่อให้เกิดความเสียหายแก่ทรัพย์สินของ

^{๗๐} ปิ่น มุฑกันต์, แนวสอนธรรมะตามหลักสุตวรรณกรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๔๒๒ – ๔๒๓.

^{๗๑} ปิ่น มุฑกันต์, แนวสอนธรรมะตามหลักสุตวรรณกรรมตรี, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔), หน้า ๔๒๔.

ผู้อื่น เช่น การทำลาย การหยิบเอาโดยถือวิสาสะ กิริยาเป็นฉาพยาโจรกรรม กิริยาที่ทำทรัพย์ของผู้อื่นให้สูญหาย และเป็นสินใช้ตกอยู่แก่ตน มี ๒ ประเภท คือ

(๑) ผลาญ ได้แก่ การทำทรัพย์สินของคนอื่นให้เสียหาย เช่น ลอบเผาบ้านเรือนของผู้อื่น หรือลอบฆ่าสัตว์พาหนะ เป็นต้น

(๒) หยิบฉวย ได้แก่ เอาสิ่งของของคนอื่นมาด้วยความมั่งง่าย ทำนองถือวิสาสะ เช่น เอาทรัพย์ของเพื่อนไปใช้โดยไม่บอกให้เจ้าของรู้^{๗๒}

โทษของการละเมิดศีลข้อที่ ๒ มีดังนี้

(๑) เป็นการทำลายตนเอง ทำให้เป็นที่รังเกียจของคนอื่น ไม่มีใครอยากคบหาด้วย ญะระแวงสงสัย ต้องถูกลงโทษตามกฎหมายบ้านเมือง และต้องได้รับผลกระทบนั้นในสัมปรายภพ

(๒) เป็นการทำลายชื่อเสียงของครอบครัว และวงศ์ตระกูล เพราะคนในสังคมนับดูถูกเหยียดหยาม เป็นการทำลายสังคม เพราะคนประเภทนี้จะคอยเป็นตัวถ่วงความเจริญของสังคม

ศีลข้อที่ ๓ กาเมสุ มิจฉาจารา เวนมณี เว้นจากความประพฤติดิในกามทั้งหลาย

คำว่า “กาม” ในที่นี้หมายถึง กิริยาที่รักใคร่กันผ่านทางประเวณี ในเรื่องชู้สาว

จุดมุ่งหมายของศีลข้อนี้ขึ้นด้วยหวังจะป้องกันความแตกร้างในสังคม ทำให้คนที่อยู่ในสังคมไว้วางใจกันและกัน เพราะการประพฤติดิในทางประเวณีนั้นเป็นเหตุนำมาซึ่งความแตกร้างในระหว่างสามีและภรรยา ทั้งยังเป็นเหตุให้สามีและภรรยาคู่นั้นผูกใจเป็นศัตรูต่อชายและหญิงที่เป็นชู้ ในที่สุดสามีภรรยาคู่นั้นก็เกิดความไม่ไว้วางใจซึ่งกันและกัน

องค์ประกอบของกาเมสุมิจฉาจารา แยกได้ ๔ ประการ คือ

๑. คมนียวตถุ วัตถุอันไม่ควรก้าวล่วง
๒. ตสมี เสวนจิตตํ จิตตคติที่จะเสพในวัตถุที่ไม่ควรก้าวล่วงนั้น
๓. เสวนปโยโค ทำความพยายามเพื่อจะเสพในวัตถุที่ไม่ควรก้าวล่วง
๔. มคเคน มคคูปปฏิปัตตอิवासํ การยังมรรคกับมรรคให้จรดกัน

การประพฤติดิในกามในศีลข้อที่ ๓ จะต้องมียุคประกอบครบ ๔ ประการ ศีลจึงจะขาด ถ้าไม่ครบองค์ศีลยังไม่ถือว่าขาด เป็นเพียงศีลต่างพร้อยเท่านั้น

หญิงที่เป็นวัตถุต้องห้ามของชายมี ๓ ประเภท คือ

๑. ภรรยาท่าน
๒. หญิงที่อยู่ในพิทักษ์รักษาของท่าน
๓. หญิงที่จาริตห้าม

๑. ภรรยาท่าน ได้แก่ หญิง ๔ จำพวก คือ

- ๑) หญิงที่แต่งงานกับชายแล้ว
- ๒) หญิงที่ไม่ได้แต่งงาน แต่อยู่กินกับชายอย่างเปิดเผย
- ๓) หญิงที่รับสิ่งของมีทรัพย์เป็นต้นแล้วยอมอยู่กับเขา
- ๔) หญิงที่ชายเลี้ยงเป็นภรรยา

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๔๒๔.

หญิงเหล่านี้ นับตั้งแต่เวลาที่ตั้งอยู่ในความเป็นภรรยาของท่านแล้ว ชายอื่นจะประพฤติเป็นชู้กับหญิงเหล่านี้ไม่ได้ เป็นกาเมสุมิฉฉาจาร ถึงการเคล้าคลึงพูดเกี้ยวแสดงการปฏิบัติแม่ด้วยการชยตาเป็นต้น ก็ห้ามเช่นเดียวกัน ส่วนหญิงที่สามิตายหรือหย่าขาดจากสามีตามกฎหมายไม่เป็นวัตถุแห่งกาเมสุมิฉฉาจาร

๑. หญิงที่อยู่ในพิทักษ์รักษาของท่าน ได้แก่ หญิงที่มารดาบิดา ญาติพี่น้อง หรือผู้ที่ตั้งอยู่ในฐานะเช่นนั้นพิทักษ์รักษาอยู่ ผู้พิทักษ์รักษานั้นย่อมเป็นใหญ่เหนือหญิงนั้น ชายลอบไปสมสู่หรือลักพาเอาไป เป็นกาเมสุมิฉฉาจาร

๒. หญิงที่จาริตห้าม ได้แก่ หญิง ๓ จำพวก คือ

๑) หญิงที่อยู่ในพิทักษ์รักษาของตน คือ แม่ ย่า ยาย ย่าทวด และผู้เป็นเหล้ากอกของตน คือ ลูก หลาน เหลน

๒) หญิงที่อยู่ภายใต้บทบัญญัติในทางพระศาสนา อันห้ามการมีสังวาสกับชาย เช่น ภิกษุณีในกาลก่อน หรือแม่ชีในปัจจุบัน

๓) หญิงที่กฎหมายบ้านเมืองห้าม และลงโทษแก่ชายที่สมสู่ด้วย เช่น แม่หม้าย อันมีข้อห้ามในทางกฎหมาย

หญิงที่จาริตห้ามเหล่านี้จะมีฉันทะร่วมด้วยหรือไม่ก็ตาม ชายที่ร่วมสังวาสด้วยย่อมเป็นกาเมสุมิฉฉาจาร ถ้าหญิงที่จาริตห้ามไม่มีความพอใจและถูกชายข่มขืน ชายคงเป็นกาเมสุมิฉฉาจาร

ชายที่เป็นวัตถุต้องห้ามของหญิงมี ๒ ประเภท คือ

๑. ชายอื่นนอกจากสามี เป็นวัตถุที่ต้องห้ามของหญิงที่มีสามี

หญิงที่มีสามีแล้ว คบชายเป็นชู้ เป็นกาเมสุมิฉฉาจาร เว้นแต่หญิงนั้นสามิตายหรือหย่าขาดจากสามีแล้ว ซื่อว่าเป็นอิสระในตนเอง รับชายที่ไม่ต้องห้ามเป็นสามีได้ ไม่เป็นกาเมสุมิฉฉาจาร

๒. ชายที่จาริตห้าม เป็นวัตถุที่ต้องห้ามของหญิงทั้งปวง

ชายที่จาริตห้าม เช่น ภิกษุ สามเณร ผู้อยู่ภายใต้บทบัญญัติในพระพุทธศาสนา มีสิกขาบทห้ามการร่วมประเวณี หญิงประพฤติล่วงเข้าเป็นกาเมสุมิฉฉาจาร

หญิงยินยอมร่วมสังวาสกับชายที่ต้องห้ามสำหรับตน ถ้าชายทำโดยพลการจนไม่สามารถป้องกันหรือหลบหนีได้ หญิงไม่เป็นกาเมสุมิฉฉาจาร แต่ชายเป็น^{๗๓}

ชายและหญิงที่มีคู่ครองแล้วควรมีความยินดีในคู่ครองของตน ส่วนผู้ที่ยังไม่มีคู่ครองแต่ต้องการที่จะหาคู่ครอง ควรเลือกบุคคลที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งบุคคลต้องห้ามตามสิกขาบทนี้ เพื่อการมีชีวิตอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

โทษของการละเมิดศีลข้อที่ ๓ มีดังนี้

๑) ทำลายความเป็นปึกแผ่นของสังคม

๒) ทำลายความสงบสุขในครอบครัว

๓) เป็นการทำลายอนาคตของอนุชน และทำลายชื่อเสียงของบรรพชน

ศีลข้อที่ ๔ มุสาวาทา เวรมณี แปลว่า เว้นจากการพูดเท็จ

^{๗๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมวชิรญาณวโรรส, **เบญจศีลและเบญจธรรม**, (หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๓๐.

จุดมุ่งหมายของศีลข้อนี้ขึ้นเพื่อป้องกันการทำลายประโยชน์ของตนและผู้อื่นด้วยวาจา และให้รู้จักรักษาวาจาของตนให้เป็นที่เชื่อถือ เพราะการพูดมุสาเป็นเจตนาที่เลวทราม เป็นการทำลายประโยชน์ผู้อื่นให้เสียหาย เป็นการทำลายชื่อเสียงวงศ์ตระกูลของผู้พูดเอง คนพูดมุสาเป็นผู้ทำลายประโยชน์ตนเอง ไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ เพราะคนเราทุกคนต้องการความซื่อสัตย์สุจริตต่อกัน เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีสุขด้วยกันทุกฝ่าย

การพูดมุสาศีลข้อที่ ๔ จะต้องมียกประกอบครบองค์ ๔ ถ้าไม่ครบองค์ ๔ ศีลยังไม่ขาด เป็นเพียงศีลต่างพริ้ว

องค์ประกอบของมุสาวาทมี ๔ ประการ คือ

- ๑) อตถิ วตถุ เรื่องไม่เป็นความจริง
- ๒) วิสวาทนจิตตํ จิตคิดจะพูดให้ผิด
- ๓) ตชฺโซ วายาโม พยายามพูดให้ผิด
- ๔) ปรสส ตทตถวิชานนํ ผู้อื่นเชื่อตามความพยายามนั้น

คำว่า “มุสาวาท” หมายความว่าจริงเท็จทั้ง ๔ คือ

- ๑) พูดปด คือ การพูดเท็จให้คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง เรียกว่า มุสาวาท
- ๒) พูดส่อเสียด คือ การพูดยุยงให้ผู้อื่นแตกแยกกันหรือตินนินทา เรียกว่า ปิสุมวาท
- ๓) พูดคำหยาบ คือ การด่าว่าบุคคลอื่นให้ได้รับความอับอาย เรียกว่า ผรุสวาท
- ๔) พูดเพ้อเจ้อ คือ การพูดเหลวไหลไร้สาระ เรียกว่า สัมผัสพลาปะ

มุสาวาทในศีลข้อที่ ๔ แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. มุสา
๒. อนุโลมมุสา
๓. ปฏิสสวะ^{๗๔}

๑) มุสา คือ การกล่าวคำเท็จ จำแนกเป็น ๗ ประเภท คือ

(๑) ปด ได้แก่ มุสาตรง ๆ ไม่มีมูล เช่น เห็นอยู่ว่าไม่เห็น รู้ว่าไม่รู้ โดยโวหารกล่าวกันตามความมุ่งหมายของผู้พูด ท่านแสดงพอเป็นตัวอย่างมีลักษณะดังนี้ คือ

- ก. พูดเพื่อจะให้เขาแตกแยกกัน เรียกว่า ส่อเสียด
- ข. พูดเพื่อจะโก่งเขา เรียกว่า มารยา
- ค. พูดเพื่อจะยกย่อง เรียกว่า ยอ
- ง. พูดแล้วไม่รับ เรียกว่า กลับคำ

(๒) ทนสาบาน ได้แก่ กิจที่เสียสัตย์ว่าจะพูดความจริงหรือจะทำตามคำสาบาน แต่ใจไม่ตั้งใจจริงตามนั้น เช่น เป็นพยานทนสาบานแล้วเบิกความเท็จ

(๓) ทำเล่ห์กระเท่ห์ ได้แก่ กิจที่อวดอ้างความศักดิ์สิทธิ์อันไม่เป็นจริง เช่น อวดรู้วิชาคงกระพัน ฟันไม่เข้า ยิงไม่ออก เพื่อหลอกลวงและพากันนิยมในตัว เป็นอุบาย หลอกลวง

(๔) มารยา ได้แก่ กิจที่แสดงอาการให้เขาเห็นผิดจากที่เป็นจริง เช่น เป็นคนทุศีล ทำท่าทางให้เขาเห็นว่าเป็นคนมีศีล

^{๗๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมวชิรญาณวโรรส, **เบญจศีลและเบญจธรรม**, (หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๓๐.

(๕) ทำเลศ ได้แก่ พุทมูสาเล่นสำนวน เช่น เห็นคนวิ่งหนีเขามา เมื่อมีคนวิ่งไล่ตามถามว่า เห็นคนวิ่งหนีมาทางนี้บ้างหรือเปล่า ไม่อยากให้เขาจับคนผู้นั้น ได้ย้ายมาขึ้น ณ ที่อื่นแล้วตอบเล่นสำนวนว่า ตั้งแต่มาขึ้นที่นี่ไม่เห็นใครเลย เช่นนี้จัดว่าเป็นเป็นคำพูดที่ไม่พ้นจากมูสา

(๖) เสริมความ ได้แก่ พุทมูสาอาศัยมูลเดิม แต่เสริมความให้มากกว่าที่เป็นจริง เช่น พรรณนาสรรพคุณยาให้มากเกินกว่าตัวยาที่พอจะรักษาได้

(๗) อำความ ได้แก่ พุทมูสาอาศัยมูลเดิม แต่ตัดข้อความที่ไม่ประสงค์จะให้รู้ออกเสีย เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจเป็นอย่างอื่น เช่น เด็กนักเรียนเมื่อเริ่มจะเสียคน เมื่อโรงเรียนเลิกไม่ยอมกลับบ้านแต่ไม่เที่ยวชุกชุน เมื่อกลับบ้านผิดเวลาผู้ปกครองถามก็ตอบว่าทำไมกลับบ้านผิดเวลา เขาตอบว่าไปบ้านเพื่อน การที่เขาไปบ้านเพื่อนนั้นเป็นความจริง แต่เขาพูดเพียงเท่านั้นเพื่อจะให้ผู้ปกครองเข้าใจว่าเขาไม่ได้ไปชุกชุนในที่อื่น

๒) อนุโลมมูสา คือ ถ้อยคำที่จัดได้ว่าเป็นมูสา ข้อนี้พึงกำหนดรู้ด้วยลักษณะ ๒ ประการ คือ

(๑) เรื่องที่กล่าวนั้นไม่เป็นความจริง

(๒) ผู้กล่าวไม่ได้ตั้งใจจะกล่าวให้ผู้ฟังเข้าใจผิด ข้อนี้มี ๒ ลักษณะ คือ

๑. เสียดแทง ได้แก่ กิริยาที่ผู้พูดให้เจ็บใจ เช่น อ้างเรื่องไม่เป็นความจริง กล่าวยกให้สูงกว่าพื้นเพของเขา ที่เรียกว่า “ประชด” หรือกล่าวทำให้เป็นคนเลวกว่าพื้นเพของเขา ที่เรียกว่า “ด่า”

๒. สับปลับ ได้แก่ พูดปิดด้วยความคะนองวาจา แต่ผู้พูดไม่ได้ตั้งใจจะให้ผู้ฟังเข้าใจผิด

๓) ปฏิสสวะ หมายถึง เดิมรับคำผู้อื่นด้วยเจตนาบริสุทธิ์คิดจำทำตามที่ได้รับปากไว้ แต่ภายหลังไม่ได้ทำตามนั้น แยกออกได้เป็น ๓ ลักษณะ คือ

(๑) ผิดสัญญา ได้แก่ ทั้งสองฝ่ายทำสัญญาต่อกันว่าจะทำเช่นนั้น ๆ ต่อมาภายหลังอีกฝ่ายหนึ่งไม่ทำตามสัญญาแล้ว

(๒) เสียสัตย์ ได้แก่ ให้สัตย์แก่ผู้อื่นฝ่ายเดียวว่าตนจะทำหรือไม่ทำ ต่อมาภายหลังบิดพลิ้วไม่ทำตามนั้น

(๓) คินคำ ได้แก่ รับคำคนอื่นมาว่าจะทำเช่นนั้น ๆ โดยไม่มีข้อแม้ใด ๆ ทั้งสิ้น ภายหลังกลับไม่ทำอย่างนั้น

นอกจากนี้ยังมีสิ่งสมควรจะกล่าวถึงอีกเรื่องหนึ่งคือมูสาวาทที่ไม่มีโทษ กล่าวคือเป็นมูสาวาทที่ผู้พูด ๆ ไปแล้วไม่มีโทษแก่ผู้พูด เรียกว่า ยถาสัญญา เป็นการพูดตามความเข้าใจอันมีลักษณะเป็นเรื่องไม่จริงแต่ผู้พูดมีเจตนาบริสุทธิ์ และพูดตามความเข้าใจว่าจริง ไม่เป็นมูสาวาทแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

๑. โวหาร ได้แก่ ถ้อยคำที่ใช้กันเป็นธรรมเนียม เช่น การเขียนจดหมายแสดงความอ่อนน้อม แสดงความเสียใจ ที่ผู้เขียนอาจไม่มีความรู้สึกมากอย่างนั้น แต่เป็นการเขียนตามเหตุที่น่าสลดหรือน่าบั่นทึงหรือสำหรับเสนาหุเท่านั้น

๒. นวนิยาย ได้แก่ เรื่องเปรียบเทียบ เพื่อให้ได้ใจความเป็นสุภาชิต เช่น มีการกล่าวความว่าสัตว์พูดกับคนหรือกับสัตว์อื่น ๆ เป็นต้น ซึ่งเรื่องเหล่านี้ไม่ใช่สิ่งที่เป็นความจริง แต่ผู้พูดไม่มีประสงค์จะปิด แต่มีความมุ่งหมายจะให้เข้าใจความของสุภาชิตสำหรับคนบางพวก

๓. สำคัญผิด ได้แก่ กิริยาอาการที่พูดเพราะความเข้าใจผิด และพูดไปตามความเข้าใจนั้น เช่น วันอังคาร แต่ผู้พูดสำคัญผิดคิดว่าเป็นวันพุธ เมื่อมีผู้ถามก็ตอบเขาไปว่าเป็นวันพุธ

๔. พลั้ง ได้แก่ กิริยาที่ผู้พูดตั้งใจว่าจะพูดอย่างหนึ่ง แต่ปากพูดไปอีกเรื่องหนึ่ง โดยมีได้ตั้งใจจะพูดปิด

ยถาสัญญาทั้ง ๔ ประเภทไม่มีโทษแก่ผู้พูด เพราะเหตุว่าผู้พูดไม่มีเจตนาจะพูดปิด จึงไม่ขาดศีลในข้อมุสาวาทนี้ ผู้ที่พูดนั้นพูดด้วยจิตใจบริสุทธิ์ไม่มีเจตนาในทางชั่วแต่ประการใด

โทษของการละเมิดศีลข้อที่ ๔ มีดังนี้

๑. เป็นการทำลายตัวเอง เพราะคนพูดเท็จย่อมไม่มีใครที่อยากจะคบหาสมาคมด้วย

๒. ต้องได้รับกรรมนั้นในสัมปรายภพ คือ ภพต่อ ๆ ไป

๓. เป็นการทำลายประโยชน์ของคนอื่น เพราะคนพูดเท็จ ย่อมทำให้ผู้อื่น เข้าใจผิดในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งจะเป็นการเสียหายทั้งทรัพย์สิน และความรู้สึกได้

ศีลข้อที่ ๕ สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี แปลว่าเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

จุดมุ่งหมายของศีลข้อนี้ เพื่อป้องกันมิให้ละเมิดข้อห้าม ๔ สิกขาบทข้างต้น เพราะผู้ดื่มสุราและเมรัยเมื่อเมาแล้วย่อมเป็นผู้ครองสติไม่อยู่ มีอารมณ์แปรปรวน ขาดความเป็นตัวของตัวเอง ไม่สามารถควบคุมพฤติกรรมของตัวเองไว้ได้ ขาดความยั้งคิดั้งใจ สามารถทำสิ่งที่ไม่เคยทำ พูดสิ่งที่ไม่เคยพูดได้ และเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

เมรัย ได้แก่ น้ำเมาที่เป็นเพียงของดอง เช่น น้ำตาลเมาต่าง ๆ ส่วนสุรา หมายถึง เมรัยที่ถูกกลั่นเพื่อให้มีรสชาติเข้มข้นขึ้น เช่น เหล้าต่าง ๆ การดื่มสุราและเมรัยในศีลข้อที่ ๕ นี้จะต้องมีประกอบครบองค์ศีล จึงจะถือว่าเป็นการขาดศีลข้อที่ ๕ ถ้าไม่ครบองค์ถือว่ายังไม่ขาดเป็นเพียงศีลต่างพร้อยเท่านั้น

องค์ของสุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา มีองค์ ๔ คือ

๑. มัชชภาโว น้ำที่ดื่มเป็นน้ำเมา

๒. ปาตุกมยตาจิตตัม มีจิตคิดจะดื่ม

๓. ตชโช วายาโม พยายามดื่มอันเกิดแต่จิตนั้น

๔. อชฺฌนฺทณฺนิ น้ำเมานั้นล่องพ้นลำคอลงไป

คำว่า “สุราและเมรัย” หมายถึงสุรา ๕ อย่าง และเมรัย ๕ อย่าง คือ สุรา ๕ อย่าง

ได้แก่

๑. ปิณฺณสุรา	สุราที่ทำด้วยแป้ง
๒. ปูวสุรา	สุราที่ทำด้วยขนม
๓. โอนฺทสุรา	สุราที่ทำด้วยข้าวสุก
๔. กิณณฺณปคฺชิตตา	สุราที่หมักด้วยเชื้อ
๕. สมภาณฺณสยฺยุตตา	สุราที่ปรุงด้วยเครื่องเทศต่าง ๆ

โทษของการละเมิดศีลข้อที่ ๕ มีดังนี้

๑. ทำให้สูญเสียทรัพย์สินทันที
๒. เป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาท
๓. โรคภัยเบียดเบียน
๔. ทำให้เสื่อมเสียชื่อเสียง
๕. ทำให้เป็นคนที่ไม่ดี ไม่มีหิริ โอตตัปปะ ในการกระทำอะไรต่าง ๆ

๒.๙ ความเชื่อประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับการจัดงานศพของประชาชนในเขตตำบลทับกุง อำเภอนองแสง จังหวัดอุดรธานี

๒.๙.๑ บริบทชุมชนและวัฒนธรรมท้องถิ่นของประชาชนในเขตตำบลทับกุง อำเภอนองแสง จังหวัดอุดรธานี

เดิมตำบลทับกุง ขึ้นกับตำบลพันดอน อำเภอกุมภวาปี และได้แยกออกมาจากตำบลพันดอน มาขึ้นกับตำบลเสอเพลในปี ๒๔๙๘ และได้แยกมาอยู่ตำบลหนองแสง และแยกออกมาเป็นตำบลทับกุงในปี ๒๕๐๔ ที่ชื่อตำบลทับกุงเพราะเป็นพื้นที่ที่มีต้นยางและต้นกุงมาก มีนายฮอง ชาหนองอ้อ เป็นผู้ก่อตั้ง ปัจจุบันตำบลทับกุงเป็นสถานที่ของส่วนราชการอำเภอนองแสง และมีเขตการปกครองหมู่บ้าน เป็น ๑๑ หมู่บ้าน ประกอบด้วย

หมู่ที่ ๑ บ้านทับกุง	นางเพ็ญทอง พลไชยา	ตำแหน่ง : ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ ๒ บ้านโนนเชียงคำ	นายสุระ เฉื่อยนอก	ตำแหน่ง : ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ ๓ บ้านทับกุง	นายสมคิด อุตโรกุล	ตำแหน่ง : ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ ๔ บ้านสามเหลี่ยม	นายเฉลิมพล ผ่านเมือง	ตำแหน่ง : ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ ๕ บ้านหนองประเสริฐ	นายบุญทอง สาริโท	ตำแหน่ง : ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ ๖ บ้านทับหว่า	นายประมวณ นาสุริวงศ์	ตำแหน่ง : ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ ๗ บ้านคำหว่าทอง	นายประเทือง คงการเรียน	ตำแหน่ง : ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ ๘ บ้านคำดินดำ	นายสมควร โพนไธสง	ตำแหน่ง : ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ ๙ บ้านคำหว่าทองน้อย	นายวิรัตน์ ทบเทิบ	ตำแหน่ง : ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ ๑๐ บ้านหนองประเสริฐ	นายสุที คำภาสุช	ตำแหน่ง : ผู้ใหญ่บ้าน
หมู่ที่ ๑๑ บ้านทับกุง	นายบัวไข ชินฝัน	ตำแหน่ง : กำนันตำบลทับกุง

ทำเลที่ตั้งตำบล ตำบลทับกุง เป็น ๑ ใน ๔ ตำบลในเขตอำเภอนองแสง จังหวัดอุดรธานี มีอาณาเขตพื้นที่อยู่ติดกับท้องถื่นใกล้เคียง ๔ ส่วน คือ ตำบลทับกุง อ.เมือง , ตำบลแสงสว่าง อ.หนองแสง , ตำบลหนองแสง อ.หนองแสง, ตำบลหมากหญ้า อ.หนองวัวซอ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ	ตำบลทับกุง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี
ทิศใต้	ติดต่อกับ	ตำบลแสงสว่าง อำเภอนองแสง จังหวัดอุดรธานี
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ	ตำบลหนองแสง อำเภอนองแสง จังหวัดอุดรธานี
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับ	ตำบลหมากหญ้า อำเภอนองวัวซอจังหวัดอุดรธานี

ตำบลทับกุง อยู่ห่างจากที่ว่าการหนองแสง จังหวัดอุดรธานี ไปทางทิศใต้เป็นระยะทาง ประมาณ ๓๐๐ เมตร ห่างจากศาลากลางจังหวัดอุดรธานี ประมาณ ๓๘ กิโลเมตร

วัดในเขตตำบลทับกุง อำเภอนองแสง จังหวัดอุดรธานี มีทั้งมหานิกายและธรรมยุต ซึ่งงานวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยต้องการที่จะศึกษาเฉพาะมหานิกายเท่านั้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงไม่ของกล่าวถึงวัดที่เป็นธรรมยุต นิกาย

วัดในเขตตำบลทับกุง อำเภอนองแสง จังหวัดอุดรธานี ที่เป็นมหานิกายมีทั้งหมด ๙ วัด ประกอบด้วย

๑. วัดภูทองเทพนิมิต เจ้าอาวาส คือ พระครูนิมิตสารวัตร ร่องเจ้าคณะอำเภอนองแสง
๒. วัดรัตนศรีบุญเรือง เจ้าอาวาส คือ พระครูปัญญารัตนวิมล เจ้าคณะตำบลทับกุง
๓. วัดสว่างธรรมคุณ เจ้าอาวาส คือ พระครูอุดมธรรมรักชิต
๔. วัดโพธิ์ชัยวนาราม เจ้าอาวาส คือ พระครูอุดรชัยกิจ
๕. วัดประเสริฐทรงธรรม เจ้าอาวาส คือ พระมหาอำพล อธิปญโญ
๖. วัดใหม่บูรพาาราม เจ้าอาวาส คือ พระปลัดพรศักดิ์ จานุดตโร
๗. วัดศรีสว่างนาราม เจ้าอาวาส คือ พระอธิการสหัสพลย์ ปญญาวิโร
๘. วัดโพธิ์ธาราราม เจ้าอาวาส คือ พระอธิการสุพล โสสวโร
๙. วัดคำดินดำ เจ้าอาวาส คือ พระอธิการสวาท สวาทโน

ชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งของวัดในเขตตำบลทับกุง อำเภอนองแสง จังหวัดอุดรธานี ลักษณะของชุมชนในเขตตำบลทับกุง อำเภอนองแสง จังหวัดอุดรธานี นั้นอยู่ในที่ราบลุ่มไม่มีภูเขา ชาวบ้านสามารถที่จะทำนาและทำไร่ได้ตามลักษณะของพื้นที่ สภาพอากาศทั่วไปจัดได้ว่า มีอากาศดีเพราะไม่มีที่ตั้งของอุตสาหกรรมและฟาร์มเลี้ยงสัตว์ มีลำคลองไหลหมู่บ้านเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญ สำหรับน้ำดื่ม น้ำใช้การประปาสวนภูมิภาคดูแล ภายในชุมชนมีสถานที่สำคัญได้แก่ที่ตั้งของเทศบาลตำบลทับกุง หอประชุมประจำตำบล สถานีอนามัย โรงเรียนและศูนย์เด็กเล็กประจำตำบล ความสัมพันธ์ระหว่างบ้าน วัดและโรงเรียน มีระยะทางไม่อยู่ห่างกันมากสามารถที่จะติดต่อกันได้สะดวก ดังนั้น ชาวบ้านจึงให้ความช่วยเหลือทั้งในสวนของโรงเรียนและให้ความสำคัญในการเข้าวัดทำบุญอยู่เป็นประจำ ชาวชุมชนในเขตตำบลทับกุง อำเภอนองแสง จังหวัดอุดรธานี มีความเชื่อของคนโบราณที่ได้นิยมและนับถือผีปู่ย่า ตายาย และปู่ตา ทุกวันนี้เป็นอย่างนั้นไม่ได้เสื่อมคลายเลย บุคคลสำคัญที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือ ได้แก่ พระครูนิมิตสารวัตร ร่องเจ้าคณะอำเภอนองแสง และพระครูปัญญารัตนวิมล เจ้าคณะตำบลทับกุง ซึ่งท่านถือเป็นอาจารย์สำคัญประจำตำบลทับกุง ท่านได้สร้างความสัมพันธ์ความรัก ความสามัคคีให้เกิดขึ้นในชุมชน จนเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านในตำบลทับกุง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี ตลอดจนตำบลใกล้เคียง^{๗๕}

ประชากรและการปกครองของตำบลทับกุง ชุมชนในเขตตำบลทับกุง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี คราวเรือนในตำบลทับกุงนั้น มีทั้งหมด จำนวน ๑,๗๖๖ หลังคาเรือน มีประชากรทั้งหมด ๖,๘๓๒ คน ประชากรส่วนใหญ่มีอายุตั้งแต่ ๒๑ – ๖๐ ปี ซึ่งส่วนมากจะทำงานเกษตรกรรมในหมู่บ้านมีการส่งลูกหลานไปเรียนในตัวจังหวัด ผู้นำของชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกเทศบาลตำบลอาสาสมัครชุมชน เป็นต้น ชาวบ้านในตำบลทับกุงส่วนใหญ่อาชีพทำไร่และทำนา บ้างก็เลี้ยงวัวเป็นอาชีพเสริม ประชาชนส่วนมากมีรายได้พอเพียงแก่การเลี้ยงชีพ ภาษาและชาติพันธุ์นั้นชาวบ้านพูดภาษาไทยอีสาน (ลาว) นอกจากนั้นแล้วในตำบลหนองไฮยังมีผู้ที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่มีความสามารถในการจักสานไม้

^{๗๕} นายบัวไข ชินฝัน กำนันตำบลทับกุง ชุมชนในเขตตำบลทับกุง อำเภอเมือง จังหวัดอุดรธานี สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม ๒๕๕๘.

ไม้หลายอย่าง กิจกรรมที่ชาวตำบลหนองไฮได้จัดกันเป็นประจำอยู่อย่างต่อเนื่องในแต่ละปี ทั้งที่เป็นสวนของงานประเพณีทางศาสนาและวันสำคัญต่างๆ ที่ชาวบ้านได้จัดกันเป็นประจำอย่าง คือ

เดือนมกราคม มีประเพณีปีใหม่ ทำบุญตักบาตรในวันขึ้นปีใหม่

เดือนกุมภาพันธ์ ในระหว่างเดือนนี้จะมีประเพณีการเทศน์ผะเหวดเป็นบุญประจำปี เพราะเชื่อว่าได้ฟังเทศน์แล้วจะได้เกิดทันพระศรีอารย

เดือนมีนาคม ชาวบ้านนิยมการบวชนาคและการเข้าวัดฟังธรรมตามวันพระเป็นประจำทุกเดือนอยู่แล้ว

เดือนเมษายน มีงานประเพณีวันสงกรานต์ รดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ เป็นครอบครัว วันผู้สูงอายุ มีการขนทรายเข้า ก่อเจดีย์ทราย ทำบุญตักบาตร และสงฆ์น้ำพระ

เดือนพฤษภาคม มีงานประเพณีบุญเดือน ๖ บุญบั้งไฟ

เดือนมิถุนายน ชาวบ้านรวมกันรณรงค์ปลูกป่าชุมชนป่าไผ่ห้วยนาง และมีประเพณีทำบุญกลางบ้าน (บุญข้าชะ) จะนิมนต์พระในวัดไปเจริญพระพุทธมนต์กลางบ้าน ๓ คืน เช้าก็ถวายภัตตาหารทุกเช้า คืนสุดท้ายก็มีเทศน์ ๑ กัณฑ์ เชื่อว่า ก่อนลงโรงงนาก็บุญอุทิศสวนกุศลให้เทวดา (ผี) ไร่ – นา และไล่เสนียดจัญไรให้หมู่บ้าน หมายถึง ชำระความไม่ดีสิ่งชั่วร้ายออกไป

เดือนกรกฎาคม วันอาสาฬหบูชา ทำบุญตักบาตร สมาทานศีล ๕ ศีล ๘ ฟังธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์ เวียนเทียนถวายเทียนพรรษาและถวายผ้าอาบน้ำฝนแด่พระภิกษุ สามเณร

เดือนสิงหาคม ทำบุญวันแม่แห่งชาติ ชาวบ้านจะมาทำบุญตอนเช้าถวายเป็นพระราชกุศล

เดือนกันยายน ชาวบ้านรวมกันทำบุญข้าวประดับดินและข้าวสาก เพราะชาวบ้านเชื่อว่า วันเพ็ญเดือน ๑๐ พระยายมจะปล่อยวิญญาณนรกไปรับสวนบุญจากญาติพี่น้อง จึงได้แจกข้าวห่อ ตอนเพลญาติโยมจะนำข้าวห่อไปตอมมีปลายางน้อยๆ อาหารแห้งมาถวายพระอุทิศให้เปตชนใน ขณะที่พระฉันเพลชาวบ้านก็จะนำข้าวห่อสวนหนึ่งไปแขวนไว้ตามกิ่งไม้เชื่อว่าญาติพี่น้องจะมารับเอา

เดือนตุลาคม เป็นช่วงวันออกพรรษา สมาทานศีล ฟังธรรม ภาคบ่ายชาวบ้านรวมกันถวายผ้าบังสุกุลเพื่อจะให้ญาติๆ ในปรโลกได้รับรู้และอนุโมทนาด้วยตอนเย็นรวมกันทำพิธีจุดน้ำมันเวียนรอบอุโบสถ เพราะเชื่อว่าเป็นวันพระเจ้าเปิดโลก วันนั้นทั้งมนุษย์ – เทวดา – เทพพรหม – สัตว์นรกจะมองเห็นกันหมด

เดือนพฤศจิกายน หลังจากออกพรรษาก็เป็นเทศกาลทอดกฐินของชาวบ้านเป็นกฐินสามัคคี จะมีเจ้าภาพมาจองล่วงหน้าทุกปี หลังจากทอดกฐินเสร็จชาวบ้านก็จะมาลอยกระทงที่วัดถือว่าเป็นการขอมาพระแม่คงคา

เดือนธันวาคม ๕ ธันวาคม ชาวบ้านก็จะมาทำบุญตักบาตรถวายเป็นพระราชกุศลเย็นก็จะมาร่วมกับพระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ปฏิบัติธรรมถวายเป็นพระราชกุศลและให้พอของตัวเอง ส่วนในช่วงท้ายของเดือน ชาวบ้านจะทำบุญตักบาตรเพื่อส่งท้ายปีเก่า เชื่อว่าสิ่งเก่าๆ ให้มันผ่านไปกับปีเก่า ทำบุญล้างบาปล้างสิ่งไม่ดีออกเพื่อจะรองรับสิ่งใหม่สิ่งดีๆ ในปีใหม่^{๗๖}

จะสังเกตเห็นได้ว่าการจัดกิจกรรมของชุมชนในตำบลทับกุงนั้นมีความร่วมมือกันเป็นอย่างดี บางกิจกรรมหรือบางพิธีกรรมจัดขึ้นที่หมู่บ้านโดยความร่วมมือของชาวบ้านและมีการนิมนต์พระสงฆ์ให้มา

^{๗๖} สัมภาษณ์ พระครูนิมิตสารวัณน์ รองเจ้าคณะอำเภอหนองแสง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

สวดมนต์บ้าง รับบิณฑบาตบ้าง เพื่อความเป็นสิริมงคล ในบางประเพณีหรือบางกิจกรรมพระสงฆ์ในวัดเป็นผู้จัดและมีการเชิญชาวบ้านให้เขารวมชนการจัดปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติเป็นต้น

๒.๙.๒ การจัดงานศพของประชาชนในเขตตำบลทับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี

จากการศึกษาประเพณีงานศพของประชาชนในเขตตำบลทับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี พบว่า มีขั้นตอนและการประกอบพิธีกรรมเป็นรูปแบบทั้งที่มีส่วนใกล้เคียงหรือเป็นแบบแผนเดียวกันกับประเพณีงานศพของภาคอื่น ๆ อาจมีบางขั้นตอนและการประกอบพิธีกรรมบางประการที่เป็นลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น ซึ่งแตกต่างอยู่บ้าง นอกจากนั้นการประกอบพิธีกรรมที่เคยกระทำกันในอดีตบางประการก็เลิกปฏิบัติ ทั้งนี้ แล้วแต่ความเหมาะสมตามความเชื่อ ความเคร่งครัดในพิธีกรรมของเจ้าภาพ และวัสดุสิ่งของเครื่องใช้ที่จะหามาได้ในการประกอบพิธีกรรม

ในอดีตก่อนตาย เมื่อมีผู้ป่วยอาการหนัก ญาติมิตรมักจะจัดให้มีพิธีกรรมสวดธำมตุต่อชะตาสูตรขวัญกล่อง คำโพธิ์คำไฮ หรือทำพิธีตัดกรรมตัดเวรให้ ซึ่งบางครั้งเมื่อทำพิธีตัดกรรมตัดเวรแล้วก็จะเกิดการเปลี่ยนแปลงกับผู้ป่วยได้เร็ว เช่น ผู้ป่วยที่ทรมาณอยู่เป็นปีก็จะเร่งตายภายใน ๒ – ๓ วัน บางคนเมื่อพระสวดเสร็จไม่ถึงชั่วโมงก็ถึงแก่ความตาย มีบางคนผู้ป่วยมาเป็นแรมปีก็เริ่มหายวันหายคืนและเป็นปกติในที่สุด

เมื่อมีอาการหนักจนสิ้นใจ ลูก ๆ และญาติมิตรจะคอยเตือนให้ผู้ป่วยตั้งสติ เพื่อระลึกถึงพระรัตนตรัยและบอกหนทางสวรรค์ให้คนป่วยได้ยินดัง ๆ ว่า พุทโธ ๆ หรือ อรหัง ๆ จนกว่าจะสิ้นลมหายใจ เมื่อผู้ป่วยถึงแก่กรรมแล้ว ญาติมิตรก็จะแจ้งข่าวการตายให้ญาติผู้ใกล้ชิดและผู้เคารพ นับถือที่อยู่ใกล้เคียงและห่างไกลทราบข่าวด้วยวิธีการต่าง ๆ

ประเพณีงานศพของชาวตำบลทับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี ก็มีวิธีการและขั้นตอนประกอบพิธีกรรมจำแนกตามข้อมูลที่ปรากฏได้ ๔ ขั้นตอน คือ

๑. วันถึงแก่กรรม (วันตาย)
๒. วันตั้งศพบำเพ็ญกุศล (วันงันเฮือนดี)
๓. วันฌาปนกิจศพ (วันเผา)
๔. วันหลังฌาปนกิจศพ (วันเก็บอัฐิ)

๒.๑๐ บ่อเกิดความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการจัดงานศพของชุมชนในตำบลทับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี

บ่อเกิดความเชื่อประเพณีเกี่ยวกับการจัดงานศพของชุมชนในตำบลทับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานีนั้น มีบ่อเกิดมาตั้งแต่สมัยดึกดำบรรพ์จากการศึกษาและชุดค้นทางโบราณคดี ปรากฏว่าพบวัฒนธรรมการจัดการศพคนตายในวัฒนธรรมบ้านเชียง ในเขตจังหวัดอุดรธานี เมื่อ ๓,๐๐๐ ปีที่ผ่านมา มีการจัดการฝังศพพร้อม ๆ กับการนำสิ่งของที่จำเป็นฝังลงไปด้วยซึ่งแสดงให้เห็นว่าคนโบราณยุคนั้นมีความเชื่อเรื่องการจัดการศพแล้วโดยคนในยุคนั้นอาจมีความเชื่อในโลกหน้าคนตายจะได้ไม่อดอยากจึงได้เอาสิ่งของฝังลงไปด้วย ต่อมาเมื่อสังคมไทยผ่านเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์สมัยที่ศาสนาพราหมณ์เผยแผ่เข้ามาสู่ชุมชนในตำบลทับกุง ก็ยอมรับเอาการจัดงานศพแบบเดียวกับศาสนาพราหมณ์คือการเผาบ้าง ฝังบ้างตามความเชื่อ ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาแบบลังกาเผยแผ่เข้ามาก็ปรากฏว่า ชุมชนในตำบลทับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี ก็รับเอาวัฒนธรรมแบบพุทธเข้ามาจัดการศพ คือ มีประเพณีและพิธีกรรมตามแนวทางของพระพุทธศาสนา

แบบลังกาและอินเดียตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แต่ถึงอย่างนั้นก็จะพบว่า ชุมชนในตำบลทับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี ยังมีการยอมรับคติความเชื่อเรื่อง ไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ตามคติพราหมณ์มาใช้ร่วมกันและมีพัฒนาการเรื่อยมาตามแต่รูปแบบขอท้องถิ่นแต่ละที่ แต่ทุกถิ่นก็จะมีรูปแบบแกนกลางของความเชื่ออยู่ที่พระพุทธศาสนา แต่ก็มีข้อสังเกตว่าแนวคิดการจัดงานศพในชุมชนในตำบลทับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานีนั้นมีการปรับเปลี่ยนและมีการแทรกคติอื่น ๆ เข้ามาอยู่เรื่อย ๆ ตามความเหมาะสม ดังนั้น เมื่อพิจารณากรอบการจัดงานศพในสังคมไทย โดยเฉพาะในแง่ของความเชื่อนั้น^{๗๗}

ความเชื่อในการจัดงานศพของสังคมไทยนั้นถือว่าเป็นสิ่งที่มีบ่อเกิดมาจากการผสมผสานความเชื่อหลาย ๆ อย่างประกอบกันเข้าภายใต้กรอบความเชื่อหลักคือความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา เมื่อรวมกันเข้าแล้วก็จะกลายเป็นความเชื่อที่มีความหลากหลายภายใต้แก่นหลักเดียวกันคือ พระพุทธศาสนา

เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีการจัดงานศพที่ปรากฏในคัมภีร์เรา จะพบว่าพระพุทธศาสนามีความเชื่ออยู่เพียงประการเดียวคือ ความเชื่อเรื่องกรรม การจัดงานศพของพระพุทธศาสนาจึงไม่ได้คำนึงถึงองค์ประกอบอื่น ๆ มากนักดังนั้นรูปแบบงานศพจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นและเป็นไปอย่างเรียบง่าย เช่น การจัดงานศพของนางสิริมา ที่เอาเก็บไว้สัก ๓-๔ วันเพื่อให้ศพขึ้นอืดแล้วพระพุทธรูปก็เสด็จออกไปพิจารณาสุภกรรมฐานก่อนที่จะเผาอันเป็นวิธีการที่ค่อนข้างเรียบง่ายและมีสาระส่วนการจัดงานศพของบุคคลที่คำนึงถึงความดีมีพระพุทธรูป เป็นต้น ความเชื่อก็ไม่ได้มีแตกต่างไปจากสามัญชนมากนัก แต่เพิ่มสิ่งที่เป็ความเคารพสักการะเข้าด้วยเท่านั้น และเน้นความเรียบง่ายไม่สร้างความลำบากแก่คนอื่นหรือสังคม^{๗๘}

๒.๑๑ จุดมุ่งหมายของการจัดงานศพของชุมชนในตำบลทับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี

จุดมุ่งหมายของการจัดงานศพที่จริงแล้ว การเผาศพก็เพื่อให้ศพนั้นสูญสิ้นไป มิให้ซากศพเต็มบ้านเต็มเมือง เพราะมนุษย์จะต้องตายทุกคน ถ้าเราต้องเก็บศพไว้ สถานที่สำหรับเก็บศพก็ต้องใช้พื้นที่กว้างขวาง แทนที่จะใช้พื้นที่ให้เป็นประโยชน์อย่างอื่น การเผาศพยังเป็นอุบายให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ มีโอกาสทำบุญทำกุศล ด้วยการให้ทาน ฟังธรรมจากพระสงฆ์ที่มาแสดงธรรม เพื่อให้รู้ว่าทุกคนเกิดมาแล้วต้องแก่ ต้องเจ็บและต้องตาย เช่นเดียวกันกับ ผู้ที่กำลังนอนอยู่ในโลงศพ และที่สำคัญทุกอย่างเป็น อนัตตา แม้แต่ร่างกายที่เป็นตัวเป็นตน ประกอบธาตุ ๔ ชั้น ๕ ก็ยังต้องดับสูญสิ้นไป ไม่มีอะไรเหลือ เป็นการสอนให้มนุษย์ละความโลภ ความโกรธ ความหลง ขำระกิเลส ตัณหา ราคะ ให้ลดน้อย และหมดไปในที่สุด^{๗๙}

ที่จริงเจตนาของพระพุทธเจ้า ประสงค์จะสอนให้มนุษย์รู้ตัวว่า ทุกชีวิตต้องตาย เมื่อตายแล้วก็ควรต้องเผา ถึงแม้ว่าจะนำไปฝังไว้ ก็ไม่มีประโยชน์อะไร ภายที่ปราศจากวิญญาณ ทำดีก็ไม่ได้

^{๗๗} สัมภาษณ์ นายสมคิด อุดโรกุล ผู้ใหญ่บ้านทับกุง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๘.

^{๗๘} สัมภาษณ์ นายเทือน แวนดี, ปราชญ์ชาวบ้านในตำบลทับกุง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๘.

^{๗๙} สัมภาษณ์ นายวิไลด ธรรมเจริญ, มรรคทายกบ้านสามเหลี่ยม สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๘.

ทำชั่วก็ไม่ได้ หากเก็บไว้ก็จะเกิดความกังวล ห่วงใยของผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เช่น เกิดการเข้าใจผิดว่าผู้ที่อยู่ในหลุมศพยังมีวิญญาณ จึงห่วงใย มีกังวล ผู้เป็นลูก เมื่อพ่อแม่ตาย ถ้าไม่เผาเราก็ต้องนึกถึงตลอดเวลาว่า พ่อแม่ของเรายังอยู่ที่นั่น อาจนำข้าวปลาอาหารไปวางไว้หน้าหลุมศพ ซึ่งก็ไม่ใช่ประโยชน์อะไร แต่มนุษย์ยึดถือการบูชาเป็นที่ตั้ง การบูชานั้น เราจะต้องใช้ปัญญา^{๔๐} เช่นเดียวกัน

การบูชาพ่อแม่ที่ตายไปแล้ว มิใช่บูชาด้วยการนำอาหารไปให้กิน หรือนำข้าวตอกดอกไม้ไปบูชาที่หน้าศพ ซึ่งซากศพนั้นไม่สามารถจะลุกขึ้นมากินอาหารเหล่านั้นได้ แทนที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น กลับเนาเสียอยู่กับซากศพนั้น และทำให้ลูกมีจิตผูกพันอยู่กับพ่อแม่ตลอดเวลา คิดว่าพ่อแม่ยังไม่จากไป ฉะนั้นท่านจึงให้เผาศาสดเสีย เพื่อจะได้เข้าใจว่าพ่อแม่ได้จากไปแล้ว จะได้หมดความกังวล ความห่วงใยอีกต่อไป

อันที่จริงการสวดมนต์ในงานศพ ไม่ได้สวดให้ศพฟัง เพราะคนที่ตายแล้ววิญญาณได้ออกจากร่างไปตามกฎแห่งกรรม แต่ท่านประสงค์จะให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ฟังพระธรรมคำสอน ที่สอนว่าเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นของธรรมดา เราจะต้องตาย เช่นเดียวกับผู้ที่อยู่ในโลงศพ ผู้ที่ตายไปนั้นเอาอะไรไปได้บ้าง ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สมบัติ บุตร ภรรยา ยศลาบรรดาศักดิ์ เอาไปไม่ได้สักอย่างเดียว ตายแล้ววิญญาณย่อมไปสู่ภพภูมิตามกฎแห่งกรรมที่กระทำไว้เมื่อยังมีชีวิตอยู่ แต่ผู้ที่จัดงานศพนั้นต่างหากเป็นผู้ได้บุญได้กุศล คือได้มานั่งฟังธรรม เกิดความสลดสังเวชขึ้นในใจ ว่า อนิจจัง ไม่เที่ยง พ่อแม่ของเราตายไป อะไรก็เอาไปไม่ได้สักอย่างเดียว ต่อไปเราจะเป็นเช่นนี้เหมือนกัน นี่คือประโยชน์ของการจัดงานศพ เพราะในสมัยพุทธกาล พระสงฆ์จะแสดงธรรมบทใด ผู้ฟังรู้และเข้าใจภาษาบาลี แต่ในสมัยนี้พระสงฆ์สวดมนต์เป็นภาษาบาลี คนไทยฟังไม่เข้าใจ ดังนั้นพระสงฆ์ที่สวดมนต์ในงานศพนั้น ควรแปลเป็นภาษาไทย เพื่อผู้ฟังชาวไทยจะได้เข้าใจ ความหมายว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนว่าอย่างไร การจัดงานศพสมัยก่อนก็ทำกันง่าย ๆ เพียงเพื่อให้ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่เห็นว่า ต่อไปจะมีสภาพเดียวกันกับผู้ตายไปแล้ว เกิดความกลัว คิดได้ว่าเมื่อตายไปตนจะได้อะไรไปบ้าง ถ้าหากไม่มีคุณงามความดีติดตัวตามตนไป จึงจำเป็นต้องสร้างคุณงามความดี ด้วยการให้ทาน นำศีลมารักษากาย วาจา เจริญสมาธิเพื่อให้จิตสงบ แล้วนำพระธรรมคำสอนมาพิจารณาเพื่อให้เกิดปัญญาารู้แจ้งเห็นจริงเพื่อมาชำระกิเลสคือ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ให้หมดสิ้นไปจากจิตใจ เข้าสู่แดนวิมุตหลุดพ้นไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป^{๔๑}

อีกประการหนึ่ง การจัดงานศพนั้นมีการทำบุญเลี้ยงพระ เป็นการให้ทานกับพระสงฆ์ที่ไม่มีอาชีพ และเราได้ประโยชน์ที่ได้ฟังบทสวดมนต์จากท่าน เพื่อมาสอนใจเรา ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสสอนไว้ในบทสวดมนต์ ถึง การเกิด แก่ เจ็บ ตาย ว่าหาความสุขมิได้ ความสงบเท่านั้นที่เป็นสุข แต่ความสงบที่เกิดจากการตายนั่นก็มีใช่เป็นความสุขดังที่มนุษย์เข้าใจกัน ถ้าผู้ตายยังไม่หมดกิเลสและวิญญาณยังต้องไปรับกรรมที่ได้ทำไว้เมื่อยังมีชีวิตอยู่

การจัดงานศพให้ผู้ตายอย่างมโหฬารนั้น ใช่ว่าผู้ตายจะไปสู่สุคติเพราะการจัดงานศพก็หาไม่ หรือผู้ตายจะตกนรกเพราะไม่ได้เผาศพก็ไม่ใช่ ความเข้าใจผิดในเรื่องนี้มีมานานแล้ว จนยึดติดเป็นประเพณี ว่าถ้าตายแล้วจัดงานศพให้ใหญ่โต วิญญาณของผู้ตายจะเป็นสุขไปอยู่ในที่ดี อันที่จริงถ้า

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระครูปัญญารัตนวิมล เจ้าคณะตำบลทับกุง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

^{๔๑} สัมภาษณ์ นายสมคิด อุดโรกุล ผู้ใหญ่บ้านทับ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๘.

ผู้ตายกระทำชั่วไว้ ต่อให้ลูกหลานจัดงานศพให้ใหญ่โตมโหฬารเพียงใด ผู้ตายก็ต้องไปสู่อบาย งานศพมิได้ช่วยให้เขาพ้นอบายภูมิได้เลย เปรียบเสมือนผู้ทำผิดกฎหมาย ศาลตัดสินจำคุก แม้ว่าจะมีเงินเท่าไร ก็ไม่อาจเอาเงินมาซื้ออิสรภาพให้ตนเองได้ เช่นเดียวกับวิญญาณที่ทำความชั่วต้องไปสู่อบายภูมิ ซึ่งมีอยู่ ๔ อย่าง คือ นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน ใครก็ช่วยไม่ได้

มนุษย์ยังเข้าใจผิดว่า การจัดงานศพให้พ่อแม่อย่างใหญ่โตหรูหรา เป็นการทดแทนพระคุณของพ่อแม่ ที่จริงแล้วการทดแทนพระคุณของท่าน จะต้องกระทำเมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ เช่น พาท่านนำอาหารไปถวายพระภิกษุ สามเณรที่วัด ให้ท่านรับศีลจากพระภิกษุ แล้วนำศีลมารักษากาย วาจา ให้สะอาด ปราศจากความชั่ว ตามศีลแต่ละข้อ พาท่านฟังธรรม เพื่อให้เกิดปัญญา และมีคุณธรรมประจำใจ เพื่อให้ท่านละชั่วประพฤติดี ทำจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์ปราศจากกิเลส ตามหลักพระธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า หาดอาหารที่ดีมีประโยชน์ ที่ท่านชอบมาที่ท่านรับประทานหาเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ยามท่านเจ็บป่วยก็ต้องให้การดูแลรักษาท่านเป็นอย่างดี มิใช่เมื่อท่านตายไปแล้ว ถึงทำบุญอุทิศไปให้ เพราะอาจจะไม่มีโอกาสได้รับ สิ่งที่ท่านชอบพอใจควรมาบำรุงเลี้ยงดูขณะที่ท่านยังมีชีวิตอยู่ เมื่อท่านตายไปแล้ว วิญญาณของท่านจะไปสู่สุคติ ตามผลของกรรมดีที่ท่านได้กระทำไว้ขณะที่ยังมีชีวิตอยู่^{๕๒}

ดังนั้น การจัดการงานศพที่มีการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต มีการดื่มสุรา มีมหรสพต่าง ๆ ไม่ใช่เป็นวิธีที่จะทำให้ผู้ตายไปสวรรค์ได้เลย แต่การที่มีผู้คนส่วนมากทำเช่นนี้เพราะเขาไม่รู้ ไม่เข้าใจอย่างแท้จริง หรือไม่มีผู้แนะนำให้รู้ การที่เจ้าภาพเชิญแขกมามากมายในงาน ไม่ได้ช่วยให้เกิดประโยชน์อะไรแก่ผู้ตายเลย บางรายบอกแขกเพื่อหวังจะได้เงินก็มี งานศพที่ถูกต้องควรจะทำบุญเลี้ยงพระ นิมนต์พระสงฆ์ มาสวดมนต์ในบทต่าง ๆ ให้ฟัง หากเรารู้คำแปลในบทสวดมนต์ของพระสงฆ์ ก็จะได้รู้ได้ทันทีว่า พระสงฆ์ท่านสวดมนต์มีความหมายอย่างไร เราจะรู้ความหมายของบทสวดมนต์ในบทนั้น ๆ และถ้าหากเป็นไปได้ พระสงฆ์ที่สวดมนต์ควรจะอธิบายให้ผู้ฟัง ได้รับทราบด้วยว่าบทสวดมนต์แต่ละบทนั้น มีความหมายอย่างไรบ้าง ก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง

ขอให้เข้าใจเถิดว่า วิญญาณของผู้ที่ตายไปแล้วนั้น เมื่อญาติทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ บางวิญญาณก็รับรู้ได้ บางวิญญาณก็ไม่สามารถรับรู้ได้ เพราะผลของกรรมดีและกรรมชั่ว ที่ได้ทำไว้ต่างกัน แต่ผู้ที่ได้บุญโดยตรงนั้น ไม่ใช่ใครอื่น คือตัวของผู้ทำบุญนั่นเอง แต่ควรทำให้ถูกวิธี ถ้าเราทำบุญงานศพที่ถูกต้อง เราก็จะได้บุญกุศล วิญญาณผู้ตายก็จะได้อนุโมทนา ที่ญาติพี่น้องทำความดีและอุทิศส่วนบุญให้ แต่หากผู้ตายทำชั่วไว้มาก ไปตกนรก ก็จะไม่รู้เลยว่าญาติพี่น้องกำลังทำอะไรให้ เปรียบเหมือนคนที่คิดคด จะไม่รู้เลยว่าทางบ้านเขาทำอะไรกัน ดังนั้นการจะส่งผลบุญให้ผู้ตาย ก็จะต้องอาศัยพระสงฆ์ผู้บริสุทธิ์ และรู้ทางว่าจะส่งผลบุญโดยวิธีใด เมื่อทำบุญแล้วจึงต้องอุทิศส่วนบุญอีกต่อหนึ่ง ผู้ตายบางคนทำความดีหรือความชั่วไว้ปานกลาง ตายแล้วจะเกิดเป็นมนุษย์อีก เขาจะไม่รู้ว่าญาติพี่น้องทำอะไรไปให้ แต่ถ้าผู้ใดทำบุญกุศลไว้มาก ผลของบุญจะส่งให้ไปเกิดเป็นเทวดา เขาจะรู้ทันทีว่าญาติทำบุญอะไรให้เขาบ้าง เพราะเทวดาเป็นผู้มีหูทิพย์ตาทิพย์ หากเราทำถูกต้องเขาก็จะอนุโมทนา อีกประการหนึ่ง บางวิญญาณยังไม่ได้เกิดเป็นมนุษย์ หรือไม่ได้ไปเกิดเป็นเทวดา วิญญาณยังวนเวียนอยู่ เมื่อกำลังงานศพของตนก็จะเสียอกเสียใจ ที่ลูกหลานฆ่าสัตว์ตัดชีวิตมาเลี้ยงในงานศพ

^{๕๒} สัมภาษณ์ นายขวัญ ตาเลิศ, ประชาชนชาวบ้านในตำบลทับกุง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๘.

บางรายมีการฆ่ากันตายในงานศพก็มี เขาก็จะมายืนร้องไห้ด้วยความเสียใจ เพราะฉะนั้น การทำบุญ งานศพนั้นควรทำให้ถูกวิธี อย่าทำให้ใหญ่โตเกินไป จนมีคำพูดที่ว่า “คนตายขายคนเป็น”^{๔๓}

ผู้ที่จะแก้ไขความเข้าใจผิดอันนี้ได้ คือพระสงฆ์ซึ่งจะต้องแนะนำสั่งสอนพุทธศาสนิกชนให้เข้าใจ ชี้ให้เห็นประโยชน์ของการทำบุญ ด้วยวิธีที่ถูกต้องว่าการทำบุญ เกี่ยวกับงานศพนั้นที่จะได้บุญจริง ๆ ควรทำอย่างไรและชี้ให้เห็นโทษของการทำบุญที่ไม่ถูกต้อง การกระทำที่ฟุ่มเฟือย ตลอดจนการฆ่าสัตว์ตัดชีวิตมาทำบุญ ผลที่ได้รับจะได้บาปมากกว่าได้บุญ พระสงฆ์ไม่ควรสนับสนุนให้มี งานศพที่ใหญ่โตหรูหรา และทำผิดวัตถุประสงค์ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าทำโดยถูกต้อง ผู้ตายจะได้รับประโยชน์จากการกระทำของเรา และผู้จัดงานศพก็จะได้รับความสุขใจจากการทำบุญในครั้งนี้

การจัดงานศพยังมีการเข้าใจผิดอยู่อีกอย่างหนึ่ง คือการบวชลูกหลานเพื่ออุทิศศพ หรือที่เรียกว่าบวชหน้าไฟ เข้าใจผิดว่า ถ้าผู้ใดบวชอุทิศแล้วจะช่วยให้อิสรภาพของผู้ตายไปสวรรค์ได้นั้น ก็ไม่เป็นความจริง ถ้าผู้ตายทำความชั่วไว้มาก วิญญาณก็ต้องไปสู่อบายภูมิ ถึงแม้จะมีลูกหลานบวชให้สักร้อยคน ก็ไม่สามารถช่วยให้วิญญาณนั้นไปสู่สวรรค์ได้เลย แต่ถ้าผู้ตายเป็นผู้ที่ประกอบแต่กรรมดี วิญญาณก็จะไปสู่สวรรค์ชั้นใดชั้นหนึ่ง ถึงแม้จะไม่มีใครบวชอุทิศให้เลย วิญญาณก็ไม่ลงสู่อบายภูมิ อีกประการหนึ่งคือผู้บวช ก็บวชเพียงหนึ่งวัน หรือสองวัน ศีลก็ยังไม่รู้ ธรรมก็ยังไม่ได้ปฏิบัติ จะเอาคุณงามความดีที่โหมมาส่งวิญญาณของผู้ตายให้ขึ้นสวรรค์ได้ และยิ่งไปกว่านั้น บางรายจับเอาเด็กที่ไร้เดียงสา มาโกนผมห่มผ้าเหลือง ให้เด็กบวชเป็นสามเณรรับศีล ๑๐ เด็กนั้นอาจทำผิดศีลเพราะความหิวโหย หรือเพราะความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ยังเป็นการสร้างบาปให้เด็กอีกด้วย

การกระทำความผิดที่กล่าวมาแล้วนี้ ได้กุศลหรือไม่ คำว่า กุศล คือความฉลาด ผู้ที่ฉลาดย่อมทำแต่สิ่งที่ดีมีประโยชน์ ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ถ้าการทำนั้นไม่เป็นประโยชน์ จะเรียกว่าเป็นผู้ที่ฉลาดได้อย่างไร อีกอย่างในเรื่องของการตาย แม้ผู้นั้นจะตายอยู่ในป่า ปลอยให้นกกา กิน ไม่มีการเผา การฝังหรือไม่มีการบวชอุทิศ แต่ถ้าวินัยที่ตายนั้น เป็นพระอรหันต์ ก็สามารถเข้าสู่พระนิพพานได้ เข้าสู่แดนวิมุตหลุดพ้นไม่ต้องมาเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารอีกต่อไป นี่คือความจริง

๒.๑๒ รูปแบบของการจัดงานศพของชุมชนในตำบลทับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี

สำหรับรูปแบบของการจัดงานศพหรือประเพณีเกี่ยวข้องกับกาตายนั้น ในสมัยพุทธกาล ใช้วิธีการเผา เช่น กรณีมารดาของท่านสังกัจจามณเฑียร หรือของนางสิริมา การฝังกรณีของบุตรเศรษฐีชื่อว่ามัญญกุณฐลี หรือการทิ้งไว้ตามป่าช้าผิบบนในกรณีของศพที่พระภิกษุในพระพุทธานุสาไปบังสุกุลเอาผ้าห่อศพมาตัดเย็บเป็นจีวรสำหรับนุ่งห่มหรือเป็นการนำศพไปลอยน้ำคงคาตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ ในทางพระพุทธศาสนาการดำเนินการทำศพนั้นจะใช้รูปแบบที่ไม่ยุ่งยากเหมือนกับศาสนาพราหมณ์ คือ โดยมากจะใช้วิธีเผาซึ่งหากจะกล่าวถึงรูปแบบของพิธีกรรมการเผานั้นจะทำโดยการทำเชิงตะกอนด้วยไม้แห้ง จากนั้นนำศพผู้ตายไปวางไว้ข้างบนจากนั้นจะนิมนต์พระภิกษุมานั่งพิจารณาจากนั้นก็ทำการเผาโดยการเผานั้นเป็นหน้าที่ของสัปเหร่อ การจัดงานศพในสมัยพุทธกาลนั้นจะไม่มีการเปียบพิธีกรรมมากมายนักเนื่องจากสังคมเห็นว่าเมื่อคนตายแล้วไม่รู้จะทำอะไรมากนักแค่เผาก็เป็นเสร็จเรื่อง แต่เมื่อเผาเสร็จแล้วเท่านั้นเป็นสิ่งที่สำคัญคือการทำบุญอุทิศไปให้โดยการบริจาคทาน

^{๔๓} สัมภาษณ์ นายประจักษ์ อุตโรกุล, ปราชญ์ชาวบ้านในตำบลทับกุง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๘.

แก่ภิกษุสงฆ์และตั้งตัวด้วยการรักษาศีลเจริญภาวนาเพื่ออุทิศส่วนบุญให้กับผู้ที่จากไป เป็นเหตุที่ผู้มีชีวิตอยู่จะพึงทำหรือสร้างเหตุแห่งความดีนั้น^{๔๔}

ส่วนรูปแบบการจัดงานศพที่ปรากฏในในตำบลดับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธาณีนั้น จากการศึกษาพบว่าประเพณีการทำศพของสังคมไทยนั้นมีรูปแบบการทำศพอยู่ ๒ ประการ คือ การเผา และการฝังแต่รูปแบบที่นิยมทำกันมากในสมัยนี้ก็คือ การเผา เพราะสะดวกไม่เปลืองพื้นที่มากนักแค่ไปจัดงานที่วัดก็เป็นอันเสร็จพิธีส่วนการฝังนั้นจะต้องอาศัยพื้นที่ในการฝังซึ่งเป็นพื้นมากแต่ปัจจุบันที่มีจำเพาะ ดังนั้น โดยมากจึงนิยมการเผามากกว่าแต่ก็มีบ้างสำหรับบางพื้นที่ซึ่งนิยมการฝังอยู่เมื่อนำเอารูปแบบทั้งสองแนวความคิดมาเปรียบเทียบกันเราจะพบว่าในสมัยพุทธกาลมีรูปแบบที่มากกว่าแต่เป็นรูปแบบที่ค่อนข้างง่ายและไม่ยุ่งยาก ส่วนสมัยปัจจุบันรูปแบบการจัดงานศพมีเพียงสองรูปแบบแต่เป็นรูปแบบที่มีขั้นตอนการดำเนินการที่ค่อนข้างมาก

๒.๑๓ คุณและโทษของการจัดงานศพของชุมชนในตำบลดับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี

จากการศึกษาแนวคิดเรื่องความตายที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาว่าทั้งหมดเราจะพบว่าพระพุทธศาสนาได้มีหลักคำสอนหรือการอธิบายเกี่ยวกับคุณและโทษของการตาย ซึ่งเราสามารถที่จะพิจารณาได้ดังนี้

๒.๑๓.๑ คุณค่าของการจัดงานศพของชุมชนในตำบลดับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี

วันนี้ไปงานฌาปนกิจ (เผาศพ) ที่วัดภูทองเทพนิมิต ได้ฟังพระเทศนาธรรมจากพระครูนิมิตสาธุวัฒน์ รองเจ้าคณะอำเภอหนองแสง ท่านเทศน์เรื่องคุณค่าของการจัดงานศพ ผู้วิจัยสามารถเรียบเรียงไว้ ดังนี้

“ประเพณีจัดงานศพมีมาแต่โบราณ มาแต่บรรพบุรุษ เขามีเหตุผลในการจัดงานศพ มีสาระสำคัญที่เป็นประโยชน์อยู่สี่อย่างคือ "รวมญาติ" "ประกาศความดี" "สร้างบุญบารมี" "ทำหน้าที่ของความเป็นคน" สี่อย่างนี้แหละเป็นสาระสำคัญของการจัดงานศพ

ประการที่หนึ่ง "รวมญาติ" ถ้าตายแล้วรีบเอาไปเผาหรือฝังเสียโดยเร็ว ก็ไม่ได้รวมญาติ เพราะไม่มีใครรู้ แม้รู้ว่าก็ไม่ทันเวลา การจัดงานศพต้องเตรียมการหลายอย่าง ระหว่างเตรียมการอยู่ ก็ส่งข่าวไปถึงญาติพี่น้อง มิตรสหาย บอกกำหนดการเริ่มงาน และวันฌาปนกิจ ว่าวันใดที่วัดไหน การรวมญาตินั้นจะได้วิสาสะ ได้ถามทุกข์สุขติดต่อกัน ได้คุ้นเคยกัน ที่ยังไม่รู้จัก จะได้รู้จักมักคุ้นกันต่อไป ได้แนะนำกัน ลูตใครหลานใคร จากฝ่ายพ่อหรือฝ่ายแม่ ได้ประโยชน์ทั้งผู้ไปร่วมงานและเจ้าภาพ เจ้าภาพได้คลายความทุกข์โศกเศร้า ได้รับความอบอุ่น การรวมญาติ เป็นการแบ่งปันความสุขให้แก่เจ้าภาพ และแบ่งปันความทุกข์จากเจ้าภาพมาคนละเล็กละน้อยๆ ทำให้เจ้าภาพมีความสุขขึ้น ผู้ไปร่วมงานก็ได้ปฏิสัมพันธ์กันในเครือญาติ

ประการที่สอง "ประกาศความดี" ประวัตินี้ผู้ตายเป็นอย่างไร สร้างคุณประโยชน์อะไรบ้าง เป็นลูกเต้าเหล่าใคร มีพี่น้องกี่คน ใครบ้าง มีลูกกี่คน ทำอาชีพอะไร มีคุณวุฒิอะไร มีคุณความดี

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายหนู ปัสสา, ปราชญ์ชาวบ้านในตำบลดับกุง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๘.

อะไรบ้าง มีความสำเร็จในหน้าที่การงานอย่างไร โดยเฉพาะวันฉาปนกิจเป็นวันที่รวมญาติมากเป็นพิเศษ จึงมีการอ่านประวัติของผู้ตาย เพื่อประกาศความเป็นปึกแผ่น ความมั่นคงของลูกหลานด้วย จึงเรียกว่าประกาศความดี

ประการที่สาม "สร้างบุญบารมี" คือการทำบุญอุทิศให้ผู้ตายเป็นสะเปียงติดตัวไปในภพหน้า เป็นการเพิ่มบุญบารมีที่ทำมาก่อนแล้วของผู้ตาย ให้เพิ่มทวียิ่งขึ้น และเป็นการสร้างบุญบารมีของลูกหลานเองด้วย เพราะการทำบุญย่อมได้บุญอยู่แล้ว ยิ่งได้อุทิศให้ผู้ตายหรือผู้อื่น ย่อมได้บุญอีกต่อหนึ่ง เป็นการสร้างบุญบารมีสองต่อ

ประการที่สี่ "ทำหน้าที่ของความเป็นคน" เพราะคนต้องมีความกตัญญูรู้คุณ ต่อบุพการี หรือผู้มีพระคุณของตน การจัดงานศพเป็นการให้เกียรติกับผู้ตาย ความจริงการทำหน้าที่ของความเป็นคน ก็ต้องทำมาก่อนแล้ว เมื่อท่านยังมีชีวิตอยู่ แต่ถ้าไม่จัดงานศพ ก็ยังไม่ครบถ้วนของความเป็นคน เพราะคนเท่านั้นที่ทำหน้าที่นี้ได้ ลูกวัวลูกควายไม่สามารถทำได้ ไม่เคยมีลูกวัวตัวไหนคาบหญ้าไปให้แม่วัวหรือพ่อวัวกิน ดดยเฉพาะลูกวัวหรือลูกสัตว์ทั่วไป เมื่อโตขึ้นก็ขาดความสำนึกรู้ว่าเป็นพ่อแม่ของมัน เพราะมันไม่ใช่คน คนเท่านั้น"ที่ทำหน้าที่ของความเป็นคน"ได้

ผลแห่งความดีที่ทำไว้ หรือประโยชน์ที่ได้รับ ท่านเรียกเป็นภาษาบาลีว่า อานิสงส์ ความดีที่ทำลงไป ถ้าทำให้ถูกต้อง ผลแห่งความดีย่อมมีปรากฏ คิดแต่สิ่งที่ดีๆ อานิสงส์ที่เกิดขึ้นคือ ความสุขใจสบายใจ ความเบิกบาน ความสดชื่น สุขภาพกายย่อมดีตามขึ้นมาด้วย พูดแต่คำที่ดีๆ ที่มีประโยชน์ไม่มีการโกหกมดเท็จ ไร้ซึ่งเล่ห์เหลี่ยมมารยา อานิสงส์ที่ได้มาคือความไว้วางใจ คำพูดก็จะเป็นคำพูดที่มีค่ามีความได้ คนอื่นก็เกิดความเชื่อถือเรา

ทำแต่ความดี ไม่เบียดเบียนใคร เข้าใจในความรู้สึกเขา เข้าใจความรู้สึกเรา อานิสงส์ที่ได้ก็คือ จะเป็นที่รักเคารพของคนอื่น

การไปงานศพ ไปเพื่อทำความดี หรือแม้ว่าไปตามหน้าที่ อานิสงส์ที่ได้ก็คือ ได้ร่วมไว้อาลัย ได้ทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย ได้เข้าวัดเข้าวา ได้ศึกษาศาสนพิธี ได้ทำความดีกับญาติผู้ตาย ได้ฟังพระสารถยธรรม ได้ทำจิตให้เป็นบุญกุศล ได้ทำตนให้เป็นประโยชน์ ได้เห็นโทษของความประมาท ได้ฉลาดในการใช้ชีวิต ได้ข้อคิดสอนใจ ได้เตรียมใจก่อนตาย”^{๔๕}

๒.๑๓.๒ โทษของการจัดงานศพของชุมชนในตำบลทับกุง อำเภอนองแสง จังหวัดอุดรธานี

การจัดงานศพของชุมชนในตำบลทับกุง อำเภอนองแสง จังหวัดอุดรธานี มีองค์ประกอบด้านความเชื่อทางศาสนาและความเชื่อในเรื่องอื่น ๆ ที่มีอยู่ในองค์ประกอบของประเพณีและสังคมอยู่เป็นจำนวนมาก มีความเชื่อในศาสนาแบบโบราณ หรือความเชื่อท้องถิ่น และความเชื่อในทางพระพุทธศาสนา ความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ปะปนอยู่ทำให้คนในการจัดงานศพของชุมชนในตำบลทับกุง อำเภอนองแสง จังหวัดอุดรธานีจำเป็นที่จะต้องคำนึงถึงความเชื่อต่าง ๆ นั้นอยู่ ทำให้การจัดการเรื่องศพเป็นเรื่องที่ยุ่งยาก นอกจากประเด็นเรื่องความเชื่อแล้วยังมีประเด็นเรื่องค่านิยมของสังคมที่บางอย่างเป็นสิ่งที่ต้องทำทั้ง ๆ ที่ฐานะและความสามารถของครอบครัวหรือบุคคล

^{๔๕} พระครูนิมิตสารวัฒน์ รองเจ้าคณะอำเภอนองแสง เทศนาในงานฉาปนกิจ (เผาศพ) ณ วัดภูทอง เทพนมิต ตำบลทับกุง อำเภอนองแสง จังหวัดอุดรธานี วันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๕๘.

นั้นไม่สามารถที่จะดำเนินการได้ก็ต้องทำเป็นต้น เป็นเหตุทำให้เกิดปัญหาในการทำศพของผู้ตายขึ้น ซึ่งปัญหาดังกล่าวนั้นมีอยู่หลายประการโดยที่เราสามารถแบ่งพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

๑) ปัญหาทางด้านสังคม เป็นปัญหาที่เกิดจากการมีค่านิยมผิด ๆ บางประการในบางสังคมหรือบางท้องถิ่นที่ปฏิบัติกันมาเป็นระยะเวลานานจนบางแห่งกลายมาเป็นประเพณีไปโดยค่านิยมที่ผิด ๆ ดังกล่าวนั้นก็ได้แก่

(๑) ค่านิยมเรื่องการจัดงานศพให้เอิกเกริกด้วยการมีงานเลี้ยง ค่านิยมนี้ถือเป็นเรื่องที่ทำกันมานานเมื่อบ้านใดมีงานศพ ญาติ ๆ ต้องช่วยเหลือกันจัดงานศพอย่างยิ่งใหญ่ให้สมเกียรติของผู้ตายเป็นเหตุให้ผู้ที่มีรายได้น้อยจำเป็นที่ต้องหาทุนรอนมาทำงานศพซึ่งผลจากการกู้หนี้ยืมสินมาทำงานศพนั้นก็เป็นการที่ผู้ยืมจะต้องแบกรับเป็นเหตุให้กลายมาเป็นเรื่องทำนองว่า “คนตายขายคนเป็น” คือเมื่อมีคนตายแล้วญาติ ๆ จะต้องหาเงินมาทำศพเป็นจำนวนมาก หากครอบครัวใดมีรายได้หรือฐานะดีก็ไม่มีปัญหาอะไร แต่ถ้าเป็นครอบครัวที่ยากจนภาระที่ต้องแบกรับเพราะค่านิยมแบบผิด ๆ เช่นนี้ย่อมเป็นเรื่องที่สร้างปัญหาให้มาก ดังนั้น การจัดงานศพโดยคำนึงถึงหน้าตาทางสังคมหรือต้องทำตามกรอบค่านิยมของสังคมที่นิยมในเรื่องความฟุ่มเฟือยต่าง ๆ ดังกล่าวมาจึงเป็นเหตุทำให้เกิดปัญหาแก่ผู้ที่ไม่พร้อม ฐานะยากจนได้ และจากปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวก็อาจจะทำให้เกิดปัญหาทางสังคมด้านอื่น ๆ ตามมาด้วย^{๘๖}

(๒) ค่านิยมเรื่องการให้มีการพนันในงานศพ ปัญหาประการที่สองของการจัดงานศพประการต่อมาก็คือปัญหาเรื่องค่านิยมที่มีในงานศพก็คือการนำเอาการพนันเข้ามาเล่นในงานศพโดยเชื่อว่าหากมีการนำเอาการพนันมาเล่นย่อมทำให้งานศพไม่เจียมเหงามา เป็นเหตุให้มีการเล่นการพนันกันในงานศพในหลาย ๆ ท้องถิ่นของไทย โดยเฉพาะในบางจังหวัดของภาคอีสาน การเล่นการพนันในงานศพถือว่าเป็นเรื่องถูกต้องตำรวจไม่จับเพราะถือว่าเป็นงานเสรีโคก การพนันมีส่วนทำให้งานศพนั้นเฮฮาสนุกสนานไม่เหงา การอนุญาตให้มีการพนันเกิดขึ้นในงานศพย่อมก่อให้เกิดภาพลักษณ์ที่ไม่ดีกับงานศพและมีปัญหาเรื่องอบายมุขเข้ามา แทนที่งานศพจะเป็นงานบุญกุศลกลับเป็นงานที่นำไปสู่อบายมุขเป็นโทษแก่เจ้าภาพและภาพลักษณ์ที่ดีของสังคม^{๘๗}

(๓) ค่านิยมการจัดการแสดงในงานศพ ในภาคกลางบางจังหวัดนิยมที่จะนำเอาการแสดงมาเล่นในงานศพโดยมีคตี่ว่างานศพเป็นงานที่ก่อให้เกิดความเศร้าโศกถ้ามีงานรื่นเริงในงานก็จะไม่ก่อให้เกิดภาวะเศร้าโศกเสียใจอย่างนั้นจึงนำการแสดง ซึ่งการใช้วงดนตรีบรรเลงในงานศพก็เป็นอีกรายละเอียดหนึ่งที่เจ้าภาพจัดไว้เพื่อเป็นการไว้อาลัยแด่ผู้ล่วงลับ ทั้งนี้ยังขึ้นอยู่กับฐานะและความพึงพอใจของเจ้าภาพที่นิยมจ้าง “สล่าแห่” มาบรรเลงเพลงขับกล่อมเพื่อผ่อนคลายบรรยากาศของความโศกเศร้าให้กับผู้ร่วมไว้อาลัย จึงไม่น่าแปลกใจเลยที่งานศพเมื่อเกือบ ๗๐ ปี จะมีบรรยากาศเสียงดังอีกที่ก็เหมือนงานรื่นเริงเพื่อแสดงเจตนาดังกล่าวซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดความเสียหายมากกว่าจะเป็นคุณแก่ผู้ตายเพราะเป็นเหตุทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกันขึ้นเนื่องจากการอาละวาดเมาสุราชกต่อยกันขึ้น กรณีดังกล่าวก็เป็นเรื่องที่เกิดจากค่านิยมที่ผิด ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมไทย

^{๘๖} สัมภาษณ์ นายปฐม วงษ์ไทย นายกองค์การบริหารส่วนตำบลทับกุง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๕๘.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน.

๔) ค่านิยมในเรื่องการประดับตกแต่งสถานที่งานศพที่ต้องวิจิตรตระการตา นับเป็นอีกประเด็นหนึ่งของปัญหาที่เกิดขึ้นในงานศพก็คือค่านิยมเกี่ยวกับการประดับตกแต่งงานศพอย่างอลังการ โดยที่เจ้าภาพเห็นว่าเพื่อเป็นเกียรติแก่คนตายจึงได้ทำสิ่งสวย ๆ งาม ๆ ให้เกิดขึ้นเป็นสิ่งสุดท้ายที่ทำให้ผู้ตาย ซึ่งหากคนที่มียารายได้ก็คงไม่มีปัญหาแต่ค่านิยมเหล่านี้ได้ถูกยึดถือมาเป็นประเพณี ทำให้เกิดการสืบทอดกันมาจนกลายเป็นว่างานศพจะต้องมีเรื่องเหล่านี้อยู่ นั่นหมายความว่าเจ้าภาพจะต้องแบกรับภาระเรื่องค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับเรื่องนั้นอยู่พอสมควร

๔.๔.๒ ปัญหาด้านการศึกษา ปัญหาด้านการศึกษานี้ก็เกิดจากกรณีความเชื่อและค่านิยมที่ไม่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของการจัดงานศพตามแนวทางของพระพุทธศาสนา คือความเรียบง่ายและก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่สุจริตจะนำไปสู่การก้าวไปสู่การเรียนรู้ธรรมอันเกิดจากการรู้เท่าทันในความเปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิต สังคมไทยในยุคปัจจุบันนี้การไปร่วมงานศพนั้นถือว่าเป็นเรื่องของสัญลักษณ์และพิธีกรรมหรือมารยาททางสังคมเท่านั้นไม่ได้เป็นไปเพื่อการเรียนรู้เรื่องการตายและชีวิต หรือเป็นเหตุก่อให้เกิดการเรียนรู้ในความจริงของชีวิตและจะได้พัฒนาไปสู่การดำเนินชีวิตที่ไม่ประมาท ซึ่งในการจัดงานศพหรือการไปร่วมงานศพนั้นถือได้ว่าเป็นงานที่เป็นเรื่องของการศึกษาและการเรียนรู้ในทางพระพุทธศาสนามากที่สุดเพราะในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์ก็อาศัยเหตุของการตายนี้เองเป็นเหตุเริ่มต้นการสั่งสอนให้สังคมได้สติและระลึกคุณค่าของการตายแล้วนำมาเป็นอนุสติเพื่อการศึกษาเรียนรู้ในชีวิต แต่ปัจจุบันนี้สังคมไทยแทบไม่ได้อะไรเลยจากการไปร่วมงานศพซ้ำร้ายกลับไปได้สิ่งที่ไม่ใช่ธรรมะกลับมา เช่น เมากลับมาหรือมีหนี้มีสินกลับมาจากการเล่นการพนันในงานศพ เป็นต้น ซึ่งประเด็นนี้ก็ถือได้ว่าเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่มีความสำคัญและเป็นปัญหาที่เด่นชัดมาก

๔.๔.๓ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ สำหรับประเด็นเรื่องปัญหาทางด้านเศรษฐกิจนี้ถือเป็นปัญหาหลักของสังคมไทยโดยเฉพาะเศรษฐกิจในงานศพที่งานศพแต่ละครั้งนั้นมีค่าใช้จ่ายเป็นจำนวนมากซึ่งล้วนเป็นค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นกับงานศพ เช่น ค่าจัดเลี้ยง ค่าสุรา อาหาร และค่าตกแต่งสถานที่ เป็นต้น ซึ่งรวมกันแล้วก็มากกว่า ๕๐,๐๐๐ บาทต่อครั้ง ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาประชาชนส่วนใหญ่ในสังคมต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายในงานศพเป็นจำนวนมากเฉพาะค่าดนตรีที่มาแสดงในงานเพื่อสร้างบรรยากาศในงานศพก็ต้องใช้เป็นจำนวนมาก ปัญหางานศพที่มีผลต่อเศรษฐกิจของสังคมนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่มีมานานและคงยังมีต่อไปหากว่าสังคมไทยไม่เร่งจัดระเบียบการจัดงานศพให้เรียบง่ายและลดค่าใช้จ่ายในงานศพลงปัญหานี้จึงจะไม่ได้รับผลกระทบต่อสังคม

๒.๑๔ ขั้นตอนของการจัดงานศพของชุมชนในตำบลทับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี

ความตายเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนต้องประสบ เมื่อบุคคลในครอบครัวใดตายลงก็เป็นหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวนั้นหรือผู้ที่เกี่ยวข้องจะต้องจัดงานศพตามประเพณี ในสมัยโบราณหรือครั้งพุทธกาล ประเพณีการจัดงานศพไม่ซับซ้อนมีพิธีมากเช่นปัจจุบัน ในปัจจุบันประเพณีการจัดงานศพของพุทธศาสนิกชนชาวไทยเปลี่ยนไปจากเดิมมาก และแต่ละท้องถิ่นก็จัดงานศพแตกต่างกันไปตามความนิยมและตามฐานะของเจ้าภาพ อย่างกรณีการจัดงานศพของชาวตำบลทับกุงก็เช่นเดียวกัน ก็มีประเพณีพิธีกรรมข้อปฏิบัติและความเชื่อ ในประเพณีการจัดงานศพตามลำดับ ดังนี้

๒.๑๔.๑ ข้อปฏิบัติเมื่อมีคนป่วยใกล้ตาย

ตามปกติ ผู้ป่วยใกล้ตายทั่วไป มักรู้สึกทุกข์ทรมานจากความเจ็บปวดทางร่างกาย และหวาดกลัวต่อความตายที่อาจจะมาถึงตน ความรู้สึกทางลบเหล่านี้เกิดจากการขาดสติ จึงต้องอาศัยลูกหลานญาติพี่น้องมาให้กำลังใจ เตือนสติผู้ป่วยใกล้ตาย ดังมีข้อปฏิบัติต่อคนป่วยใกล้ตาย คือการบอกทางแก่คนป่วยใกล้ตาย และการใช้สัญญาณบอกข่าว ดังนี้

๑) การบอกทางแก่คนป่วยใกล้ตาย จากการสัมภาษณ์นายคำมี ศาลา ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้าน บ้านทับกุง พบว่า เมื่อคนป่วยใกล้ตายญาติพี่น้องก็จะพากันมาดูใจเป็นครั้งสุดท้ายและบอกให้คนป่วยไม่ต้องกังวล ไม่ต้องอาลัยอาวรณ์ ให้ไปดี มีอะไรจะสั่งเสียก็ให้บอกลูกหลานหรือญาติ มีบางรายที่มีคนป่วยใกล้ตายที่มีลูกหลานไปทำงานต่างจังหวัดหรือไม่ได้อยู่ด้วยกัน คนป่วยจะเกิดความกังวลต้องรอให้ลูกหลานมาครบทุกคนก่อนคนป่วยถึงจะยอมจากไปก็มี บางครั้งคนที่ป่วยหนักก็จะมีกรมอบมรดกให้กับลูกหลานและจะสั่งเสียว่าใครจะได้รับอะไรบ้าง ลูกหลานก็จะทำตามตามที่คนป่วยบอก และญาติ ๆ ทุกคนก็จะมาขอขมาลาโทษที่เคยได้ล่วงเกินกับคนป่วย ลูกหลานบางคนก็จะเปลี่ยนเสื้อผ้าให้ใหม่ ใส่รองเท้า นาฬิกาให้ ตามแต่ที่ลูกหลานจะจัดให้ โดยพยายามให้ผู้ป่วยระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย จะได้เกิดบุญเกิดกุศลทำให้คนป่วยจากไปด้วยความสงบ และยังมีคนป่วยบางกรณีที่ป่วยเป็นเดือน ลูกหลานสงสารจะนิมนต์พระมาบังสุกุลตาย บังสุกุลเป็น ทำพิธีตัดเวรตัดกรรม ซึ่งพิธีนี้ทำคล้ายกับพิธีสะเดาะเคราะห์ คือเมื่อมีคนป่วยหนักใกล้ตายนั้น ลูกหลานก็จะสืบทอดหรือทำการต่ออายุให้ด้วยการไปขอข้าวสารตามบ้านต่าง ๆ ในหมู่บ้าน บ้านละ ๑ ฝักกระบอกปูน เอาตามจำนวนอายุของผู้ป่วย และนิมนต์พระ๔-๕ รูป มาทำการสวดต่ออายุ แล้วเสี่ยงทายว่าผู้ป่วยจะอยู่หรือไปช้าเร็วแค่ไหน หากดวงข้าวสารดูครบตามจำนวนอายุหรือเกินกว่าอายุของผู้ป่วยแสดงว่าผู้ป่วยยังไม่สิ้นอายุ ยังยึดอายุของผู้ป่วยให้ได้อยู่กับลูกหลานอีกต่อไป แต่ถ้าดวงข้าวสารดูแล้วไม่ครบตามจำนวนคือน้อยกว่าอายุของผู้ป่วยแสดงว่าผู้ป่วยคนนั้นจะต้องจากไปอย่างแน่นอน วิธีนี้เป็นการเสี่ยงทายที่แม่นยำ จึงมีการปฏิบัติต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งการปฏิบัติต่อคนป่วยใกล้ตาย ลูกหลานญาติพี่น้องที่นิมนต์พระเถระมาสวดต่ออายุ บังสุกุลเป็นให้คนป่วยหนักนั้น มีความเชื่อว่าจะช่วยให้คนป่วยหนักกลายเป็นเบายืดอายุของผู้ป่วยออกไปอีกได้ระยะหนึ่ง หรืออย่างน้อย ๆ คนที่ป่วยใกล้ตายก็จะได้ยินเสียงพระสวดได้ระลึกรู้ถึงคุณพระรัตนตรัย จะมีขวัญกำลังใจที่ดีขึ้น ทำให้จิตใจไม่กังวล แม้จะสิ้นใจก็ตายอย่างสงบ “เป็นเหมือนการบอกหนทางให้คนป่วยที่ใกล้ตาย”^{๕๘}

ประเพณีความเชื่อโบราณ เมื่อมีผู้ป่วยหนักจนถึงขั้นที่ผู้ดูแลรักษาพยาบาลแน่ใจว่าผู้ป่วยนั้นจะต้องถึงแก่ชีวิต ผู้ที่ดูแลผู้ป่วยมักจะนิมนต์พระสงฆ์หรืออัญเชิญพระพุทธรูปมาประดิษฐานไว้ให้ผู้ป่วยแลเห็น และจัดดอกไม้ธูปเทียนใส่กรวยใบตองให้ผู้ป่วยนั้นประนมมือถือแล้วบอกให้ผู้ป่วยระลึกถึงพระรัตนตรัยหรือบอกหนทางให้ผู้ป่วยว่า “พระอะระหัง” ให้ผู้ป่วยได้ยิน โดยเชื่อกันมาแต่โบราณว่า เมื่อผู้ป่วยสิ้นใจจะได้ไปสู่สุคติ ครั้นผู้ป่วยหมดลมหายใจแล้ว ให้จุดธูปหนึ่งพันดอกตามไว้นกหมดเล่ม จึงจะถือว่าถึงแก่กรรมที่ท่าเช่นนี้เพื่อให้แน่ใจว่าผู้ป่วยสิ้นใจจริง ๆ จะได้จัดการศพตามประเพณีต่อไป^{๕๙}

^{๕๘} สัมภาษณ์ นายคำมี ศาลาดี, ปราชญ์ชาวบ้านในตำบลทับกุง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๕๘.

^{๕๙} เรื่องเดียวกัน.

๒) การใช้สัญญาณบอกข่าว จากการสัมภาษณ์นางเพ็ญทอง พลไชยา ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้านทับกุง พบว่า การใช้สัญญาณบอกข่าวการบำเพ็ญบุญกุศลพบว่า โดยเฉพาะเวลาที่มีการตายเกิดขึ้น ก็จะมีการใช้สัญญาณบอกให้รู้ ว่ามีการตายเกิดขึ้นเพื่อให้ญาติพี่น้องและชาวบ้านได้มาร่วมบำเพ็ญกุศลตามประเพณี หมายความว่า หลังรู้ว่าผู้ปวยตายแน่นอนแล้ว ให้เอาซ้องมาตี ๓ ครั้งๆ ละ ๓ ที (สามลา) เพราะสมัยก่อนนั้นมีความเชื่อว่าซ้อง กลอง ระฆังเป็นจะดังเองไม่ได้ ต้องมีคนตี และคนตีนั้นก็ต้องมีเหตุอันควรจึงตีได้ ซึ่งเป็นสัญญาณการบอกข่าวการกระทำกิจกรรมต่าง ๆ หรือแม้ชาวไร่ชาวนาไม่มีนาฬิกาอยู่ท้องถิ่นก็คอยฟังเสียงกลองเสียงโพงที่วัดตีบอกสัญญาณต่าง ๆ แต่ปัจจุบันนี้ในตำบลทับกุง บางหมู่บ้านก็มีการจุดประทัดเป็นสัญญาณ แต่ส่วนใหญ่จะใช้ซ้องเป็นสัญญาณในงานศพเวลาคนตายลง หรือเวลาตั้งศพบำเพ็ญกุศลเวลาสวดมาติกา สวดพระอภิธรรม (การสวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ จะตีตามที่พระสวดจบแต่ละคัมภีร์) เวลาแห่อุริกลับมามาตั้งบำเพ็ญกุศล เป็นต้น^{๙๐} การตีซ้องเป็นสัญญาณนั้น เพื่อเป็นการเตือนสติคนที่ยังไม่ตายให้รู้จักระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย ๓ อย่าง คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์การตีซ้องมักนิยมตี ๓ ครั้งเป็นสัญญาณ ไม่นิยมยิงปืน เพราะปืนเป็นอาวุธสำหรับประหาร ไม่ใช่สัญญาณแห่งเทพเจ้า ไม่เหมาะในการที่จะเอามายิงในงานศพ ซึ่งเป็นสัญญาณแห่งการกระทำที่ไม่ดี^{๙๑}

๒.๑๔.๒ ประเพณีการปฏิบัติต่อศพ

ประเพณีการปฏิบัติต่อศพนั้น มีข้อปฏิบัติพิธีการขั้นตอนในการดำเนินการมากมาย ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะประเพณีการจัดงานศพที่ประชาชนส่วนใหญ่นิยมกระทำอยู่ในเขตตำบลทับกุง ซึ่งจำเป็นต้องกระทำตามกฎหมายและประเพณี มีขั้นตอนตามลำดับต่อไปนี้

๑) การแจ้งข่าวตาย นอกจากการแจ้งตายตามกฎหมายบ้านเมืองแล้ว การแจ้งข่าวให้ผู้เคารพนับถือ ญาติ หรือผู้ใกล้ชิดผู้ตายทราบเรื่องนั้น ชุมชนปฏิบัติเป็นแนวทางไม่แตกต่างกันมากนัก หากเป็นญาติหรือผู้คุ้นเคยกันก็โทรศัพท์ โทรเลข หรือวานไปบอก แต่ถ้าประสงค์ให้ผู้เคารพนับถือโดยทั่วไปทราบ ก็แจ้งทางหนังสือพิมพ์ หรือวิทยุกระจายเสียงก็ได้ในกรณีผู้ตายเป็นพระสงฆ์หรือข้าราชการชั้นสัญญาบัตรหรือเทียบเท่า หรือเป็นผู้ได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ทายกหรือผู้จัดงานศพควรมีหนังสือกราบบังคมทูลลาส่งไปยังสำนักพระราชวังเพื่อทรงทราบ ผู้ตายที่เป็นฆราวาส ทายาทหรือผู้จัดงานศพควรจัดดอกไม้ ธูป เทียนไปพร้อมกับหนังสือกราบบังคมทูลลาด้วย

๒) การเตรียมสถานที่จัดงานศพ ในปัจจุบันโดยเฉพาะในเมือง นิยมจัดงานศพที่วัด ตั้งแต่การอาบน้ำศพไปจนฌาปนกิจ อาจเป็นวัดใกล้บ้านหรือวัดที่ผู้ตายหรือครอบครัวของผู้ตายคุ้นเคย หรือเป็นทายาททายาทของวัดนั้นหรือวัดที่มีฌาปนสถาน (เมรุ) ที่มีเจ้าหน้าที่จัดการศพ และเป็นศูนย์กลางที่ทั้งเจ้าภาพและแขกจะมาในงานศพได้สะดวก หากจัดพิธีทั้งหมดที่วัดเจ้าภาพก็จะได้รับความสะดวก เพราะทางวัดจะเตรียมทุกอย่างให้พร้อมเสร็จ เพียงแต่เจ้าภาพติดต่อทางวัดไว้ล่วงหน้าเท่านั้น^{๙๒} สำหรับพื้นที่ในเขตตำบลทับกุงนั้น นิยมจัดเตรียมงานศพที่บ้านของตนเอง ไม่นิยมจัดที่วัด ซึ่งแตกต่างจากชุมชนเมืองอย่างชัดเจน

^{๙๐} อ้างแล้ว.

^{๙๑} สัมภาษณ์ นางเพ็ญทอง พลไชยา ผู้ใหญ่บ้านทับกุง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๘.

^{๙๒} พระครูนิมิตสารวัตร รองเจ้าคณะอำเภอหนองแสง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๕๘.

๓) การจัดพิธีการงานศพ ในตำบลทับกุงบางงานศพก็มีการจัดงานบำเพ็ญกุศลศพในตอนแรกที่บ้าน ได้แก่พิธีอาบน้ำศพ การตั้งศพ และการสวดพระอภิธรรม แล้วจึงเคลื่อนศพจากบ้านไปฝากหรือเผาที่วัด ดังนั้นเจ้าภาพที่จัดงานศพบางรายที่บ้าน ก็ต้องเตรียมสถานที่รวมทั้งเครื่องใช้เพื่อการนี้โดยอาจจะยืมจากวัด และขอเจ้าหน้าที่จัดการศพของวัดช่วยเหลือ ทั้งนี้อาจขอคำแนะนำจากเจ้าอาวาสวัดหรืออาจารย์เจ้าพิธี สัปเหร่อ มรรคทายกวัดที่จะจัดเผาศพนั้นด้วย โดยมีพิธีการขั้นตอนในการปฏิบัติต่อศพ คือ ประเพณีการอาบน้ำศพ ประเพณีการแต่งตัวศพ ประเพณีการมัดศพ (มัดตราสัง) ประเพณีการตั้งศพ ประเพณีการตามไฟหน้าศพ ประเพณีการชันศพ ประเพณีการไว้ทุกข์ ประเพณีการเอาเงินใส่ปากศพ ตามลำดับดังนี้

(๑) ประเพณีการอาบน้ำศพ ประเพณีการทำอาบน้ำศพของตำบลทับกุงพบว่าเจ้าภาพที่เป็นลูกหลานและญาติพี่น้องผู้ตาย มักจะมีการขอขมาต่อศพก่อน ด้วยการแต่งขันธ ๕ เอาใบตองมาทำเป็นเย็บทำเป็นกรวย แล้วจึงทำความสะอาดศพด้วยการอาบน้ำตามปกติหรือเช็ดตัวให้ศพเท่านั้นแล้วใช้ผ้าหรือผ้าชุบน้ำอุ่น ๆ เช็ดถูและรัดเส้นเอ็นให้กลับเรียบร้อย ถ้าศพนั้นอ้าปากหรือลิ้นตามอยู่ก็จะใช้ผ้าเช็ดเบา ๆ พอให้กลับเหมือนนอนหลับตามปกติ หรืออาจจะทำความสะอาดด้วยการเช็ดตัวด้วยน้ำอบน้ำหอม ประแป้งแต่งตัวให้สวยงาม โดยมีความเชื่อว่าก่อนไปเกิดใหม่ ต้องไปด้วยจิตใจที่ความบริสุทธิ์ ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเกิดชาติหน้าจะได้มีผิวพรรณที่ผุดผ่อง^{๙๓}

การปฏิบัติเกี่ยวกับศพในขั้นแรกได้แก่ การทำความสะอาดให้ศพหรือการอาบน้ำศพ “ตามประเพณีไทยในการอาบน้ำศพ” การฉีดยาป้องกันกลิ่น การแต่งตัวศพ การมัดศพ การบรรจุศพลงหีบ ควรดำเนินการดังต่อไปนี้

ก. การทำความสะอาดศพ ปัจจุบันไม่นิยมอาบน้ำศพด้วยน้ำอุ่นหรือน้ำเย็นแล้วลงขมิ้นชันสดหรือพอกตัวส้มมะกรูดมะนาวดังเช่นในสมัยก่อน^{๙๔} เพียงแต่ทำความสะอาดด้วยการอาบน้ำหรือเช็ดตัวให้แก่ศพเท่านั้น แต่มักจะจัดให้มีการรดน้ำศพเพิ่มขึ้นอีกอย่างหนึ่ง ก่อนการทำความสะอาดศพ มีข้อควรระวังอย่างหนึ่งคือ เมื่อผู้ตายใกล้จะสิ้นใจญาติหรือผู้พยาบาลมักจับมือประณมให้ถืดอกไม้รูปเทียนและบอกหนทางให้ยึดพระรัตนตรัยนั้น เมื่อถึงมรณกรรมแล้วจับมือทอดลงข้างตัวเสีย มิฉะนั้นก่อนถึงเวลารดน้ำศพท่อนมืออาจจะแข็งจับทอดไม่ลงก็ได้

ข. การป้องกันมิให้ศพมีกลิ่นเป็นที่รังเกียจ ปัจจุบันมักจัดการฉีดยาแก่ศพ เพราะศพจะต้องตั้งบำเพ็ญกุศลหลายวัน เพื่อป้องกันมิให้ศพมีกลิ่นเป็นที่รังเกียจแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องยาที่ใช้ฉีดแก่ศพคือน้ำยา (Formalin) ขนาดน้ำยาที่ใช้ก็ต้องแล้วแต่ขนาดของผู้ตาย ซึ่งเจ้าหน้าที่ของทางโรงพยาบาลที่มาฉีดยาจะเป็นผู้แนะนำให้ การฉีดยาน้ำยาเข้าสู่ร่างกายของผู้ตายก็มักฉีดเข้าตามส่วนสำคัญ ๆ ของร่างกายที่จะก่อให้เกิดการเน่า ได้แก่บริเวณทรวงอกและและหน้าท้อง เป็นต้น น้ำยาจะเข้าไปรดส่วนต่างๆ ภายในร่างกายให้แห้ง ทำให้ไม่เน่าและไม่มีกลิ่น แต่หากไม่ใช้วิธีฉีดยา ก็อาจ

^{๙๓} สัมภาษณ์ นายวิรัตน์ ทบเทิบ ผู้ใหญ่บ้านคำหว่าทอง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๘.

^{๙๔} สัมภาษณ์ นายเบ้า บุญยรัตน์, มรรคทายกบ้านหนองประเสริฐ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๘.

ป้องกันกลิ่นได้อีกวิธีหนึ่ง คือใช้น้ำยาฟอร์มาลินกรอกปากของผู้ตามตามสมควรและราดน้ำยาลงบนร่างของผู้ตาย^{๙๕} หรือใช้ใบชาโรยตามตัว

การอาบน้ำศพนี้ จะจัดทำเฉพาะผู้ที่ตายตามปกติเท่านั้น ส่วนผู้ที่ตายอย่างไม่บริสุทธิ์เช่นผูกคอตาย ตกต้นไม้ตาย ฆ่าตัวตาย ฯลฯ จะไม่อาบน้ำศพและไม่ตราสัง แต่เจ้าภาพจะนำศพไปฝัง หรือก่ออิฐถือปูนไว้ตามวัด ปัจจุบันมักนิยมจัดการศพเหมือนศพทั่วไป

(๒) ประเพณีการแต่งตัวศพ จากการสัมภาษณ์จากการสัมภาษณ์นายวิไลธรรมเจริญ เกี่ยวกับประเพณีการแต่งตัวศพพบว่า เมื่ออาบน้ำศพหรือรดน้ำศพเสร็จก็จะมีการแต่งตัวให้ศพ เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยเป็นที่สบายตาแก่ผู้ที่มาในงาน โดยมีการเปลี่ยนเสื้อผ้าให้ใหม่ มีการหวีผม นุ่งผ้าศพ ใส่เสื้อกลับข้างกลัดกระดุมข้างหลังให้แตกต่างจากคนเป็น แต่ปัจจุบันการแต่งตัวศพนั้นมักแต่งตัวตามปกติทั่วไป ไม่ใส่กลับข้างกลัดกระดุมโดยใส่เสื้อผ้าที่คนตายชอบใส่ หรือนิยมเป็นผ้าไหมหรือเสื้อผ้าที่สวยงามบางหมู่บ้านก็จะนิยมใส่ชุดขาวให้ โดยมีความเชื่อว่าเป็นสีที่บริสุทธิ์ จะได้ไปเกิดใหม่ด้วยความบริสุทธิ์นั่นเอง และมีการหวีผมไปข้างหลัง และนำหวีที่หวีผมแล้ว หักเป็นออกเป็น ๓ ท่อน โยนทิ้งใส่ไปในโลง และมีการทาแป้ง พรมน้ำหอม เสื้อที่ปูรองศพคนตายนั้นก็ต้องกลับข้างด้วยเช่นกัน โดยมีความเชื่อว่าการหวีผมให้หวีไปข้างหลังนั้น เพื่อแสดงให้รู้ว่าเขาตายแล้ว การทาแป้งเพื่อดับกลิ่นของผู้ตาย การที่เราสวมเสื้อให้ศพกลับข้าง หรือนึกให้ขาดนั้น เชื่อว่าเมื่อวิญญาณได้เดินทางไปยังโลกหนึ่งจะไม่มีวิญญาณอื่นมาแย่งเสื้อไปใส่ และการที่หวีผมทาแป้งให้เพื่อ เมื่อญาติพี่น้องทำให้อย่างไร วิญญาณผู้ที่ล่วงลับก็จะได้ใส่เสื้อผ้าที่ญาติพี่น้อง ลูกหลาน หรืออยู่ในสภาพที่เราแต่งให้เขา ในสมัยโบราณการแต่งตัวศพต้องใช้ผ้าขาวทำนองเดียวกันกับอุบาสกอุบาสิกา นุ่งขาวห่มขาว หากแต่การนุ่งให้ศพนั้น นิยมใช้ผ้าขาวสำหรับนุ่ง ๒ ชั้น คือมีการนุ่งผ้า ๒ ชั้น ชั้นในเอาชายพกไว้ข้างหลังแล้วจึงนุ่งทับข้างนอก ส่วนอีกชั้นหนึ่งนั้นเอาชายพกไว้ข้างหน้าสำหรับผ้าห่มนั้นให้ห่มด้วยผ้าขาวเฉยียงบ่า การที่นุ่งกลับชายพกอยู่ข้างหลังนั้นเป็นกิจวัตรที่นุ่งของคนตาย และการที่นุ่งโดยมีชายพกอยู่ข้างหน้านั้น เป็นกิจวัตรที่นุ่งสำหรับคนเป็น^{๙๖} การแต่งตัวให้คนตาย จะแตกต่างจากการแต่งตัวของคนที่มีชีวิต แต่ปัจจุบันการแต่งตัวศพนั้น มักแต่งตามแบบที่ผู้ตายเคยแต่งในขณะที่มีชีวิตอยู่ มักจะใช้เสื้อผ้าชุดใหม่ ๆ หรือชุดที่ผู้ตายชอบสวมใส่ ครั้นสวมใส่เรียบร้อยแล้ว ก็จะแต่งหน้าหรือหวีผมให้แก่ผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย

(๓) ประเพณีการมัดศพ (มัดตราสัง) จากการสัมภาษณ์สัมภาษณ์นายแสวงจันเมืองคุณ มรรคทายกบ้านหนองประเสริฐ เกี่ยวกับประเพณีการมัดศพ (มัดตราสัง) พบว่า เมื่อแต่งตัวศพเสร็จเรียบร้อยแล้ว ก็จะมีการมัดศพหรือมัดตราสัง โดยสัปเหร่อจะเป็นผู้มัด มีการเอาด้ายดิบมามัดศพเรียกว่าตราสัง มัดเป็นบ่วง ๓ เปลาะ ก่อนตราสัง สัปเหร่อจะทำถุงผ้าขาวสวมศีรษะของศพสวมมือทั้งสองข้างแล้วให้ถือกรวยดอกไม้ธูปเทียนและสวมเท้าแล้วใช้ด้ายดิบเส้นขนาดนิ้วก้อย ทำเป็นบ่วงสวมคอ บ่วงที่สองรัดรอบหัวแม่มือและข้อมือทั้งสองข้างให้ติดกัน บ่วงที่สามรัดรอบหัวแม่เท้าและข้อเท้าทั้งสองข้างให้ติดกัน เรียกว่าตราสังหรือดอยใน เมื่อเสร็จแล้วด้วยผ้าขาวยาวสองทบ ชายผ้าทั้ง

^{๙๕} สัมภาษณ์ พระครูอุดมธรรมรักขิต เจ้าอาวาสวัดสว่างธรรมคุณ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๕๘.

^{๙๖} สัมภาษณ์ พระปลัดพรศักดิ์ ฐานุตโตโร เจ้าอาวาสวัดใหม่บูรพาราม สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๕๘.

สองอยู่เหนือศีรษะสำหรับหมวดเป็นต้นหอย แล้วมัดด้วยด้ายดิบขนาดหัวแม่มือ มัดขึ้นมาเป็นเปลาะ ๆ โดยมีความเชื่อว่า เพื่อกันไม่ให้ศพเบ่งขยายตัวได้ในเวลาขึ้นอืดรัดด้ายกับชายผ้าที่หมวดเป็นกันหอย อยู่บนศีรษะให้แน่น แล้วเหลื่อชายเส้นด้ายที่มัดนั้นปล่อยไว้พอสมควรที่พอจะเป็นสายยาวออกมานอก โลงได้ แล้วยกศพที่มัดแล้วนั้นวางลงในโลงซึ่งเตรียมไว้เรียบร้อยแล้ว^{๙๗}

(๔) ประเพณีการตั้งศพ จากการสัมภาษณ์นายแสวง ทับเอี่ยม มรรคทายก บ้านโนนเชียงคำ เกี่ยวกับประเพณีการตั้งศพ พบว่า ก่อนยกศพลงโลงนั้น จะมีไม้ไผ่ ๔ อันผ่าเป็นซี่ กวางเรียงรองพื้นโลง ซึ่งสมัยก่อนโลงศพมักเป็นโลงที่ทำเองพื้นจึงใช้ไม้ไผ่รองเป็นซี่ห่างกันเล็กน้อย เพื่อให้อากาศถ่ายเท หรือน้ำเหลืองศพหยดลงใต้โลงได้ แต่ปัจจุบันมักใช้โลงสำเร็จหรือโลงเย้นจึงไม่ค่อยมีไม้ไผ่รองโลงศพเหมือนสมัยก่อน และมีการเอาหนามวางเพื่อช่วยปัดรังควาน คือจะใช้หนาม กวาดภายในโลงเพื่อให้สิ่งไม่ดี สิ่งที่เป็นเสนียดจัญไรออกไปจากโลงนี้ เหมือนกับเป็นการบอกว่าโลงนี้มี เจ้าของแล้ว เขากำลังจะมาอาศัยอยู่ใหม่ทำนองนั้น การตั้งศพจะหันศีรษะของคนตายไปทางทิศ ตะวันตก โดยมีความเชื่อว่า พระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกเปรียบเหมือนลัคนาดูโลก (เกิด) ส่วน พระอาทิตย์ตกดินเหมือนปิดตาไม่เห็นโลก (ดับ) ให้ศพดูพระอาทิตย์ตกดิน คือได้ตายไปแล้ว และเชื่อกันว่าทิศตะวันตกเป็นทิศของคนตาย ความหมายของคำว่า ” ตก ” ในที่นี้ก็คือการดับนั่นเอง^{๙๘} การตั้งศพนั้น จะตั้งไว้ที่บ้านเพื่อบำเพ็ญกุศลก็ดี จะเอาไปถือน้ำหรือฝักก็ดีตลอดจนตั้งบนเชิง ตะกอนเพื่อเผา ถือว่าต้องตั้งหันศีรษะศพไปทางตะวันตกเสมอ ทั้งนี้ถือเป็นประเพณีสืบมา โดยมีเรื่องเล่าว่า เมื่อครั้งพระอิศวรทำพิธีโกนจุกพระชินเด (เห็นจะเป็นพระพิฆเนศ) ไม่ได้เชิญพระอังคารไปร่วม พิธี พระอังคารโกรธบันดาลให้มีคนตัดเศียรพระชินเดไปทิ้งในแม่น้ำ พระอิศวรจึงได้ใช้ให้พระเพชฌ ุกรม (เห็นจะเป็นพระวิศวกรม) ไปเอาศีรษะมนุษย์หรือสัตว์เดรัจฉานที่นอนหันศีรษะไปทางทิศ ตะวันตกมาต่อ พระเพชฌุกรม ไปพบช้าง ๒ เชือกนอนหันศีรษะไปทางตะวันตก จึงตัดศีรษะมาถวาย พระชินเด ๆ พระชินเดจึงมีเศียรเป็นช้าง ด้วยเหตุนี้คนเราจึงไม่นอนหันศีรษะไปทางตะวันตก แต่การ ตั้งศพจะหันศีรษะไปทางทิศตะวันตก หรือมีความจำเป็นที่จะตั้งศพให้หันศีรษะไปทางทิศตะวันตก ไม่ได้ ก็นิยมหันศีรษะไปทางทิศใต้แทน ไม่เห็นปรากฏว่ามีการหันศีรษะไปทางทิศตะวันออกหรือทิศ เหนือเลย^{๙๙}

(๕) ประเพณีการตามไฟหน้าศพ จากการการประชุมสัมมนา (ประชุมกลุ่ม) ประเพณีการจัดงานศพตำบลทับกุง เกี่ยวกับประเพณีการตามไฟหน้าศพพบว่า หากศพอยู่ที่บ้านจะ บรรจุโลงแล้วหรือยังก็ตาม ให้มีการตามไฟศพวางไว้ทางปลายเท้า ในสมัยโบราณเขาใช้กะลามะพร้าว พร้อมทั้งเนื้อซี่หนึ่ง ใส่น้ำมันมะพร้าว ใช้นมทองกลางร้อยด้ายดิบเป็นไส้ ลอยในน้ำมันมะพร้าวนั้น แต่ปัจจุบันในตำบลทับกุง ใช้การจุดไฟตะเกียงหรือเทียนใช้แสงแล้ววางไว้ที่ปลายเท้าศพตลอดเวลา การจุดตะเกียงที่ปลายศพหรือข้างศพนั้นเพื่อเป็นแสงสว่างให้กับดวงวิญญาณเพื่อไม่ให้หลงทางเดินไป ที่อื่น และในสมัยก่อนจุดเพื่อเป็นแสงสว่างให้กับผู้ที่มาร่วมงานและจุดธูปไหว้ศพ โดยจะจุดไว้จนเสร็จ

^{๙๗} สัมภาษณ์สัมภาษณ์นายแสวง จันเมืองคุณ มรรคทายกบ้านหนองประเสริฐ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

^{๙๘} สัมภาษณ์นายแสวง ทับเอี่ยม มรรคทายกบ้านโนนเชียงคำ สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน.

งาน โดยมีความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีจุดตะเกียงที่ปลายเท้าศพว่า การใช้ตะเกียงหรือเทียนจุดไว้ที่ปลายเท้าศพตลอดเวลาเพื่อความสว่าง ทำให้ไม่มืดและไม่น่ากลัว และเป็นการจุดบูชาตามไฟหน้าศพด้วย^{๑๐๐}

(๖) ประเพณีการเซ่นศพ จากการประชุมสัมมนา (ประชุมกลุ่ม) ประเพณีการจัดงานศพตำบลทับกุง เกี่ยวกับประเพณีการเซ่นศพ พบว่า การนำอาหารมาเซ่นศพ ในระหว่างตั้งศพบำเพ็ญกุศล นับแต่วันตายต้องจัดหาน้ำใส่สำหรับมาตั้งไว้ข้างโลงวันละสองเวลา คือ เช้าและเย็น บางหมู่บ้านจัดเซ่นศพทั้ง ๓ เวลา เป็นการเซ่นสังเวศศพ ภาษาไทย เรียกว่า ซังเอย เครื่องที่ใช้ซังเอยหรือใช้เซ่น ภาษาไทย เรียกว่า พรอาเวน ซึ่งเป็นการจัดอาหารให้ผู้ที่ยังมีชีวิตได้กินครบทุกมื้อเหมือนตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ การแต่งเครื่องเซ่นศพ มีน้ำ ข้าว ดอกไม้ ธูป เทียน หรืออาหารที่ผู้ตายชอบทาน ส่วนมากก็มักจะเป็นอาหารประเภทเครื่องในสัตว์ บางหมู่บ้านมีการเซ่นศพ โดยมีเหล้าขาว ๑ ขวด ค่าครู ๒๔ บาท ไข่ไก่ กรวยเย็บเป็นกระถาง เวลาจะเซ่นศพให้เคาะโลง ๓ ครั้ง บอกให้ศพมารับประทานอาหาร ถ้าผู้ตายเป็นผู้ที่บอกว่า ปูกินข้าว บอกตั้งนั้นทุกราวไป ตั้งอาหารเซ่นราวชั่วโมงหนึ่ง จึงยกกลับ บางแห่งทำการเซ่นถึง ๗ วัน แล้วปิดศพหรือนำศพไปวัด^{๑๐๑}

ในปัจจุบันเท่าที่ปรากฏเห็นการเซ่นมักทำทุกวันโดยญาติหรือลูกหลานเป็นผู้นำมาเครื่องเซ่นโดยมากก็แบ่งมาจากอาหารที่ทำไว้สำหรับเลี้ยงผู้มาร่วมงาน หรือไม่ญาติก็เตรียมอาหารที่ผู้ตายชอบรับประทานโดยนำมาเองเพื่อเซ่นศพ วันละ ๒ เวลา หรือ ๓ เวลา ก็มี

(๗) ประเพณีการไว้ทุกข์ จากการสัมภาษณ์นายแบบ วันทอง อดีตนายกองการบริหารส่วนตำบลทับกุง เกี่ยวกับประเพณีการไว้ทุกข์ พบว่า นับแต่วันตายเป็นต้นไป ญาติพี่น้องจะไว้ทุกข์ให้แก่ผู้ตาย ส่วนพวกที่มาช่วยศพก็ไว้ทุกข์เหมือนกัน การไว้ทุกข์เป็นการแสดงความอาลัยรักและความเคารพต่อผู้ตาย โดยปัจจุบันมักนิยมไว้ทุกข์ในด้วยการแต่งกายชุดเสื้อดำสีกายเป็นการไว้ทุกข์ในระยะสั้น ในช่วงที่มีการจัดงานศพเท่านั้น^{๑๐๒}

บุคคลที่ไว้ทุกข์มี ๒ ประเภทคือ บุคคลที่อยู่ในครอบครัวของผู้ตายและคนอื่น สำหรับการไว้ทุกข์ภายในครอบครัวนั้น ถ้าผู้ตายเป็นบิดา มารดา ญาติผู้ใหญ่ สามเณร ภรรยา บุตร มีประเพณีไว้ทุกข์แต่โบราณ ตั้งแต่ ๑๐๐ วัน ถึง ๑ ปีสมัยปัจจุบันก็ลดระยะเวลาลงเป็น ๗ วัน ถึง ๑ ปี และที่ย่อที่สุดคือ หลังจากทำบุญเก็บอัฐิแล้วจึงออกทุกข์ สำหรับบุคคลอื่นที่เป็นผู้เคารพนับถือแก่ผู้ตายนั่นก็อาจไว้ทุกข์ให้แก่ผู้ตายในระยะเวลานั้นๆ เช่น ๓ วัน ๗ วัน ตามความสมัครใจถ้ามีความจำเป็นต้องไปร่วมงานมงคลในระหว่างช่วงเวลาไว้ทุกข์ เช่น งานมงคลสมรส เป็นต้น ก็อาจจะออกจากทุกข์ได้ชั่วคราวเฉพาะเวลาที่ไปร่วมงานนั้นเท่านั้น โดยการแต่งกายแบบสุภาพสีอ่อนๆ เช่น สีขาว สีเทา สีนิล เป็นต้น^{๑๐๓}

^{๑๐๐} การประชุมสัมมนาประเพณีการจัดงานศพชุมชนตำบลทับกุง ตำบลทับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี , เรื่อง การจัดงานศพในชุมชนตำบลทับกุง, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน

^{๑๐๒} สัมภาษณ์นายแบบ วันทอง อดีตนายกองการบริหารส่วนตำบลทับกุง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ นายประมวล นาสุริวงศ์ ผู้ใหญ่บ้านทับหว้า สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

(๘) ประเพณีการเอาเงินใส่ปากศพ ประเพณีการเอาเงินใส่ปากศพพบว่า ก่อนเอาเงินใส่ปากศพ มีการเขียนคาถาเป็นภาษาบาลี ๔ คำ ในกระดาษ ว่า จิ เจ รุ นิ แล้วใส่ปากให้คนตาย ในการเขียนคาถาเป็นภาษาบาลี ๔ คำ ในกระดาษ ว่า จิ เจ รุ นิ แล้วใส่ปากให้คนตายนั้นมีความเชื่อว่าจะให้ได้ไปสู่สุคติ และในการเอาเงินหรือของมีค่าใส่ในปากศพ กล่าวกันว่าเพื่อให้ผู้ตายติดตัวเอาไปใช้สอยในเมืองผี หรืออีกนัยหนึ่งสำหรับเป็นค่าจ้างสัปเหร่อ หรือเป็นค่าจ้างผ่านทาง โดยมีความเชื่อตามเรื่องเล่าไว้ว่า สามิภรรยาคนหนึ่งอยู่ด้วยกันมาจนแก่ มีทองคำติดตัวอยู่หนักบาทหนึ่ง สามิภรรยาต่างสัญญากันว่า “ถ้าใครตายก่อน ให้เอาทองคำหนักบาทหนึ่งนี้ ใส่ปากไปให้” ต่อมาสามิตายก่อน ภรรยาจึงเอาทองคำหนักบาทใส่ปากให้สามิ แล้วก็นำศพไปเผาไฟได้ไหม้ทองคำนั้นขาดไป คงเหลือเพียงสามสลึง ครั้นนั้นพระมหากษัตริย์เรียกเก็บทองคำเรือนละหนึ่งบาท หญิงหม้ายคนนั้นจึงไปเก็บทองคำ ในกองฟอน ซึ่งยังคงเหลืออยู่หนักสามสลึง นำ มาถวายพระมหากษัตริย์ พระมหากษัตริย์ไม่ทรงรับจะเอาให้เต็มบาท หญิงหม้ายเจ้าของทองคำจึงทูลว่าแต่ก่อนทองคำนี้หนักเต็มหนึ่งบาท ครั้นสามิตายจึงเอาใส่ปากสามิตามที่สัญญากันไว้ และนำสามิไปเผา ไฟได้ไหม้ทองคำนี้ขาดไป เหลืออยู่เพียงสามสลึงไม่เต็มบาท ขอพระองค์จงเป็นที่พึ่งแก่ผู้ยากเกิด พระมหากษัตริย์ได้ทรงสดับก็เกิดธรรมสังเวช จึงประกาศยกเลิกไม่เก็บทองคำแก่ราษฎรอีกต่อไป อาศัยเหตุนี้ในกาลต่อมาผู้ที่ไม่มีทองคำถึงบาท จึงได้ใช้เงินใส่ปากศพแทน จนเป็นประเพณีกระทำกันสืบ ๆ มา^{๓๐๔}

๒.๑๔.๓ ประเพณีการปฏิบัติในการสวดศพ

การตั้งศพบำเพ็ญกุศลไม่ว่าจะเป็นที่บ้านหรือที่วัด ในตำบลทับกุงมักจะตั้งศพบำเพ็ญกุศล ๒ คืนบ้าง ๓ คืนบ้าง แต่ถ้าเป็นศพของข้าราชการหรือผู้มีฐานะดี จะตั้งศพบำเพ็ญกุศล ๕-๗ วันในระหว่างตั้งศพบำเพ็ญกุศลนั้น เจ้าภาพจะนิมนต์พระสงฆ์สวดศพ ซึ่งการสวดศพนั้นเป็นการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับ ซึ่งมีความเชื่อตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนาว่า การฟังพระสงฆ์สาธยายมนต์นั้น จะก่อให้เกิดบุญกุศลมากมาย ซึ่งนิยมนิมนต์พระสงฆ์สวดศพ โดยมีประเพณีการสวดมาติกา การสวดพระอภิธรรม การสวดพระพุทธรูปมนต์ตามลำดับ ดังนี้

๑) การสวดมาติกา จากการสัมภาษณ์นายแบบ วันทอง อดีตนายกองค์การบริหารส่วนตำบลทับกุง เกี่ยวกับประเพณีการสวดมาติกาพบว่า ในตำบลทับกุง เมื่อมีการเสียชีวิตลงก่อนจะบรรจุศพลงในหีบหรือโลง จะนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูป สวดมาติกา คือบทตั้งหรือหัวข้อของพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ แต่ในบางหมู่บ้านก็จะนิมนต์พระทุกรูปในวัดสวดมาติกาและบังสุกุลศพ ซึ่งมีความเชื่อว่าการสวดมาติกานั้นเป็นการเบิกโลงและเชิญวิญญาณของผู้ตายให้รับทราบถึงการบำเพ็ญกุศลอุทิศให้ของญาติพี่น้อง โดยจะนิมนต์ให้พระสงฆ์สวดทุกวัน นิยมให้พระสงฆ์สวดในเวลากลางวัน ในเวลาก่อนพระฉันเช้าหรือเพลแล้วแต่ความสะดวก บางเจ้าภาพที่มีญาติพี่น้องเยอะก็จะนิมนต์ให้พระสงฆ์สวดทั้งรอบเช้าและเพล ถ้าเจ้าภาพจัดให้มีการแสดงธรรมก็มักจะนิมนต์ให้พระสงฆ์สวดมาติกาต่อท้ายหรือรับการแสดงธรรม ซึ่งการสวดมาติกาเช่นนี้มักจะเป็นวันที่จะมีการจาปนกิจศพหรือประชุมเพลิงหรือก่อนจะ

^{๓๐๔} สัมภาษณ์ พระครูอุตรชัยกิจ เจ้าอาวาสวัดโพธิ์ชัยยาวนาราม วันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

นำศพไปที่เชิงตะกอนหรือฌาปนสถาน (เมรุ) ส่วนการสวดอีกครั้งในการนำอัฐมาตั้งบำเพ็ญกุศลหรือทำบุญอุทิศวันสุดท้าย ก่อนถวายบังสุกุลเครื่องไทยธรรมเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย^{๑๐๕}

๒) การสวดพระอภิธรรม จากการการประชุมสัมมนา (ประชุมกลุ่ม) ประเพณีการจัดงานศพตำบลทับกุง เรื่องการสวดพระอภิธรรม พบว่า ในตำบลทับกุงจะนิยมนิมนต์พระสงฆ์สวดตอนกลางคืนเป็นการสวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ พระอภิธรรมนั้นแปลว่าธรรมอันยิ่ง ธรรมอันเจริญ หรือธรรมะชั้นสูง หมายความว่า เป็นธรรมะที่เป็นปรมัตถะธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับจิต เจตสิก รูป นิพพาน ซึ่งเมื่อย่อลงคงมีแต่นามกับรูป เรียกว่านามรูป ดังนั้นเมื่อมีการตายซึ่งเป็นการสูญเสียบิดามารดาหรือญาติพี่น้อง เป็นความเศร้าโศก เหตุนี้ในงานจึงนิมนต์พระให้สวดพระอภิธรรม อีกนัยหนึ่งเป็นคติความเชื่อเรื่องที่พระพุทธเจ้าเสด็จไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้วนำพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์โปรดพุทธมารดาเพื่อสนองคุณ จากเหตุผลเรื่องนี้ บุตรธิดาของผู้ตาย จึงนิมนต์พระสงฆ์สวดพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ เพื่อทดแทนพระคุณของบิดามารดา จากความเชื่อเหล่านี้จึงทำให้มีการสวดพระอภิธรรมงานศพเฉพาะผู้ที่เป็บบิดามารดาหรือผู้สูงอายุเท่านั้น ส่วนศพเด็กหรือผู้ที่ยังไม่มีครอบครัวและลูกหลานจะนิยมให้พระสงฆ์สวดมาติกาแทน^{๑๐๖} ในสมัยก่อนนั้นนิยมอาราธนาพระสงฆ์ให้สวดตลอดรุ่ง เพราะตั้งศพในบ้านจะได้ถือพระสงฆ์เป็นผู้ให้ความอบอุ่นบ้านเจ้าของศพ ต่อมาเห็นว่าเป็นการเกินความจำเป็น จึงตัดลงมาให้มีการสวดเพียงครั้งคืน หรือ ๒๔.๐๐ น. และเหลือเพียง ๒๒.๐๐ น. แต่ปัจจุบันนิยมตั้งศพในวัดกันมาก และเห็นว่าดีกมากจึงเหลือเวลาเพียงไม่เกิน ๒๑.๐๐ น. ส่วนเวลาเริ่มสวดโดยทั่วไป เริ่มเวลา ๑๙.๐๐ น. หรือ ๑๙.๓๐ น.

การสวดอภิธรรม ซึ่งถือว่าเป็นยอดแห่งธรรมที่พระพุทธองค์ทรงใช้เทศนาแทนคุณพระชนนี ต่อมาจึงนิยมนำพระอภิธรรมนี้มาเป็นบทสวดในงานบำเพ็ญกุศลศพ การนิมนต์พระสงฆ์มาสวดตามความเข้าใจคือมาสวดให้บุญผู้ตาย แต่ความเป็นจริงหาใช่เช่นนั้นไม่ จากการสัมภาษณ์นายชมบุญดวง หายกบ้านทับหว้า พบว่า การสวดพระอภิธรรมของชุมชนในตำบลทับกุงปัจจุบัน จะนิมนต์พระสงฆ์ทุกรูปที่นิมนต์มา สวดพระอภิธรรมเพียงรอบเดียว แล้วก็จะมีเจ้าภาพเข้าถวายจตุปัจจัยเป็นชุด ๆ ละเท่าจำนวนพระสงฆ์ที่สวด ซึ่งเจ้าภาพก็มีหลายชุด บางแห่งเจ้าภาพเยอะต้องใช้เวลาในการเข้าถวายพระสงฆ์เป็นชั่วโมงจึงจะครบทุกคน นับเป็นเรื่องที่เสียเวลามากเหมือนกัน การสวดพระอภิธรรมนอกจากจะนิยมสวดในตอนกลางคืนแล้ว ก็ยังนิยมสวดในเวลานำศพไปสู่เชิงตะกอน หรือเวลาเผาศพเรียกว่าสวดพระอภิธรรมหน้าไฟ หรือ ดับไฟ^{๑๐๗}

๓) การสวดพระพุทธมนต์ จากการการประชุมสัมมนาประเพณีการจัดงานศพตำบลทับกุง เรื่องการสวดมาติกาและพระอภิธรรม พบว่า การสวดพระพุทธมนต์ หรือการเจริญพระพุทธมนต์ ก็คือการสวดมนต์นั่นเอง เพียงแต่ว่า ใช้เรียกแตกต่างกันตามงาน คือถ้าเป็นงานมงคลก็จะเรียกว่า “เจริญพระพุทธมนต์” แต่ถ้าเป็นงานอวมงคลหรืองานศพก็จะเรียกว่า “การสวดพระพุทธมนต์” ซึ่งการสวดพระพุทธมนต์นั้นจะนิมนต์ให้พระสงฆ์สวดเวลานำเอาอัฐิของผู้ตายมาตั้งบำเพ็ญกุศล โดยจะ

^{๑๐๕} สัมภาษณ์นายแบบ วันทอง อดีตนายกองค์การบริหารส่วนตำบลทับกุง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๕ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

^{๑๐๖} การประชุมสัมมนาประเพณีการจัดงานศพชุมชนตำบลทับกุง ตำบลทับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี, เรื่อง การจัดงานศพในชุมชนตำบลทับกุง, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

^{๑๐๗} พระครูนิมิตสารวัณน์ รองเจ้าคณะอำเภอหนองแสง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๕๘.

นิยมสวดตอนกลางคืนยกเว้นบางงานเก็บอัฐิตอนเย็นมาตั้งบำเพ็ญกุศลไม่ทัน ก็จะเก็บอัฐิช่วงเช้าแล้วนำมาตั้งบำเพ็ญกุศลพร้อมทั้งนิมนต์ให้พระสงฆ์สวดพระพุทธรูปและถวายพรพระไปพร้อมทีเดียวเลย ในกรณีตายที่บ้านแล้วนำศพมาจัดงานที่วัด เจ้าภาพก็มักจะนิมนต์ให้พระสงฆ์ไปสวดมนต์ที่บ้านหลังจากเสร็จงานแล้ว เพื่อจะได้ขจัดปัดเป่าเสนียดจัญไรสิ่งอัปมงคลต่าง ๆ เพื่อจะได้เกิดสิริมงคลและพระสงฆ์จะได้พรมน้ำพระพุทธรูปให้ด้วย^{๑๐๘}

๒.๑๔.๔ การบวชน้ำศพและการจุณศพ

การบวชน้ำศพหรือการบวชน้ำไฟ ซึ่งมีประเพณีนิยมตามความเชื่อสืบมาว่าหากผู้ตายมีบุตรหรือหลานชายที่มีอายุพอสมควร เจ้าภาพจะจัดให้บุตรหรือหลานชายบวชเป็นภิกษุหรือสามเณรในวันเผา ถือกันว่าเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้ตาย เรียกว่าบวชน้ำศพหรือบวชน้ำไฟ การบวชน้ำศพนี้จะบวชกี่วันก็ได้ ตามปรกติมักจะเป็น ๓ วัน บางคนอาจบวชตลอดชีวิตก็มี^{๑๐๙}

๑) การบวชน้ำศพการบวชน้ำศพหรือการบวชน้ำไฟนั้น ก่อนจะนำศพไปเผาหรือไปฝัง เจ้าภาพมักถือตามประเพณีอย่างหนึ่งว่า บุตรชาย หลานชาย ต้องบวชอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ตาย ซึ่งอาจเป็นบิดามารดา ปู่ย่าตายายหรือญาติผู้ใหญ่ก็ตาม ถ้าเป็นผู้หญิงก็มักนิยมให้บวชเป็นศีลจารณี เป็นการบวชชั่วคราวพอเผาศพแล้ว จึงลาสิกขา

จากการจากการสัมภาษณ์นายจ่านง ตานุชนม์ มรรคทายกบ้านคำหว่าทองเกี่ยวกับประเพณีการบวชน้ำไฟ พบว่า ในตำบลทับบุงนั้นก็ยังมีประเพณีนิยมให้ลูกหรือหลานชายบวชน้ำไฟหรือบวชน้ำศพเช่นเดียวกัน โดยบวชเป็นสามเณร ซึ่งผู้ที่บวชนั้นก็จะมีตั้งแต่อายุ ๗ ขวบขึ้นไป เจ้าภาพต้องเตรียมเครื่องบวชและพาผู้ที่จะบวชไปหาพระอุปัชฌาย์ที่วัดใกล้บ้านเพื่อจะบวชให้ ซึ่งการบวชนั้นก็ทำแบบง่าย ๆ ไม่มีพิธีรีตองมากนัก เพราะเป็นการบวชชั่วคราวและเป็นการบวชจุณศพของบิดามารดาหรือญาติผู้ใหญ่ แต่ปัจจุบันสังเกตเห็นได้ว่าการบวชน้ำศพมักจะมีลูกหลานอยากบวชกันมาก บางทีถึงสิบรูป อันนี้อาจจะมีแรงจูงใจจากเจ้าภาพที่มีการถวายปัจจัยแก่สามเณรผู้บวชใหม่ด้วย^{๑๑๐}

๒) ประเพณีการจุณศพ การจุณศพที่ใส่หีบหรือโลงแห่ไปสู่เชิงตะกอนมีข้อห้ามและข้อปฏิบัติ คือ

(๑) ข้อห้าม คือห้ามนำศพออกทางประตูเรือน “เมื่อนำศพออกจากเรือนไปวัด จะนำศพออกทางประตูไม่ได้ ต้องพังฝาเรือนให้ศพออกไปทางนั้น และห้ามไม่ให้ลอดช่อเรือนด้วย”^{๑๑๑} เรื่องการห้ามนำศพออกทางประตูเรือนนั้น แม้แต่ในเมืองใหญ่หรือพระนครที่มีกำแพงเมือง มีประตูเข้าออก เมื่อมีคนตายภายในเมือง ต้องนำศพออกนอกเมือง จะห้ามออกประตูกำแพงเมืองไปได้ ต้องมีประตูฝักออกเป็นประตูพิเศษ อย่างประตูสำราญราษฎร์ใกล้เสาชิงช้า ซึ่งเป็นทางออกสำหรับศพจากฝั่ง

^{๑๐๘} การประชุมสมมนาประเพณีการจัดงานศพชุมชนตำบลทับบุง ตำบลทับบุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี, เรื่อง การจัดงานศพในชุมชนตำบลทับบุง, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

^{๑๐๙} สัมภาษณ์พระครูปัญญารัตนวิมล เจ้าคณะตำบลทับบุง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

^{๑๑๐} สัมภาษณ์นายจ่านง ตานุชนม์ มรรคทายกบ้านคำหว่าทอง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

^{๑๑๑} พระครูนิมิตสารวัณน์ รองเจ้าคณะอำเภอหนองแสง สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๕๘.

พระนคร เรียกกันว่าประตูผี ในพระบรมมหาราชวังก็มีประตูพิเศษชนิดนี้เหมือนกัน^{๑๑๒} อีกข้อห้ามหนึ่งคือห้ามไม่ให้ห้ามศพข้ามไร่นาข้ามสวน โดยมีความเชื่อว่าจะจะเป็นเสนียดจัญไรแก่ไร่นาและสวนเหล่านั้น แต่ความเป็นจริงแล้วที่ห้ามอาจเป็นเพราะเจ้าของไร่นาหรือสวนรังเกียจว่าเป็นอัมงคล ใน การที่จะนำศพผ่านเข้าไปในเขตที่ดินของเขา หรือเกรงว่าจะไปเหยียบต้นข้าวและต้นไม้ที่ปลูกไว้เสียหาย ครั้นนานเข้าผู้ที่ไม่ทราบความหมายก็เลยถือเป็นประเพณีสืบกันมาจนถึงปัจจุบัน แม้แต่ใน ตำบลทับกุงก็ยังพบเห็นเป็นประจำ

(๒) ข้อปฏิบัติ จากการการประชุมสัมมนา(ประชุมกลุ่ม) ประเพณีการจัดงานศพ ตำบลทับกุง เรื่องการจูงศพและเผาศพ พบว่า ในการจูงศพของตำบลทับกุงนั้น ก่อนยกโลงศพออกจากที่ตั้งบำเพ็ญกุศลเพื่อนำไปสู่เชิงตะกอน ก็จะมีการนิมนต์พระสงฆ์สวดมาติกาและลูกหลานญาติพี่น้อง ตลอดจนผู้ที่มีส่วนร่วมในพิธีก็จะพากันขอขมาต่อศพก่อน จากนั้นก็นำศพแห่ไปสู่เชิงตะกอน ซึ่ง การแห่และจูงศพนั้นก็จะมีประเพณีปฏิบัติตามความเชื่อหลายอย่างคือ จะมีสัปเหร่อเดินนำทางไปรอบๆ ข้างตอก ถัดไปก็จะมีพระเถระพระสงฆ์และสามเณรที่บวชน้ำศพตลอดถึงลูกหลานญาติพี่น้องและผู้ที่มีส่วนร่วมงาน ช่วยกันจูงศพ ซึ่งเครื่องจูงศพนั้นก็ประกอบไปด้วย ต้นอ้อย เส้นไหมหรือด้ายที่มีดรวมกันหลาย ๆ เส้น ต่อจากปลายต้นอ้อย โดยทอดยาวออกไปให้ทุกคนจับต่อ ๆ กัน ส่วนต้นอ้อยจนสุดปลายอ้อยนั้นพระสงฆ์จะเป็นผู้ถือจูงศพ ส่วนลูกหลานบางคนก็จะพากันถือพวงหรีด กระถางธูป รูปภาพของผู้ตายและสิ่งของอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับคนตาย ในการแห่ศพนั้นเจ้าภาพก็จะนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูป ขึ้นชานสวดพระอภิธรรม โดยมีพระเถระอีกรูปหนึ่งนั่งอยู่บนชานนำทาง โดยจะแห่ศพเวียนซ้ายรอบเชิงตะกอนหรือฌาปนสถาน (เมรุ) ๓ รอบ^{๑๑๓}

๒.๑๔.๕ ประเพณีปฏิบัติในการเผาศพ

หลังจากที่ตั้งศพบำเพ็ญกุศลที่บ้านหรือที่วัด ประเพณีปฏิบัติในการเผาศพของตำบลทับกุงนั้น มีประเพณีปฏิบัติก่อนการเผาศพหลายอย่างที่น่าสนใจ และถือว่าเป็นวันสำคัญของงาน ซึ่งมี พิธีกรรม ข้อปฏิบัติคือ ประเพณีการตั้งศพบนจิตกาธานหรือเชิงตะกอนประเพณีการทอดผ้าบังสุกุล ประเพณีการเผาศพ ตามลำดับ ดังนี้

๑) ประเพณีการตั้งศพบนจิตกาธานหรือเชิงตะกอน จากการการประชุมสัมมนา (ประชุมกลุ่ม) ประเพณีการจัดงานศพตำบลทับกุง เมื่อแห่ศพรอบฌาปนสถานหรือเชิงตะกอนแล้ว จากนั้นลูกหลานก็จะช่วยกันยกศพนำไปที่เชิงตะกอน เมื่อถึงเชิงตะกอนหรือจิตกาธานแล้ว จะยกศพขึ้น กระทบเชิงตะกอนหรือจิตกาธานเบา ๆ ๓ ครั้ง จากนั้นวางโลงศพ ลงบนเชิงตะกอนหรือจิตกาธานต่อไป๓๙ ผู้ที่เป็นเจ้าภาพต้องนำเบี้ยทั้งลงที่เชิงตะกอนให้ตากากลิ้นกลาเป็นจำนวน ๓๓ เบี้ย หรือ ๕๐ เบี้ย ซึ่งในต่อมาใช้สตางค์เหรียญแทน^{๑๑๔} และก็มีมีการโปรยทานให้แก่เด็ก ๆ หรือแขกผู้มาร่วมงาน

๒) ประเพณีการทอดผ้าบังสุกุล จากการการประชุมสัมมนาประเพณีการจัดงานศพตำบลทับกุง เรื่องการจูงศพและเผาศพพบว่า การประกอบพิธีทอดผ้าบังสุกุลหน้าเมรุนั้นมักจะนิยมทำกันในกรณีเผาศพที่ฌาปนสถาน(เมรุ) เพราะมีความสะดวกเหมาะสม ในการประกอบพิธี ไม่เหมือนการ

^{๑๑๒} เรื่องเดียวกัน.

^{๑๑๓} การประชุมสัมมนาประเพณีการจัดงานศพชุมชนตำบลทับกุง ตำบลทับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี, เรื่อง การจัดงานศพในชุมชนตำบลทับกุง, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

^{๑๑๔} เรื่องเดียวกัน

เผาศพที่ป่าช้าหรือที่ทุ่งนา หรือในที่กลางแจ้งทั่วไป อาจจะไม่สะดวกในการดำเนินการไม่ว่าจะเป็นที่นั้งหรือสถานที่ ตลอดถึงอุปกรณ์เครื่องเสียง เครื่องใช้ไฟฟ้าต่าง ๆ ซึ่งการประกอบพิธีทอดผ้าบังสุกุลก่อนที่จะเผาศพในปัจจุบันก็มีพิธีการ ดังนี้

(๑) การเทศน์ มักนิยมจัดให้มีการแสดงธรรมสังเวชหน้าเมรุ โดยจะนิมนต์พระเถระที่เป็นองค์ธรรมกถึกหรือประธานในพิธีฝ่ายสงฆ์ เป็นผู้แสดงธรรมสังเวช โดยมีคติความเชื่อว่า เป็นการบำเพ็ญบุญกุศลส่งดวงวิญญาณของผู้ตายให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ และถือว่าได้ให้ธรรมะเป็นทานอีกทางหนึ่ง

(๒) การมอบทุนสาธารณกุศล เจ้าภาพที่เป็นข้าราชการหรือผู้มีฐานะดี จะนิยมจัดให้มีการมอบกองทุนสาธารณกุศลให้แก่วัด สถานศึกษา องค์กร สมาคมต่าง ๆ เพื่อเป็นสาธารณประโยชน์เพื่ออุทิศส่วนบุญกุศลให้แก่ผู้ตาย ซึ่งมีข้ออ้างสังเกตว่าการมอบทุนสาธารณกุศลนั้น ในชุมชนเพิ่งเริ่มปรากฏประมาณสิบปี จากการวิเคราะห์คิดว่าอาจได้แบบอย่างมาจากภาคกลาง ซึ่งมีการมอบทุนการกุศลต่าง ๆ โดยเชื่อว่าเป็นการได้อุทิศส่วนบุญส่วนกุศลส่งดวงวิญญาณของผู้ตายให้ไปสู่สุคติ

(๓) การทอดผ้าบังสุกุล ปัจจุบันนิยมทอดผ้าบังสุกุลหลายชุดและมีเจ้าภาพประสงค์จะทอดผ้าบังสุกุลมาก จึงทำให้การทอดผ้าบังสุกุลหน้าศพนั้นต้องใช้เวลาานพอสมควรซึ่งแตกต่างจากอดีตจะมีการทอดผ้าบังสุกุลไม่กี่ชุด โดยจะให้แขกผู้มีเกียรติ ญาติผู้ใหญ่ขึ้นเป็นเจ้าภาพทอดเท่านั้น ในการทอดผ้าบังสุกุล พิธีกรซึ่งทำหน้าที่แทนเจ้าภาพ จะนิมนต์พระสงฆ์ขึ้นพิจารณาครั้งละ ๔ รูปหมุนเวียนไปตามลำดับ ก่อนการทอดผ้ามหาบังสุกุล พิธีกรจะนำประวัติของผู้ตายมาอ่าน เพื่อยกย่องเชิดชูเกียรติ และยื่นไว้อาลัย ถ้าเป็นศพพระนิมนต์สงฆ์ไว้อาลัยแทนการยื่นไว้อาลัย จากนั้นพิธีกรจะเชิญประธานในพิธีขึ้นทอดผ้ามหาบังสุกุล และนิมนต์ประธานฝ่ายสงฆ์ขึ้นพิจารณาผ้ามหาบังสุกุล ปัจจุบันนี้ทางกระทรวงวัฒนธรรม แฉ่งให้เปลี่ยนจากคำเรียกว่าผ้ามหาบังสุกุล เป็นผ้าบังสุกุล (ผ้ามหาบังสุกุลใช้เฉพาะงานพระราชพิธีที่ในหลวงหรือผู้แทนพระองค์เสด็จไปเอง) จากนั้นวางดอกไม้จันทน์ โดยเริ่มจากพระภิกษุสามเณร ตามด้วยแขกผู้มีเกียรติ ญาติพี่น้องและผู้มาร่วมในพิธี เมื่อลงจากเมรุเจ้าภาพมักมีของขำร่วยเพื่อมอบให้แก่ผู้ที่มาร่วมในพิธี เช่น หนังสือที่ระลึก พวงกุญแจ ยาต้ม เป็นต้น^{๑๑๕}

๓) ประเพณีการเผาศพ

(๑) การเผาศพในปัจจุบันมีพิธี ๒ ตอน คือ ตอนแรกเผาตามระเบียบพิธีการ ที่เรียกอย่างสามัญว่าเผาหลอก ตอนที่สองเป็นการเผาจริง ซึ่งปัจจุบันนี้มักจะดำเนินการต่อจากจากเผาหลอกเป็นการเผาจริงเลยทีเดียว เมื่อถึงกำหนดประชุมเพลิงหรือเผาศพจริง พนักงานของทางวัดหรือสัปเหร่อจะยกศพลงจากจิตกาธานหรือเชิงตะกอน แล้วเปิดผ้าหีบให้เจ้าภาพดูศพเป็นครั้งสุดท้าย แล้วก็ใช้น้ำมะพร้าวรดลงที่ศพ ทั้งนี้เนื่องจากเชื่อถือน้ำมาแต่โบราณว่าน้ำมะพร้าวเป็นน้ำบริสุทธิ์ ผู้ที่ไปเผาศพคงจะช่วยกันนำพื้นคนละคันสองคันไปเผาเหมือนอย่างที่ทำกันอยู่ในชนบทเป็นส่วนมาก ต่อมาภายหลังจึงใช้รูป ๑ ดอก เทียน ๑ เล่ม และดอกไม้จันทน์ ๑ ช่อ จุดไฟแล้ววางไว้ที่เชิงตะกอนได้ศพ

^{๑๑๕} เรื่องเดียวกัน.

เวลาเผา พระสงฆ์ ๔ รูป สวดพระอภิธรรมเรียกว่าสวดอภิธรรมหน้าไฟเวลาจุดไฟเผาศพมีความเชื่อถือ และปฏิบัติสืบต่อกันมาว่า ห้ามมิให้ต่อไฟกัน

การเผาศพข้างขึ้นห้ามเผาคู่ ข้างแรมห้ามเผาคี่ เพราะถือว่าเป็นอัปมงคล เรียกว่า ผีเผาคน ต้องเป็นข้างขึ้นเผาคี่ ข้างแรมเผาคู่ เรียกว่าคนเผาผี การนับข้างขึ้นนับ ๑ ถึง ๑๕ การนับข้างแรมนับ ๑๖ ถึง ๓๐ เป็นอันว่า แรม ๑ ค่ำเป็นเลข ๑๖ กลายเป็นวันคู่ แรม ๒ ค่ำเป็นเลข ๑๗ กลายเป็นวันคี่ การเผาในวันคู่ของแรมเท่ากับเป็นวันคี่เหมือนกัน เพื่อให้จำง่าย^{๑๑๖}

(๒) การเสี่ยงทายหาที่ฝังหรือเผาศพ จากการสัมภาษณ์นายบุญทัน ประภาศัย สัปเหระบ้านโนนเชียงคำ เกี่ยวกับประเพณีการเสี่ยงทายหาที่ฝังหรือเผาศพ พบว่า ในชุมชนตำบลทับกุง ถ้าผู้ตายส่งไว้เกี่ยวกับการปฏิบัติต่อศพ โดยไม่ให้เผาให้ฝังไว้ก่อน ก็จะมีประเพณีการฝังศพแทนการเผา หรือเจ้าภาพลูกหลานยังไม่พร้อมที่จะทำบุญมาปณิกกิจจะฝังไว้ก่อนเช่นเดียวกัน ซึ่งแต่เดิมนั้นมักนิยมฝังศพไว้ก่อนอยู่แล้ว โดยจะฝังศพไว้ที่ป่าช้า เวลาจะขุดหลุมฝังศพนั้นสัปเหระจะเอาไขไก่โยนหาที่ฝังหรือเผาก่อน มีการเสี่ยงทายโยนไขไก่หาที่ฝังศพหรือเผาศพ โดยสัปเหระจะนำเครื่องเช่นบูชาและไขไก่ ๑ ฟอง ไปเสี่ยงทายไว้ก่อนที่จะหามศพไปฝังหรือเผา โดยมีการเช่นบูชาบอกเจ้าที่เจ้าทางเจ้าป่าช้า ว่าจะมาเสี่ยงทายหาที่อยู่ที่คนตาย เมื่ออธิษฐานแล้วก็โยนไขไก่ลงที่พื้น ถ้าไขไก่แตกตรงไหนก็แสดงว่าคนที่ตายต้องการให้ฝังหรือเผาตรงนั้น ถ้าไม่แตกก็ต้องเสี่ยงทายโยนไขไก่หาจนไขไก่แตก แต่มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่า ถ้าคนตายไม่ต้องการให้ฝังหรืออยู่ตรงนั้น แม้โยนไขไก่กระทบของแข็งอย่างใดก็ไม่แตก แต่ถ้าผู้ตายต้องการให้ฝังหรือปรารณนาอยู่ตรงนั้น แม้ไขไก่ที่โยนลงจะกระทบดินที่นุ่มนวลอย่างไรก็แตกทันที จึงได้จัดเตรียมสถานที่ฝังหรือเตรียมกองฟอนเพื่อทำการเผาต่อไป^{๑๑๗}

ปัจจุบันนิยมฝังศพส่วนใหญ่จะฝังไว้ที่วัด จึงไม่มีการโยนไขไก่หาที่ฝังศพ เพราะที่วัดก็จำกัดเลือกไม่ได้ ส่วนใหญ่ก็จะไปขุดหลุมหรือใช้อิฐก่อปูนเตรียมไว้ก่อนฝังหรือบรรจุศพเรียบร้อยแล้ว การประกอบพิธีฝังศพนั้นก็มีการแห่ศพลงศพเหมือนกันกับการเผาศพ เพียงแต่การฝังศพนั้นใช้ก่อนดินวางแทนดอกไม้จันทน์ ส่วนมากถ้าเป็นศพพระเถระก็มักจะมีการบรรจุศพไว้ก่อนเพื่อเตรียมการจัดงานศพในภายหลัง หากเป็นศพฆราวาสก็จะก่ออิฐถ่อปูนทำเป็นที่บรรจุศพหรือเก็บศพไว้ก่อนในวัด

๒.๑๔.๖ ประเพณีการเก็บอัฐิและทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย

เมื่อทำพิธีเผาศพแล้ว เจ้าภาพจะทำการเก็บอัฐิการเก็บอัฐิ จะทำในวันที่เผาศพเลยทีเดียว แต่ถ้าหากว่าเก็บไม่ทันก็จำเป็นต้องทำการเก็บในวันรุ่งขึ้น แล้วจึงนำอัฐิมาตั้งบำเพ็ญกุศลอุทิศให้ผู้ตายต่อไป ซึ่งมีประเพณีพิธีกรรมคือ ประเพณีการแปรรูป ประเพณีการตั้งอัฐิบำเพ็ญกุศลประเพณีการทำบุญอุทิศให้ ประเพณีการบรรจุอัฐิ ตามลำดับ ดังนี้

๑) ประเพณีการแปรรูปและเก็บอัฐิ เบื้องต้นสัปเหระจะทำการแปรรูปคือนำกองกระดูกนั้นมาปั้นทำให้เป็นรูปคนนอนหงาย หันศีรษะไปทางทิศตะวันตก สมมุติว่าตาย ลูกหลานก็จะนำเอาเงินเหรียญคนละ ๓๒ เหรียญ (เท่าอวยวะ ๓๒ ประการ) มาปิดตามตัวจนทั่ว จึงนำเส้นผ่ามาวางทับเหมือนหนึ่งสวมเสื้อผ้า มีผ้าขาวม้าพาดไหล่หรือเอว มีการทำแพกาบกล้วยใส่เครื่องเช่นปักรูปเทียนและธูปธูปบูชาทั้ง ๔ มุม พร้อมกับขึงด้ายสายสิญจน์(สามเส้น) รอบทั้ง ๔ มุม แล้วจึงนิมนต์พระสงฆ์

^{๑๑๖} สัมภาษณ์นายมน จงเรียน ปราชญ์ชาวบ้านทับทิว สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

^{๑๑๗} เรื่องเดียวกัน.

๔ รูป มาบังสุกุลตายและบังสุกุลเป็น จากนั้นจะนิมนต์ให้ประธานสงฆ์จุดธูปเทียนสาธุจิตให้ขาดจากกัน ทั้ง ๔ มุม (ปรกติให้พระจุดแค่มุมเดียวนอกนั้นให้สัปเหร่อจุดแทน) จากนั้นก็จะมีการทำลายรูป โดยสัปเหร่อที่เป็นหัวหน้า จะมีการถือเสียมทำท่าทางแสดงโดยเอาเสียมที่ถือลอดผ่านหว่างขากลับไปมา ๒ ครั้งเหมือนตายแล้วเกิดใหม่ แล้วทำเสียงขึ้นเหมือนโก่งบอกว่าสว่างแล้ว จากนั้นใช้เสียมและจอบแฉะตามรูปปั้นเกลี่ยไปมาจนทั่วมองเห็นอัฐิหรือกระดูก สัปเหร่อจะนำไม้หรือกาบกล้วยที่ทำเหมือนคิมให้พระคืบเก็บกระดูกก่อนแล้วแล้วลูกหลานและญาติของผู้ตายก็จะพากันเก็บกระดูกต่อไป ซึ่งจะใช้น้ำมะพร้าวล้างกระดูกและประพรมด้วยน้ำอบน้ำหอมแล้วจึงเอาผ้าขาวมารองห่อนำไปใส่โกศ พร้อมกับเอาผ้าขาวห่อทับโกศอีกทีหนึ่ง ส่วนขี้เถ้าและอัฐิที่หลงเหลืออยู่ก็จะขุดดินฝังไว้ที่บริเวณตรงนั้น จากนั้นลูกหลานและญาติก็จะแห่อัฐิมาตั้งบำเพ็ญกุศลที่วัดหรือที่บ้านต่อไป

๒) ประเพณีการตั้งอัฐิบำเพ็ญกุศล เจ้าภาพจะนำอัฐิมาตั้งบนโต๊ะที่เตรียมไว้พร้อมรูปภาพผู้ตายด้านหน้ามีที่ตั้งรูปเทียนเพื่อจุดบูชา เมื่อได้เวลาก็จะนิมนต์พระสงฆ์สวดพระพุทธรูปมนต์ซึ่งถือว่าเป็นการบำเพ็ญกุศลอัฐิอย่างหนึ่ง คั้นของวันนั้นบางเจ้าภาพก็จัดให้มีการละเล่นหรือมีมหรสพให้ชมเป็นการคลายความเจ็บเหงาความเศร้าให้เบาบางลง แต่ถ้าไม่มีการละเล่นหรือมหรสพเจ้าภาพและผู้สูงอายุก็พากันนอนเฝ้าอยู่ในงานตลอดทั้งคืนจนรุ่งเช้า^{๓)} ประเพณีการทำบุญอุทิศให้ พอรุ่งเช้าของการทำบุญฉลองอัฐิ เจ้าภาพลูกหลานก็จะจัดให้มีการทำบุญตักบาตร นิมนต์พระสงฆ์สวดมาติกา ถวายภัตตาหารเข้าพระสงฆ์และทอดเครื่องบังสุกุลถวายจตุปัจจัยไทยธรรมอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่ผู้ล่วงลับต่อไป

ต่อจากนั้นก็ทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วันเรียกว่า บำเพ็ญกุศลทักษิณานุสรณ์ คือทำบุญแผ่กุศลให้ผู้ตาย บางครั้งก็ทำบุญตรงกับวันครบรอบปีของผู้ตายเป็นประจำปี หรือทำบุญกระดูกในวันสงกรานต์ เป็นต้น ทั้งนี้ไม่ใช่เรื่องตายตัว สุดแต่ความสะดวกของเจ้าภาพ วิธีทำนั้นจะทำเพียงการถวายสังฆทาน

การสวดมนต์เกี่ยวกับทำบุญให้ผู้ตายไม่ต้องมีธูปเทียนสาธุจิตและชันน้ำมนต์ การวางธูปเทียนสาธุจิตและตั้งชันน้ำมนต์เขาใช้สำหรับพิธีมงคลเท่านั้น แต่ถ้าจะทำบุญเกี่ยวกับผู้ตายและการมงคลในเวลาเดียวกันก็มีธูปเทียนสาธุจิตและหม้อน้ำมนต์ได้ เช่น ทำบุญ ๗ วัน ๕๐ วัน ๑๐๐ วัน ศพที่เผาแล้วและเอากระดูกมาทำบุญและทำบุญบ้านด้วยเช่นนี้จึงวางธูปเทียนสาธุจิต และตั้งหม้อน้ำมนต์ได้แต่ไม่ควรเอาธูปเทียนสาธุจิตไปวางกับที่ใส่กระดูก จะเอาธูปเทียนสาธุจิตวางกับกระดูกก็ต่อเมื่อจะถึงเวลาจะบังสุกุลอีกครั้งหนึ่ง การบังสุกุลนั้นคือพระว่า “อนิจจา วต สงขารรา จนถึง เตสํ รูปสโม สุโข” เป็นบทปลงสังขารของพระและผู้อยู่ในที่นั้นก็ปลงตามไปด้วย ให้เห็นว่าร่างกายเป็นของไม่เที่ยงเกิดมาแล้วก็เสื่อมและดับลงในที่สุด^{๓๔} จะมีสุขได้ก็ต่อเมื่อร่างกายสงบ คือไม่มีเกิด ไม่มีดับ นี่เป็นข้อความบทบังสุกุล คือการพิจารณาผ้าที่เปื้อนฝุ่นละอองหรือที่เขาค่อยๆ สะกิดเป็นเรื่องราวของพระที่จะต้องไปเที่ยวพิจารณาหาตามซากศพ แล้วนำมาซักฟอกเป็นผ้านุ่งห่ม ซึ่งไม่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน เพราะมีผู้ศรัทธานำผ้าที่สะอาดมาวางไว้ที่ข้างศพ หรือวางไว้กับภูเขาโยงแล้วพระก็พิจารณาเอาผ้าที่วางไว้เรียกว่า ผ้าบังสุกุล พระไปพิจารณาผ้านั้นเรียกว่า ซักผ้าบังสุกุล ซึ่งเรียกกันติดปากมาจนถึงปัจจุบัน

^{๓๓} สัมภาษณ์พระครูปัญญารัตนวิมล สัมภาษณ์ เมื่อวันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

๔) ประเพณีการบรรจุอัฐิ เจ้าภาพมักจะไม่นิยมนำอัฐิไว้ที่บ้านของตนส่วนมากก็จะนำอัฐิไปบรรจุไว้ที่วัด ที่เจดีย์ หรือที่กำแพง ที่สร้างเตรียมไว้ พิธีการบรรจุอัฐินั้น เจ้าภาพก็จะแห่อัฐิไปยังสถานที่เตรียมไว้ มีการจุดธูปเทียนบูชาอัฐิและบอกเจ้าที่เจ้าทางขออนุญาตนำอัฐิของบรรพบุรุษมาบรรจุไว้ที่นี้ จากนั้นก็จะนิมนต์ให้พระสงฆ์ ๔ รูป สวดมาติกา บังสุกุล บรรจุอัฐิต่อไป^{๑๑๙}

๒.๑๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑๕.๑ เอกสาร

พุทธทาสภิกขุ ได้จำแนกความความตายเอาไว้ในหนังสือเรื่อง “ปริญาจากสวนโมกข” ไว้ว่า ความตายนั่นแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท โดยเปรียบเทียบความตายเหมือนกับ “หนามยอก ก็เอาหนามบ่ง” คือ ๑) ความตายทางภาษาคนเหมือนกับหนามยอก หมายถึง การตายทางร่างกายนี้ เมื่อคนหมดลมหายใจ เคลื่อนไหวไม่ได้ เพราะร่างกายโดยรวมทั้งหมด ระบบทั้งหมดไม่ทำงานการแตกดับของร่างกาย แล้วเข้าโลงนำไปเผานำไปฝังเรียกว่าเป็นการตายทางภาษาคน หรือเป็นการตายภาษารูปธรรม ๒) ความตายทางภาษาธรรมเหมือนกับเครื่องบงหนาม หมายถึง ความสลายแห่งความรู้สึกที่กลาวมาแล้ว คือความรู้สึกที่เกิดขึ้นว่าตัวฉัน ตัวกู นั้นแหละ มันสลายลงไปในนี้เรียกว่าความตายในภาษาธรรมะ หรือความตายของความง่ ความตายของความยึดมั่นว่า ตัวกู-วาของกู ให้ความง่มั่นใจตายไปเสีย ให้ความยึดมั่นถ้อมันมันตายไปเสีย ให้ตัวกูตายไปเสีย^{๑๒๐}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความตายไว้ในหนังสือ คู่มือชีวิต ไว้ว่า ความตายการปฏิบัติต่อชีวิตในขณะที่ยังไม่ตายให้ถึงจุดมุ่งหมายของชีวิตและการอยู่เหนือความตายเป็นความจริงอย่างหนึ่งที่มนุษย์ทุกคนจะต้องเผชิญ เมื่อจะต้องเผชิญอยู่แล้วก็ควรรู้จักปฏิบัติต่อมันอย่างถูกต้อง ให้เกิดผลดีมากที่สุด และเกิดโทษน้อยที่สุด ดังนั้นพระพุทธเจ้าทรงสอนให้รู้จักระลึกถึงความตาย หลักธรรมที่มากับเรื่องนี้ มีทั้งคำสอนสำหรับผู้มองแบบที่หนึ่ง ซึ่งเห็นไปสู่ความรู้สึกที่ดั่งามเป็นประโยชน์และมีทั้งคำสอนที่ชักนำไปสู่การมองแบบที่สอง ที่จะให้เกิดปัญญาซึ่งทำจิตใจให้เป็นอิสระ บรรลุสันติสุขได้โดยสมบูรณ์ การรู้จักระลึกถึงและพิจารณาความตายให้เกิดผลดีนี้เรียกว่ามรณสติ มีแนววิธีและผลปฏิบัติโดยสรุป ๒ แบบคือ

๑. ในระดับของการมองแบบอย่างี่หนึ่ง

๑) ให้เห็นความจริงว่า ชีวิตของมนุษย์ นอกจะสั้น ไม่ยืนยาวแล้ว ยังไม่มีกำหนดแน่นอนอีกด้วย อย่างที่ว่า จะตายวันตายพรุ่งไม่รู้ ที่ทำให้เห็นคุณค่าของเวลาแล้วเกิด ความไม่ประมาท กระตือรือร้นเร่งทำกิจการที่ บำเพ็ญคุณความดี และฝึกฝนพัฒนาตนในทุกทางให้ชีวิตเป็นอยู่อย่างมีค่า และเขาถึงจุดหมายที่ประเสริฐ

๒) ให้รู้จักเท่าทันความจริงว่า ทรัพย์เงินทอง โภคทรัพย์ ตลอดจนบุคคลที่เป็นที่รักใคร่ยึดถือครอบครองอยู่นั้น หาใช่เป็นของตนแท้จริงไม่ ไม่สามารถป้องกันความตายได้ และตายไปก็เอาไปไม่ได้ มีไว้สำหรับไขว่ไร้โรคหรือสัมพันธ์กันในโลกนี้เท่านั้น

๓) ให้ตระหนักในความจริงว่า ทุกคนมีกรรมเป็นของตนเอง มีแต่กรรมเท่านั้นที่เป็นของตนเป็นสมบัติติดตัวที่แท้จริง ซึ่งจะตามตนไป และตนก็ต้องไปตามกรรม เมื่อรู้อย่างนี้แล้วก็จะได้เลิก

^{๑๑๙} การประชุมสัมมนาประเพณีการจัดงานศพชุมชนตำบลทับกุง ตำบลทับกุง อำเภอหนองแสง จังหวัดอุดรธานี, เรื่อง การจัดงานศพในชุมชนตำบลทับกุง, ๙ พฤศจิกายน ๒๕๕๘.

^{๑๒๐} พุทธทาสภิกขุ, ปริญาจากสวนโมกข์, (กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์ธรรมสภา, มปป). หน้า ๑๑.

ละและหลักเวนกรรมชั่ว ทำแต่กรรมดี ตลอดจนนำทรัพย์สินมาใช้จ่ายเพื่อคุณความดี ทำการต่างๆ ที่เป็นประโยชน์

๔) ให้ระลึกถึงหลักธรรมดาที่ว่า ทุกคนหวาดหวั่นต่อการถูกทำร้าย ทุกคนกลัวต่อความตาย ชีวิตเป็นที่รักของทุกคน เราฉันใด เขาคำนั่น นึกถึงอกเขาอกเรา ไม่ควรฆ่าฟันบั่นรอน การระลึกได้ อย่างนี้ จะทำให้เห็นอกเห็นใจกัน ไม่เบียดเบียนกัน หันมาช่วยเหลือสงเคราะห์กัน อยู่ร่วมกันและ ปฏิบัติต่อกันด้วยดี ถึงขั้นที่ว่า ทำกับเขาเหมือนที่คิดจะทำให้แก่ตัวเราเอง หรือทำต่อคนอื่นเหมือนที่ อยากให้เขาทำต่อเรา ซึ่งจะเป็นการช่วยกันสร้างสรรค์โลกหรือสังคมแห่งสันติสุข

๒. ในระดับของการมองแบบอย่างที่สอง

๑) ให้เทาทันตามคติแห่งธรรมดาดา ชีวิตนี้ตกอยู่ในอำนาจของกฎธรรมชาติ มีความเป็นไปตามธรรมดาดา ได้เริ่มต้นขึ้นแล้วด้วยการเกิด เมื่อมีการเริ่มต้นแล้ว ก็จะต้องมีการสิ้นสุด การตายคือการสิ้นสุดของชีวิตที่เกิดขึ้น ดังนั้นเมื่อเกิดแล้วก็ต้องตายนั่นเอง

๒) ให้หยั่งรู้สภาวะของสังขาร (กล่าวโดยตมธมมสติ ไปสู่วิปัสสนา) รู้เทาทันความจริงทะลุตลอดไปว่า ชีวิตนี้เป็นสังขาร อาศัยองค์ประกอบทั้งหลายมาประชุมกันขึ้น เกิดจากปัจจัยต่างๆ ประชุมเป็นของไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป

การเกิดและการตายเป็นธรรมดาของชีวิตนั้น ไม่ใช่แต่ชีวิตที่มองเห็นเป็นตัวเป็นตนเท่านั้น แม้แต่องค์ประกอบต่างๆ ทุกส่วนของชีวิต ละสิ่งทั้งหลายทั้งปวง ทั้งรูปธรรมและนามธรรม ต่างก็ตกอยู่ภายใต้ กฎธรรมดาแห่งความไม่เที่ยงนี้ทั้งหมดล้วนเกิดขึ้น ดำรงอยู่ แล้วก็ดับไป จะปรากฏรูป ลักษณะอย่างไร ก็เป็นไปตามเหตุปัจจัยไม่เป็นไปตามความอยากความยึดติดของผู้ใด ใครต้องการจะทำอะไรให้เป็นอย่างไร ก็ต้องทำที่เหตุปัจจัย เมื่อรู้เข้าใจเทาทันความจริงอย่างนี้แล้ว ก็จะหลุดพ้นออกจากความยึดติดถือมั่นในสิ่งทั้งหลาย จิตใจเป็นอิสระ ปลอดโปร่งเบา ผ่องใส สว่างด้วยปัญญา เป็นอยู่ด้วยปัญญาและการต่างๆ ด้วยปัญญาเป็นสุขเบิกบานใจได้ทุกเวลา อยู่พ้นเหนือความทุกข์ บรรลุอิสรภาพและสุสันติสุขที่แท้จริง^{๑๑}

พระคุษฎี เมธงโร ได้แสดงทัศนะไว้ในเรื่อง “ความตายในทัศนะของพุทธศาสนิกชน” ไว้ว่า ความตายทางภาษาธรรมแบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือ ตายจากความดีและตายจากความชั่ว ถ้าคนเราตายจากความดีเป็นความตายทั้งเป็น ถึงยังมีชีวิตอยู่ก็ร่อนนอนทุกข ถูกคนสาปแช่งไม่น่าภาคภูมิใจ แต่การตายชนิดหนึ่ง คือ การตายจากความชั่ว ตายจากการหลงติดยึดถือว่า เป็นตัวของตน อันนี้เป็นสิ่งที่น่าสนใจ นาฝกฝน นากะทำ เพราะทำให้เราหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งหลาย^{๑๒}

ธนาภิต (นามแฝง) ได้กล่าววว่า การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นสิ่งที่ธรรมชาติกำหนดมาสำหรับชีวิตมนุษย์ทุกรูปนามโดยเทาทันกัน ดังมีคำกล่าวที่ว่า “มรณัง อนตฺตํ” คือเราจะล่วงพ้นการตายไปไม่ได้ ธรรมชาติของน้ำ คือ ความเหลว ธรรมชาติของคน คือ การตาย แม้ว่าการตายจะเป็นสิ่งที่มนุษย์เกรงกันมากแต่ก็ไม่เคยมีใครหลีกเลี่ยงพ้นได้มีผู้คนเป็นจำนวนมากพยายามคิดค้นหาตัวยา หรือหนทางที่จะให้มีชีวิตอยู่อมตะแต่ยังไม่เคยมีใครประสบผลสำเร็จ ฉะนั้นเมื่อมนุษย์ทุกคนมีการตายเป็นของคู่

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *คู่มือชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒๕-๒๒๙.

^{๑๒} พระคุษฎี เมธงโร, *ความตายในทัศนะของพุทธศาสนิกชน*, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๔), หน้า ๙.

กับการเกิดจึงไม่ควรเกรงกลัวกับการตายจนเกินเหตุแต่สิ่งที่ควรคำนึงคือการกระทำเมื่อยังมีชีวิตอยู่ ควรพิจารณาว่าเราได้ประกอบคุณงามความดีและสร้างบุญกุศลเอาไว้ได้มากน้อยแค่ไหนในช่วงที่มีโอกาสเหลืออยู่^{๑๒๓}

ปราณี วงษเทศ ได้กล่าวถึงพิธีกรรมงานศพในประเทศไทยโดยปรารภถึงการตายที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ของคนในสังคม ตลอดถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ความรู้สึกของสมาชิกในสังคม และเชื่อมโยงความเชื่อของมนุษย์กับวิญญาณของผู้ตายโดยอาศัยพิธีกรรมเป็นสื่อติดต่อความสัมพันธ์กัน ในส่วนของพิธีกรรมศพนั้น ได้กล่าวถึงหลักฐานทางโบราณคดีที่ทำให้ทราบถึงความเชื่อในเรื่องวิญญาณหลังตายแล้วของมนุษย์ในดินแดนที่เป็นประเทศไทยในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น การพบเปลือกหอย เครื่องเซ่นในหลุมศพ บางศพก็มีเครื่องใช้ที่แตกต่างจากศพอื่น สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างทางฐานะของคนตายในชุมชนนั้นด้วย นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงขั้นตอนของพิธีกรรมศพในปัจจุบัน ตั้งแต่พิธีบอกทางให้แก่ผู้ป่วยใกล้ตาย พิธีอาบน้ำศพ การตั้งศพบำเพ็ญกุศลจนกระทั่งถึงพิธีเผาศพ และวิธีการเก็บเถ้ากระดูก โดยกล่าวให้เห็นถึงรูปแบบพิธีกรรมศพของชาวบ้านและชนชั้นสูงที่มีความแตกต่างกัน ในท้ายเล่มของหนังสือยังได้สรุปพิธีกรรมงานศพ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเกี่ยวกับการตายที่มีความเชื่อในอำนาจลึกลับเหนือธรรมชาติ ซึ่งค่อนข้างเป็นสากลที่คนดั้งเดิมทั้งโลกเชื่อถือ พิธีกรรมจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิญญาณเป็นส่วนใหญ่ เช่น การเซ่นไหว้อุทิศอาหารไปให้คนตาย การปดรงควาน เป็นต้น ส่วนความเชื่ออีกประการหนึ่งเป็นความเชื่อทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลเข้ามาทีหลัง พิธีกรรมจะไม่มีขั้นตอนในการจัดศพมากนัก แต่จะมีบทบาทในการให้คำอธิบายตีความหมายความเชื่อในเรื่องบาป บุญ คุณโทษ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ตายเสวยสุขในปรโลกมากที่สุด^{๑๒๔}

๒.๑๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

อวยชัย ตั้งเตรียมใจ ได้ทำการศึกษาวิจัย เรื่อง “การศึกษาพิธีกรรมประเพณีงานศพของชาวไทยจีน ตำบลทรายมูลอำเภอสนักแพง จังหวัดเชียงใหม่” พบว่า รูปแบบพิธีกรรมประเพณีงานศพของชาวบ้านในอดีต เมื่อมีคนตายไม่ว่าผู้ตายจะตายในลักษณะใดก็ตาม ชาวบ้านจะนำปากหรือเสื้อไหมพามาห่อหุ้มศพ ไข่เถววัลย์ หรือเชือกขาวรัดขวงศีรษะ เอว และข้อเท้า แลวนำไป ผงใกล้เคียงบริเวณบ้าน และชาวบ้านจะปลงศพแบบฝังกับผู้ตาย จะไม่มีพิธีกรรมทางศาสนา ต่อมาเมื่อมีกลุ่มชาติพันธุ์ไทยจีนได้เข้ามาอาศัยอยู่พื้นที่เดียวกัน ทำให้ชาวบ้านรับเอาวัฒนธรรมของชาวไทยจีนเข้ามา จนเกิดการเปลี่ยนแปลงประเพณีงานศพในปัจจุบัน อันเนื่องมาจากปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลง จนกลายเป็นประเพณีในปัจจุบันนี้ คือ ๑) ด้านความเชื่อ การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ได้แก่ การอาบน้ำศพ การใส่เงินปากศพ การมัดตราสังข์ การเบิกโลงศพ การตามไฟหน้าศพ การเซ่นไหว้ศพ การเคลื่อนย้ายศพ และการกลับจากการเผาศพ ๒) ด้านสังคม การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ได้แก่ การปรึกษากำหนดงานศพ การปดหน้าศพ การตั้งศพ การเผาศพ การแต่งกายไว้ทุกข์ การส่งศพและข้อห้ามวันเฝ้า และ ๓) ด้านเศรษฐกิจ การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ได้แก่ การแต่งตัวศพ การทำโลงศพ

^{๑๒๓} ธนาภิต(นามแฝง), ประเพณี พิธีมงคลและวันสำคัญของไทย, (กรุงเทพมหานคร : ชมรมเด็ก, ๒๕๓๙), หน้า ๒๐๓

^{๑๒๔} ผู้ช่วยศาสตราจารย์ปราณี วงษเทศ, พิธีกรรมเกี่ยวกับการตายในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอัมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๘.), หน้า ๔๒.

และการสวดศพ ๔) ด้านสภาพแวดล้อม การเปลี่ยนแปลงในปัจจุบัน ได้แก่ การเคลื่อนย้ายศพ ออกจากเรือน ในปัจจุบันการเคลื่อนย้ายศพออกจากบ้านจะมีอยู่สองวิธี คือ การนำศพออกทางฝ้าบ้านของผู้ตาย และการนำศพออกจากบ้านโดยใช้ประตูผี และใช้บันไดผี พิธีกรรมประเพณีเกี่ยวกับความตายนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมกับกลุ่มคนที่มีความแตกต่างกัน ทั้งเชื้อชาติ ศาสนา ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่ต้องปรับเปลี่ยนไปเพื่อความคงอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ของตน^{๑๒๕}

ปรางทอง ดิวงษ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง รูปแบบประเพณีงานศพของชาวผู้ไทยเรณูนคร อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม พบว่า รูปแบบประเพณีงานศพของชาวผู้ไทยเรณูนครมี ๒ แบบ คือ คนตายปกติและคนตายผิดปกติ และมี ๒ ขั้นตอนคือ ตายและหลังตาย มีขั้นตอนคือ การแจ้งข่าว การอาบน้ำศพ แต่งตัวศพ เขียนหนังสือปอนปาก การมัดสามยาน การกางมุ้งครอบ นำศพเข้าโลง จัดพิธีในบ้าน ยกศพออกจากเรือน เคลื่อนศพและแหศพออกจากบ้าน การเผาศพ การเก็บกระดูก และการแจกข้าว สวดคนตายผิดปกติจะไม่ทำพิธีเผาศพใช้วิธีการฝังแทน ในด้านความเชื่อที่ ปรากฏในงานศพคือ ความเชื่อเกี่ยวกับวัตถุ บุคคล เวลา และสถานที่ และสิ่งเหนือธรรมชาติ ปัจจุบันมีการปรับเปลี่ยนเฉพาะบางส่วนมีการนำเอาวัฒนธรรมต่างถิ่นเข้ามาผสมผสาน เช่นการเพิ่มพิธีการรดน้ำศพ^{๑๒๖}

เอกพจน์ เดชวงศ์ญา ศึกษาความเชื่อและพิธีเกี่ยวกับความตายของชาวอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ จากการศึกษพบว่า ชาวบ้านมีการสืบทอดการประกอบพิธีกรรมมาแต่โบราณ โดยให้ความสำคัญแก่ขั้นตอนและรายละเอียดของพิธีก่อนตาย พิธีเกี่ยวกับศพและพิธีหลังงานศพ ซึ่งถือเป็นภาระและความรับผิดชอบของคนในครอบครัว ลูกหลานญาติพี่น้องที่มาร่วมกันจัดขึ้นเพื่อบุคคลอันเป็นที่รักครั้งสุดท้ายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดกันมา ชาวบ้านป่าป๋องและชาวบ้านป่าฝาง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ แบ่งการตายออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ การตายดีและการตายร้าย การตายดี คือ การตายตามธรรมชาติ การหมดสิ้นลมหายใจตามอายุขัย การตายด้วยโรคร้ายไข้เจ็บและนอนหลับตาย ส่วนการตายร้าย คือ การตายไม่ปกติที่เกิดจากอุบัติเหตุ ภัยธรรมชาติ การฆ่าตัวตาย และตายจากการคลอดที่ผิดปกติ ผู้วิจัยพบว่า ในการประกอบพิธีกรรมของศพที่ตายดีแตกต่างจากการตายร้าย กล่าวคือ พิธีศพของการตายดีประกอบด้วยขั้นตอนที่พิถีพิถัน สง่างามและก่อให้เกิดความอบอุ่น ส่วนพิธีศพที่เกิดจากการตายร้ายจะรวบรัดเรียบง่ายและข้อห้ามต่าง ๆ มากมาย แม้กระทั่งในปัจจุบันชาวบ้านป่าป๋องและชาวบ้านป่าฝาง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ยังคงประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาเช่นเดียวกับในอดีต เป็นมรดกตกทอดทางวัฒนธรรมที่อยู่เคียงคู่กับชุมชนหมู่บ้านจนกลายมาเป็นธรรมเนียมประเพณีและเป็นเอกลักษณ์ของชาวล้านนา^{๑๒๗}

^{๑๒๕} อวยชัย ตั้งเตรียมใจ, “การศึกษาพิธีกรรมประเพณีงานศพของชาวไทยเขิน ตำบลทรายมูล อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยศึกษา, (มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๔๖)

^{๑๒๖} ปรางทอง ดิวงษ์, “รูปแบบประเพณีงานศพของชาวผู้ไทยเรณูนคร อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๔)

^{๑๒๗} เอกพจน์ เดชวงศ์ญา, “การศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับความตายของชาวอำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๙), หน้า ๓๒.

ทวีศักดิ์ วรฤทธิ์เรืองอุไร กล่าวไว้ในบทนำวิทยานิพนธ์ เรื่อง “สัปหะรอกับการจัดการศพของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนมอญริมแม่น้ำแม่กลอง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี” ว่าในพิธีกรรมศพของไทยพุทธจะมีคนกลุ่มหนึ่งที่ได้รับการเรียกขานว่าเป็น “สัปหะรอ” เป็นบุคคลที่รับหน้าที่จัดการเรื่องต่าง ๆ ในงานศพซึ่งเป็นพิธีกรรมที่สำคัญ แต่เรากลับมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสัปหะรอผู้ใกล้ชิดกับพิธีกรรม ความตาย และร่างไร้วิญญาณค่อนข้างน้อย จึงมีคำถามเกิดขึ้นมาว่า “สัปหะรอคือใคร” และ “สัปหะรอมีที่ทางอย่างไรในสังคมที่เขาดำเนินชีวิตอยู่” สัปหะรอเป็นกลุ่มคนที่มีพลวัตเชื่อมโยงไปกับสังคมค่อนข้างมาก ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดมากที่สุดคือการเปลี่ยนคำจากสัปหะรอมาเป็น “เจ้าหน้าที่ฌาปนสถาน” ดังนั้นการศึกษาเรื่องสัปหะรอ จึงน่าจะมีประโยชน์ในฐานะเป็นหลักฐานบางประการต่อความเคลื่อนไหวของสังคมได้^{๑๒๘}

พระอนุชิต ปทุมวณโณ (ห้วงวนรัตน์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความตายในศาสนาตั้งเดิมของเผ่าม้ง” ผลการศึกษาวิจัยสรุปว่า ชาวม้งมีความเชื่อว่า หลังตายแล้ววิญญาณออกจากร่างกายเดินทางไปพบวิญญาณบรรพบุรุษในโลก และกลับมาเกิดใหม่อีก สภาพชีวิตหลังความตาย มีแต่ความหิวโหย ทุกขทรมาน ยากลำบาก มีอุปสรรคขวางกั้น กลัววิญญาณคนตายจะลำบากไม่สามารถไปพบวิญญาณบรรพบุรุษได้ จึงมีการปฏิบัติต่อคนตายขึ้น มีขั้นตอนที่ซับซ้อนละเอียด แต่ละขั้นตอนมีความหมายที่สำคัญต่อวิญญาณคนตาย การปฏิบัติต่อคนตายยังเป็นการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างครอบครัว วงศตระกูล ให้เกิดความสามัคคีอีกด้วย

ปัจจุบันสังคมยุคใหม่ เทคโนโลยี เข้ามามีบทบาทมากขึ้น ส่งผลให้การปฏิบัติต่อคนตายแบบดั้งเดิม มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการไปตามกระแสยุคใหม่ ชาวม้งบางตระกูลหันไปนับถือศาสนาอื่น เช่น คริสต์ศาสนา พุทธศาสนา ทำให้ทัศนคติความเชื่อต่อความตายและรูปแบบการปฏิบัติต่อคนตายแบบใหม่เข้าผสมผสานกัน ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ต่อคนตายแบบใหม่เข้าผสมผสานกัน ส่งผลให้เกิดปรากฏการณ์ทางสังคมด้านความเชื่อศาสนา และวัฒนธรรมของชาวม้งใหม่เกิดขึ้น^{๑๒๙}

พระมหาพิชิตชัย ยมพาลไพไธวียะวิจัยเรื่อง “การศึกษาทัศนคติเรื่องศีล ๕ ของชาวพุทธไทยปัจจุบัน ศึกษาเฉพาะกรณีการฆ่าสัตว์”^{๑๓๐} จากการศึกษาพบว่า ประชาชนส่วนใหญ่เห็นว่า ประชาชนทั่วไปในปัจจุบันจะดำเนินชีวิต โดยไม่ต้องฆ่าสัตว์ชนิดใดเลยนั้นเป็นไปได้มีเพียงพนักงานรัฐวิสาหกิจส่วนใหญ่เชื่อว่าจะดำเนินชีวิตได้โดยไม่ต้อง ฆ่าสัตว์ทั้งนี้ เพราะว่าประชากรส่วนใหญ่จากทุกกลุ่มสาขาอาชีพมีความเห็นว่า การฆ่าสัตว์ไม่ใช่สิ่งผิดธรรมชาติ จากการสัมภาษณ์ประชาชนทั่วไปพบว่า ชายและหญิงเห็นต่างกันเป็น ๒ กลุ่ม คือกลุ่มที่เห็นว่าการไม่ฆ่าสัตว์มีประโยชน์และกลุ่มที่เห็นว่าไม่มี

^{๑๒๘} ทวีศักดิ์ วรฤทธิ์เรืองอุไร, “สัปหะรอกับการจัดการศพของชุมชน : กรณีศึกษาชุมชนมอญ ริมแม่น้ำแม่กลอง อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๕๖.

^{๑๒๙} พระอนุชิต ปทุมวณโณ (ห้วงวนรัตน์), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความตายในศาสนาตั้งเดิมของเผ่าม้ง”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

^{๑๓๐} พระมหาพิชิตชัย ยมพาลไพไธวียะ, “การศึกษาทัศนคติเรื่องศีล ๕ ของชาวพุทธไทยปัจจุบัน ศึกษาเฉพาะกรณีการฆ่าสัตว์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒).

ประโยชน์โดยแบ่งประโยชน์เป็น ๒ อย่างคือ ประโยชน์ด้านจิตใจและประโยชน์ตนกับประโยชน์ผู้อื่น ส่วนนักวิชาการเห็นว่า การงดเว้นจากการฆ่าสัตว์มีประโยชน์ทำให้ไม่มีการเบียดเบียน

พระอานาจ ปริมุตโต (เสมามนต์) ได้วิจัยเรื่อง “ศึกษาการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่มีผลต่อการรักษาเบญจศีลของพุทธศาสนิกชนในชุมชนวัดนารายณ์บุรีประดิษฐ์ กรุงเทพมหานคร” พบว่าผลการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมการรักษาเบญจศีลของพุทธศาสนิกชนในชุมชนวัดนารายณ์บุรีประดิษฐ์กรุงเทพมหานคร โดยการหาค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมาก ๔ ข้อ และอยู่ในระดับปานกลาง ๑ ข้อโดยข้อที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ศีลข้อที่ ๓ เว้นจากการประพฤติดินในกาม รองลงมาได้แก่ศีลข้อที่ ๒ เว้นจากการลักทรัพย์ศีลข้อที่ ๑ เว้นจากการฆ่า สัตว์และศีลข้อที่ ๕ เว้นจากการดื่มสุราเมรัยตามลำดับ ส่วนข้อที่มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับปานกลาง คือ ศีลข้อที่ ๔ เว้นจากการพูดเท็จ^{๑๓๑}

อธิฐาน พูลศิลป์ศักดิ์กุล ได้ศึกษาปัญหาพิเศษเรื่อง “การรักษาศีลห้าของพุทธศาสนิกชนวัยแรงงาน : กรณีศึกษาเขตสวนหลวง กรุงเทพมหานคร” ผลการศึกษาพบว่า ในภาพรวมกลุ่มตัวอย่างมีการรักษาศีลข้อ ๑ เว้นจากการฆ่าสัตว์ ศีลข้อ ๒ เว้นจากการลักทรัพย์ ศีลข้อ ๓ เว้นจากการประพฤติดินในกาม และศีลข้อ ๕ เว้นจากการดื่มสุราเมรัยในระดับมากที่สุด ส่วนการรักษาศีลข้อ ๔ เว้นจากการพูดปดอยู่ในระดับมาก โดยพบว่าปัจจัยส่วนบุคคลได้แก่ เพศและระดับการศึกษา มีความสัมพันธ์กับการรักษาศีลห้าอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ นอกนั้นคือ อายุ สถานภาพ สมรส อาชีพ รายได้ ไม่มีความสัมพันธ์กับการรักษาศีลห้า^{๑๓๒}

พระชัยณรงค์ วิทิต (รุ่งมระรุค) ได้ศึกษาปัญหาพิเศษเรื่อง “การประยุกต์หลักศีล ๕ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลในสังคม” ผลการศึกษาพบว่า ศีล ๕ เป็นหลักมนุษยธรรม เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ คือ การไม่ฆ่าสัตว์ การไม่ลักทรัพย์ การไม่ประพฤติดินในกาม การไม่พูดเท็จ และการไม่ดื่มสุราเมรัย ศีล เป็นที่ตั้งแห่งกุศลธรรมเป็นลักษณะ มีความปรกติทางกายวาจา เป็นที่ตั้ง โดยมีองค์ประกอบของศีล ๕ แต่ละข้อ คือ เจตนา เป็นความไม่ก้าวล่วงทางกาย และวาจา ให้พ้นจากความชั่วทั้งปวง ย่อมมีความสงบสันติสุขในชีวิตปัจจุบัน และอนาคตเป็นอันสงบ และในตรงกันข้าม โทษของการละเมิดศีล เป็นเหตุให้ประมาทเป็นบ่อเกิดแห่งภัยเวรโดยประการต่างๆ ย่อมประสบทุกข์ทั้งในปัจจุบัน และสัมปรายภพ บั่นทอนความก้าวหน้า ความเจริญ และความสงบสันติสุข ในการดำเนินชีวิต พฤติกรรมของมนุษย์ เป็นผลอันเกิดจากการปฏิบัติโดยอาศัยระบบต่างๆ ทางร่างกาย และจิตใจ คือ ระบบประสาท กล้ามเนื้อ ระบบต่อม และสิ่งเร้าสิ่งแวดล้อมต่างๆ ทำให้เกิดความรู้สึกรู้สึกนึกคิดสภาวะจิตใจที่รับรู้อารมณ์ จึงแสดงพฤติกรรมต่างๆ ออกมาทางกาย วาจา และใจ และแสดงพฤติกรรมตอบสนองต่ออารมณ์นั้นๆ ทั้งด้านที่ดี และในด้านที่ไม่ดี กล่าวคือ พฤติกรรมด้านที่ไม่ดี เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมาต่อโลกภายนอก ที่ประกอบด้วยการประพฤติดินในศีล ๕ มีการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤติดินในกาม การพูดเท็จ การดื่มสุราเมรัย และขาดความเมตตากรุณา

^{๑๓๑} พระอานาจ ปริมุตโต (เสมามนต์), “ศึกษาการรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่มีผลต่อการรักษาเบญจศีลของพุทธศาสนิกชนในชุมชนวัดนารายณ์บุรีประดิษฐ์ กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาธรรมนิเทศ), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), บทคัดย่อ.

^{๑๓๒} อธิฐาน พูลศิลป์ศักดิ์กุล, “การรักษาศีลห้าของพุทธศาสนิกชนวัยแรงงาน : กรณีศึกษาเขตสวนหลวงกรุงเทพมหานคร”. ปัญหาพิเศษ, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๙.

ความซื่อสัตย์สุจริต ใช้อารมณ์มากกว่าเหตุผลในการตัดสินใจ ส่วนพฤติกรรมด้านที่ดี เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกมาต่อโลกภายนอก ที่มีความซื่อสัตย์สุจริต มีหิริ โอตตัปปะ มีเมตตากรุณา ประพฤติชอบทางกายวาจา และใจ เป็นที่ตั้ง หลักศีล ๕ ประยุต์พัฒนาพฤติกรรมที่ไม่ดี คือ การนำหลักศีลไปประพฤติปฏิบัติพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลในสังคมที่ประพฤติผิดในศีล ให้ประพฤติชอบทางกายวาจา และใจ โดยอาศัยองค์ธรรมในศีล ๕ ประการ คือ “เจตนา” เป็นเครื่องจงดเว้นพฤติกรรมที่ไม่ดีที่เกิดขึ้นมาทางกายวาจา และใจ เพื่อให้ ลด ละ เลิก เว้น พฤติกรรมที่ไม่ดี เป็นพื้นฐานให้เกิดคุณธรรมต่างๆ คือ ความมีเมตตา กรุณา มีหิริ โอตตัปปะ ความซื่อสัตย์สุจริตให้ดำเนินชีวิตให้ถูกต้องตามแนวทางพระพุทธศาสนา หลักศีล ๕ ประยุต์พัฒนาพฤติกรรมที่ดี คือ การนำหลักศีลไปประพฤติปฏิบัติ โดยประกอบด้วยธรรมหลายๆ อย่าง โดยอาศัยจิตใจเป็นที่ตั้ง ให้ความประพฤติชอบทางกายวาจา มีความสงบเรียบร้อยมากยิ่งขึ้น คือ (๑) มีเจตนาตั้งใจเว้น (๒) มีเจตสิก คือ ความงดเว้น (๓) มีความสังวรด้วยสติ (๔) มีความไม่ก้าวล่วงกิเลสอย่างหยาบทางกายวาจา จึงเป็นศีลประกอบด้วย สติสัมปชัญญะ มีความสำรวมระวัง ทำให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขสงบสันติ ดำเนินชีวิตถูกต้องตามแนวทางพระพุทธศาสนา และดับทุกข์ได้ในที่สุด^{๑๓๓}

พระมหาปัญญา ขยปญโญ (ดาบพลหาร) ได้วิจัยเรื่อง “เกมสมุจฉาจารกับปัญหาจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน”^{๑๓๔} จากศึกษาวิจัยพบว่า ปัญหาจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบันนี้ส่วนหนึ่งมาจากเรื่องของกามและพฤติกรรมในการเสพกามของปัจเจกบุคคล ที่ดำเนินชีวิตตกอยู่ในอำนาจวัตถุนิยม (Materialism) เชิงบริโภคนิยม โดยเห็นว่าความสุขทางกายเป็นเรื่องสำคัญและมีค่าสูงสุดในชีวิตและปัจเจกบุคคลประเภทนี้นับวันแต่จะเพิ่มปริมาณมากขึ้นโดยลำดับ ในขณะที่เดียวกัน ปัจเจกบุคคลที่มีทัศนคติต่อการดำเนินชีวิตแบบเจตนิยม (Idealism) ซึ่งถือว่าความสุขที่แท้จริงนั้นอยู่ที่จิตใจได้ลดปริมาณลงโดยลำดับ หลักความจริงทางศีลธรรม (Morality) ถูกเมินเฉยจากสังคม ปัจเจกบุคคลในสังคมโดยรวม ซึ่งปัญหาทั้งหลายเหล่านั้นเป็นเรื่องที่หนักหนาสาหัสมาก เกินกว่าที่หน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งจะยื่นมือเข้ามาปกป้องเยียวยาให้หายขาดจากสังคมได้

วิไลพร อุณเจ้าบ้าน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาพฤติกรรมการนำศีล ๕ ไปใช้ในชีวิตประจำวันของผู้บริหารและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร”^{๑๓๕} ผลการศึกษาวินิจฉัยสรุปว่า ระดับพฤติกรรมการนำศีล ๕ ไปใช้ในชีวิตประจำวันของผู้บริหารและสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร โดยรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาในศีลแต่ละข้อ เป็นดังนี้

^{๑๓๓} พระชัยณรงค์ วิทิต (รองมจรูต) , “การประยุกต์หลักศีล ๕ เพื่อพัฒนาพฤติกรรมของบุคคลในสังคม”. **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ.

^{๑๓๔} พระมหาปัญญา ขยปญโญ (ดาบพลหาร), “เกมสมุจฉาจารกับปัญหาจริยธรรมในสังคมไทยปัจจุบัน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๑๓๕} วิไลพร อุณเจ้าบ้าน, “ศึกษาพฤติกรรมการนำศีล ๕ ไปใช้ในชีวิตประจำวันของผู้บริหารและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลในอำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๓ – ๑๑๔.

๑. ผู้บริหารและสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล มีระดับพฤติกรรมการนำศีลข้อ ๑ ไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยรวม อยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า มีการนำไปใช้ อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.39 - 3.52$) ได้แก่ การป้องกันยุง-แมลงด้วยกลิ่นสมุนไพรธรรมชาติ เมื่อถูกคนหรือสัตว์ทำร้าย-รังแก ไม่คิดทำลายหรือฆ่า และการไม่ทำร้ายยุงและแมลงที่มารบกวน สำหรับข้อที่เหลืออยู่ในระดับมาก

๒. ผู้บริหารและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล มีระดับพฤติกรรมการนำศีลข้อ ๒ ไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.31$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า มีการนำไปใช้อยู่ในระดับมาก ได้แก่ การห้ามปรามมิให้ผู้อื่นละเมิดศีลข้อ ๒ และการเคร่งครัดปฏิบัติตามศีลข้อ ๒ เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชุมชน สำหรับข้อที่เหลือมีการนำไปใช้อยู่ในระดับมากที่สุด

๓. ผู้บริหารและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล มีระดับพฤติกรรมการนำศีลข้อ ๓ ไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยรวม อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.39$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า มีการนำไปใช้อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 3.95$) ได้แก่ การไม่ประพฤติล่วงละเมิดในคูครองของผู้อื่น สำหรับข้อที่เหลือมีการนำไปใช้อยู่ในระดับมากที่สุด

๔. ผู้บริหารและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล มีระดับพฤติกรรมการนำศีลข้อ ๔ ไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.14$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่ามีการนำไปใช้ อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.26 - 4.22$) ได้แก่ การพูดด้วยความปรารถนาดี และจริงใจ การพูดด้วยความเมตตา กรณฯ ด้วยใจจริง และการไม่เคยผิดสัญญา หรือไร้สัจจะ สำหรับข้อที่เหลือมีการนำไปใช้อยู่ในระดับมาก

๕. ผู้บริหารและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอตะพานหิน จังหวัดพิจิตรมีระดับพฤติกรรมการนำศีลข้อ ๕ ไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.02$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่ามีการนำไปใช้อยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X} = 4.39$) ได้แก่ การไม่ข้องเกี่ยวกับสารเสพติด มีการนำไปใช้ในระดับปานกลาง ($\bar{X} = 3.39$) ได้แก่ การไม่เสพยาและของมีเมา สำหรับข้อที่เหลือมีการนำไปใช้อยู่ในระดับมาก

พระสมุห์วารินทร์ ญาณวิทย์ (แช่จิว) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมการรักษาเบญจศีลของประชาชนในชุมชนวัดบ้านหลวงอำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม” ผลการศึกษา พบว่า ๑. ระดับพฤติกรรมการรักษาเบญจศีลของประชาชนในชุมชนวัดบ้านหลวง อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.47$) ๒. ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีพฤติกรรมการรักษาเบญจศีลของประชาชนในชุมชนวัดบ้านหลวง อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า การรักษาศีลข้อเว้นจากการประพฤติดีกในกามระหว่างชายและหญิงแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนด้านอื่นๆ ไม่มีความแตกต่างกัน ๓. ปัญหา อุปสรรค ได้แก่ สถานบันเทิงเกิดขึ้นมากมายทำให้ประชาชนกลุ่มเด็กวัยรุ่นต้องโกหกผู้ปกครองเพื่อออกไปเที่ยว มีการดื่มสุราอยู่ในสังคมไทยเป็นอย่างมาก เนื่องจากไม่มีการประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนรู้ถึงอันตรายอย่างชัดเจน ข่าวสารเกี่ยวกับการกินสัตว์บางชนิดเพื่อรักษาโรค ทำให้เกิดการฆ่าสัตว์มากขึ้น ละครทิวทำให้เกิดการประพฤติดีกในกามเพราะประชาชนกระทำตามแบบอย่างอันเป็นการผิดศีลธรรมอันดี และข่าวสารเกี่ยวกับเทคโนโลยีทำให้เกิด

ค่านิยมที่รุนแรงทำให้ประชาชนเกิดความอยากได้ จึงลักทรัพย์ผู้อื่น ข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไข ได้แก่ ผู้ปกครองควรดูแลบุตรของตนให้ดี และควรอบรมสั่งสอน และใส่ใจในการดำเนินชีวิตให้มาก ควรมีเวลาในการขายสุรา เพื่อลดปัญหาการดื่มสุราไม่เป็นเวลาทำให้เกิดปัญหาของสังคมได้ ควรให้ความรู้ในการรักษาโรคด้วยยารักษา ไม่ใช่การกินสัตว์เพื่อรักษาโรคอันเป็นวิธีที่ผิด และควรให้ความรู้เรื่องเทคโนโลยีอย่างชัดเจนว่าใช้เพื่อประโยชน์อะไร ไม่ใช่ปล่อยให้เทคโนโลยีเป็นค่านิยมในสังคมโดยคนใช้ไม่ได้ซื้อเพื่อประโยชน์แต่ซื้อไว้เพื่อโชว์^{๑๓๖}

๒.๑๖ สรุป

พระพุทธศาสนาเห็นว่าการตายเป็นสิ่งที่แน่นอนสำหรับทุกชีวิต หากมุ่งถึงความหมายการตาย หมายถึง ความสิ้นสุดของชีวิต หรือการตาย คือการที่ชั้น ๕ (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ) แตกสลาย การทอดทิ้งร่างกาย ความขาดสูญแห่งชีวิตินทรีย์ การที่ชีวิตสูญสิ้น ความสิ้นไป ความเสื่อมไป ความแตกแห่งชั้น ความทำลายไป ความไม่เที่ยงความหายไปแห่งธรรมเหล่านั้นอันใด ซึ่งไม่ว่าจะเป็นการตายแบบใดก็ตามพระพุทธศาสนาก็เห็นว่า การตายนั่นคือจุดสิ้นสุดของชีวิตเมื่อมีการตายเกิดขึ้นพระพุทธศาสนาสอนให้จัดประเพณีที่เกี่ยวกับการตายอย่างประหยัด เรียบง่ายให้ได้ ธรรม คือ ข้อคิดจากการตายมากที่สุดและให้เป็นไปตามกรอบของสังคม คือสังคมรับได้และไม่ขัดกับหลักการทางพระพุทธศาสนาจะมีเฉพาะแต่การจัดงานศพของบุคคล ๔ ประเภทเท่านั้น คือ มีพระพุทธเจ้า พระเจ้าจักรพรรดิ เป็นต้นที่จะต้องจัดงานศพอย่างสมเกียรติทั้งนี้เพื่อที่จะให้สังคมได้เห็นความสำคัญเพื่อเป็นการให้เกียรติหรือการยกย่องแต่เนื้อหาและสาระยังมีอยู่เหมือนเดิม

ประเพณีเกี่ยวกับการตายในสังคมไทย คำว่าการตายในสังคมไทยนั้นถือเป็นเรื่องที่ถูกมองเป็นไปในเชิงลบ คือเห็นว่าเป็นเรื่องที่น่าเศร้าและทุกคนไม่อยากจะเกิดขึ้นกับชีวิตของตนเอง แม้ว่าสังคมไทยจะมีความเชื่อในพระพุทธศาสนาว่าเป็นพื้นฐานของคติความเชื่อค่านิยมของคนในสังคมก็ตาม แต่ก็ปรากฏว่าการจัดประเพณีเกี่ยวกับการตายของคนในสังคมไทยนั้นก็มีรายละเอียดที่เกิดจากความเชื่ออื่น ๆ โดยความเชื่อเหล่านั้นก็คือความเชื่อด้านศาสนาพราหมณ์ ความเชื่อด้านไสยศาสตร์ ความเชื่อด้านโหราศาสตร์ ซึ่งการมีความเชื่อดังกล่าวนั้นก่อให้เกิดให้จัดประเพณีเกี่ยวกับการตายที่แปลกแยกออกไปจากสาระเดิมที่มีปรากฏอยู่คัมภีร์ของพระพุทธศาสนา เช่น การคำนึงถึงเรื่องช่วงเวลาการประกอบพิธีกรรมต่างๆภายในงานศพหรือการมีความเชื่อว่าการตายแบบต่าง ๆ มีผลต่อความดุร้ายของวิญญาณ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตามสังคมไทยก็เชื่อในเรื่องต่าง ๆ เหล่านั้นและถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่ขัดต่อความเชื่อดั้งเดิมในวิถีแห่งสังคมเลย และค่านิยมดังกล่าวก็ได้กลายมาเป็นรูปแบบของวัฒนธรรมในที่สุด

ประเพณีการจัดงานศพของพุทธศาสนิกชนชาวไทยเปลี่ยนไปจากเดิมมากและแต่ละท้องถิ่นก็จัดงานศพแตกต่างกันไปตามความนิยมและตามฐานะของเจ้าภาพ อย่างกรณีการจัดงานศพของชุมชนตำบลทับกุงก็เช่นเดียวกัน ก็มีประเพณีพิธีกรรมข้อปฏิบัติและความเชื่อในประเพณีการจัดงานศพ ดังนี้

^{๑๓๖} พระสมุห์วารินทร์ ญาณวิโช (แช่จิว), “พฤติกรรมการรักษาเบญจศีลของประชาชนในชุมชนวัดบ้านหลวงอำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

๑) ข้อปฏิบัติเมื่อมีคนป่วยใกล้ตาย ก็จะมีลูกหลานมาดูแลปฏิบัติ ฝ้าไข้ ให้กำลังใจคนป่วย ใกล้ตาย มีการให้สวด มีการนิมนต์พระมาโปรด เป็นการบอกทางแก่คนป่วยใกล้ตาย

๒) ประเพณีการปฏิบัติต่อศพ เมื่อตายลงก็มีการปฏิบัติต่อศพ เช่นการแจ้งเรื่องการตาย การเตรียมสถานที่จัดงานศพ การจัดพิธีตั้งศพบำเพ็ญกุศล

๓) ประเพณีการปฏิบัติในการสวดศพ ก็จะมีพิธีการสวดมาติกา บังสุกุล การสวด พระอภิธรรม การสวดพระพุทธรูป เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้วายชนม์ เป็นต้น

๔) ประเพณีการบวชน้ำศพและการจุณศพ คือลูกหลานของผู้ตายบวชเป็นเณรหรือเป็น พระในวันเผาเรียกว่า บวชน้ำไฟหรือบวชน้ำศพ ถ้าเป็นหญิงก็จะให้บวชศีลจารณี เป็นการบวช ชั่วคราว ตามปกติมักบวช ๓ วัน แต่ที่บวชตลอดชีวิตก็มี เป็นการบวชเพื่อจุณศพและอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ วายชนมนั่นเอง

๕) ประเพณีการปฏิบัติในการเผาศพ การเผาศพในปัจจุบันมีพิธี ๒ ตอน คือ ตอนแรก เผา พอเป็นพิธี ที่เรียกอย่างสามัญว่าเผาลอก ตอนที่สองเป็นการเผาจริง ซึ่งปัจจุบันนี้มักจะดำเนินการ ต่อจากจากเผาลอกเป็นการเผาจริงเลยทีเดียว เมื่อถึงกำหนดประชุมเพลิงหรือเผาศพจริง พนักงาน ของทางวัดหรือสัปเหร่อจะยกศพลงจากจิตกาธานหรือเชิงตะกอน แล้วเปิดฝาหีบให้เจ้าภาพดูศพเป็น ครั้งสุดท้าย แล้วก็จะใช้น้ำมะพร้าวรดลงที่ศพ ทั้งนี้เนื่องจากเชื่อถือกันมาแต่โบราณว่าน้ำมะพร้าวเป็น น้ำบริสุทธิ์ ผู้ที่ไปเผาศพก็คงจะช่วยกันนำพื้นคนละคันสองคันไปเผาเหมือนอย่างที่ทำกันอยู่ในชนบท เป็นส่วนมาก ต่อมาภายหลังจึงใช้รูป ๑ ดอก เทียน ๑ เล่ม และดอกไม้จันทร์ ๑ ช่อ จุดไฟแล้ววางไว้ที่ เชิงตะกอนได้ศพเวลาเผา พระสงฆ์ ๔ รูป สวดพระอภิธรรมเรียกว่าสวดอภิธรรมหน้าไฟเวลาจุดไฟเผา ศพมีความเชื่อถือและปฏิบัติสืบต่อกันมาว่าห้ามมิให้ต่อไฟกัน

๖) ประเพณีการเก็บอัฐิและทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย เมื่อทำพิธีเผาศพแล้ว เจ้าภาพจะทำการเก็บอัฐิในวันที่เผาศพเลยทีเดียว แต่ถ้าหากว่าเก็บอัฐิไม่ทันเพราะมีดหรือดึกไป ก็จะไปทำการเก็บ อัฐิในวันรุ่งขึ้น แล้วจึงนำอัฐิมาตั้งบำเพ็ญกุศลเพื่ออุทิศให้ผู้ตายต่อไป ซึ่งมีประเพณีพิธีกรรมคือ ประเพณีการแปรรูป ประเพณีการตั้งอัฐิบำเพ็ญกุศล ประเพณีการทำบุญอุทิศให้ประเพณีการบรรจุอัฐิ ไปตามตามลำดับ จนเสร็จพิธี